

Latvijas Universitāte
Juridiskā fakultāte

Maģistra darbs

Drošības līdzekļi, kas saistīti ar brīvības atņemšanu

Darba autore:
Prof. maģ. PLK
2.kursa studente
Lesja Maksimoviča
Lm06004

Darba vadītāja:
Prof. Dr.iur. Ārija Meikališa

Rīga

2011

Saturs

Ievads	3
1. Drošība līdzekļu kā procesuālo piespiedu līdzekļu vispārējs rakurojums.....	6
1.1. Procesuālo piespiedu līdzekļu kā kriminālprocesuālā institūta apskats līdz mūsdienām	6
1.2. Procesuālo piespiedu līdzekļu reglamentācija, uzbūve un drošības līdzekļu veidi	14
1.3. Drošības līdzekļi kā procesuālo piespiedu līdzekļu veids.....	21
2. Drošības līdzekļi, kas saistīti ar brīvības atņemšanu	26
2.1. Apcietinājums kā drošības līdzeklis	26
2.2. Mājas arests kā drošības līdzeklis.....	44
2.3. Apcietinājums nepilgadīgajiem un ievietošanas sociālas korekcijas iestādē.....	55
2.4. Kontrole pār apcietinājuma piemērošanu un pārsūdzēšana.....	64
3. Drošības līdzekļu, kas saistīti ar brīvības atņemšanu, kriminālprocesuālā reglamentācija ārvalstīs.....	67
3.1. Ukraina.....	67
3.2. Igaunija	69
3.3. Vācija	71
Kopsavilkums	73
Anotācija angļu valodā	75
Anotācija krievu valodā.....	76
Izmantotā literatūra.....	77

Ievads

Uzsākot ceļu uz demokrātiskās valsts izveidi, nosakot pamatprincipus un uzdevumus, Latvija pievērta uzmanību humānismam, liberālām vērtībām, kuru īpašais statuss ir ietverts valsts pamatlikumā – Satversmē. Tas arī nepalika bez ievērtības, pilnveidojot kriminālprocesuālo likumdošanu, pievēršot uzmanību procesa dalībniekiem, to tiesībām, brīvībām un likumiskām interesēm, kā arī garantijas šo tiesību ievērošanai un realizācijai.

Attieksme un tiesību aizsardzība nepārprotami parāda tiesiskās valsts attīstības līmeni. Latvijas Republikas Satversme par augstāko vērtību pasludina cilvēka brīvību un personisko neaizskaramību, kas piešķir tām īpašu vērtību jebkurā demokrātiskā sabiedrībā. ANO komisijas cilvēktiesību dokumentos īpaši tiek atzīmēts, ka brīvība un personiskā neaizskaramība ir pamats citu cilvēku tiesību aizsardzībai.

Ikvienu tiesības uz brīvību un personisko neaizskaramību ir saprotamas tā, ka persona var brīvi rīkoties, netikt pakļauta patvaļīgai aizturēšanai un apcietinājumam, brīvi lemt pār savu laiku, bez ierobežojumiem pārvietoties ne vien savā valstī, bet arī brīvi izvēlēties dzīvesvietu arī ārpus tās.

Līdztekus normatīviem aktiem par cilvēktiesību ievērošanu LR Satversmes 116.pants nosaka, ka cilvēka tiesības ir iespējams ierobežot, taču tikai tajos gadījumos un tajā apjomā, kādās tas ir nepieciešams, kā arī citu cilvēku tiesību un interešu aizsardzībai.

Brīvības un personiskās neaizskaramības ierobežošana, izmeklējot noziegumus, parasti ir attiecībā pret aizdomās turētām un apsūdzētām personām; tam ir gan piespiedu raksturs, gan rada nosacījumus efektīvai kriminālprocesa mērķa sasniegšanai.

Kriminālprocesa likums piešķir procesa dalībniekiem ne tikai tiesības, bet arī uzliek pienākumus. Lai tos ievērotu un izpildītu, kā arī ietekmētu procesa dalībnieku uzvedību, ar mērķi nepieļaut dalībnieku prettiesisku uzvedību un atjaunot citu personu aizskartās tiesības, Kriminālprocesa likumā ir „procesuālie piespiedu līdzekļi”, kas palīdz sasniegt konkrētā kriminālprocesā izvirzītos uzdevumus.

Procesuālo piespiedu līdzekļu vispārīgs raksturojums dots KPL 241.pantā, kura pirmā daļa attiecas uz jebkuru piespiedu līdzekli, savukārt otrā un trešā – uz drošības līdzekļiem. Starp procesuāliem piespiedu līdzekļiem, drošības līdzekļi, kas saistīti ar brīvības atņemšanu, ir uzskatāmi par tādiem, kuri savā būtībā ierobežo cilvēka brīvību visās tās izpausmēs. Drošības līdzekļu izvēle ir procesa virzītāja tiesība un atsevišķos gadījumos pienākums, tomēr to izvēlei ir jābūt ne vien nepieciešamai, bet arī pamatotai. Gadījumos, kad tiek nepamatoti ierobežota personas brīvība ar kriminālprocesuāliem līdzekļiem, valsts ir atbildīga ne vien tās personas priekšā, kuras tiesības tika ierobežotas, bet arī starptautiskā mērogā, jo cilvēka brīvība kā pamatvērtība nav tikai pašas valsts deklarētā vērtība, bet mūsdienu demokrātijas pamats.

Pirmstiesas procesā Rīgas rajonu (pilsētu) tiesās 2010.gadā kopumā tika piemērots 987 personām apcietinājums kā drošības līdzeklis, turpretī notiesāto personu skaits 2010.gadā – 3100¹. Respektīvi, gandrīz katram trešajam aizdomās turētajam vai apsūdzētajam tika piemērots apcietinājums kā drošības līdzeklis, bet mājas arests nevienam. Lai gan likums satur mājas aresta reglamentāciju, tomēr statistikas dati liecina par to, ka praktiski kā drošības līdzeklis tas netiek izmantots. Salīdzinot ar Rietumeiropu un ASV, kuras tiek uzskatītas par cilvēktiesību šūpuli, tas tiek biežāk izmantots praksē un autores skatījumā ir efektīvs un humāns drošības līdzeklis.

Izvēlētā maģistra darba tēma „Drošības līdzekļi, kas saistīti ar brīvības atņemšanu” autores skatījumā ir aktuāla tā iemesla dēļ, ka brīvība un personiskā neaizskaramība ir vērtīgākās personas tiesības, kuras iegūst ikviens no mums kopš dzimšanas. Neatkarīgi no dzimuma, nacionalitātes, reliģiskiem un citiem uzskatiem, katrs ir tiesīgs pats lemt pār savām darbībām, kas nav pretrunā ar likumu, un netikt pakļauts piespiedīšanai vai tikt ierobežots savu tiesību apjomā. Katra drošības līdzekļa, kas saistīts ar brīvības atņemšanu, piemērošana atrodas uz robežas starp nepieciešamību procesa mērķa sasniegšanai un risku nepamatoti ierobežot pamatvērtību – brīvību. Minētais kriminālprocesuālais institūts ne vien aptver kriminālprocesuālos jautājumus, kas izriet no Kriminālprocesa likuma, Krimināllikuma, bet ir arī ciešā saistībā ar cilvēktiesību normu ievērošanu un valsts atbildību.

Drošības līdzekļus, kas saistīti ar brīvības atņemšanu, tiks aplūkoti ņemot vērā tādas kritērijus kā – efektivitāte un taisnīgums, racionalitāte un humānisms.

Darba **objekts**: Kriminālprocesa likums un Latvijas Republikas normatīvie akti, kas reglamentē drošības līdzekļu, kas saistīti ar brīvības atņemšanu, normu piemērošanu un cilvēktiesību garantijas. **Priekšmets** – drošības līdzekļi, kas saistīti ar brīvības atņemšanu; to vispārīgs raksturojums, piemērošanas nosacījumi un to efektivitāte mūsdienu apstākļos.

Darba **mērķis**: Izpētīt drošības līdzekļus, kas saistīti ar brīvības atņemšanu; rast atbildes, cik efektīva un atbilstoša ir līdzšinējā prakse cilvēktiesību garantēšanai;

Darba **uzdevumi**:

- izpētīt ar brīvības atņemšanu saistīto drošības līdzekļu – apcietinājuma, mājas aresta piemērošanu, procesuālo kārtību .
- atklāt drošības līdzekļu, kas saistīti ar brīvības atņemšanu, būtību; ar brīvības atņemšanu saistīto drošības līdzekļu atbilstību taisnīguma un humānisma izpratnei.
- Izdarīt secinājumus pēc paveiktā darba.

¹ Statistikas dati par . Pieejams: <https://tis.lursoft.lv> [aplūkots 2011.gada 1.februārī].

Darbā izmantotās metodes: informācijas vākšanas un sistematizēšanas metode; analīzes metode; pētīšanas metode.

Darbā izmantota zinātniskā-pētnieciskā literatūra par kriminālprocesu, LR likumdošanas akti, preses izdevumi, interneta resursi, tiks pētīti ārvalstu (Vācijas, Igaunijas, Ukrainas) normatīvie akti.

Darba struktūra: Maģistra darbs ir izklāstīts uz 79 lapām. Tas sastāv no trīs nodaļām un to apakšnodaļām. Pirmā nodaļa apskata procesuālo piespiedu līdzekļu un drošības līdzekļu vispārīgs raksturojumu, otrā nodaļa ir veltīta drošības līdzekļu, kas saistīti ar brīvības atņemšanu, piemērošanas kārtībai un reglamentācijai, savukārt trešā – drošības līdzekļu, kas saistīti ar brīvības atņemšanu, reglamentācijai ārvalstīs.

1. Drošība līdzekļu kā procesuālo piespiedu līdzekļu vispārējs raksturojums

1.1. Procesuālo piespiedu līdzekļu kā kriminālprocesuālā institūta

apskats līdz mūsdienām

Tiesību attīstības līmeni un raksturu noteiktajā laika posmā nosaka ne tikai šo tiesību apjoms un saturs, bet arī nozīme sabiedrības un valsts vērtību skalā. Mūsdienu augsti attīstītās civilizācijas izveidošanas procesā, kas aizņēma vērienīgu laika posmu, pakāpeniski veidojās vienota ideja par brīvības un cilvēka neatkarības nepieciešamību.

Atskatoties vēstures notikumu gaitā un valsts veidošanas teorijās, tiesību doktrīnās ir jāatzīmē dabisko tiesību doktrīnas ietekme uz cilvēka dabisko tiesību apzināšanos, kas vērsta uz brīvību, vienlīdzību u.c.

Tomass Hobs norādīja, ka dabiskajā stāvoklī nav iespējama normāla dzīve, jo nav garantēta personiskā brīvība. Visatļautības un beztiesiskuma atmosfērā cilvēka dzīve ir dzīvnieciski trula. Šīs domas pamatā ir cilvēku vēlme pāriet uz pilsonisku sabiedrību, kurā valdītu dabiskais likums. Ar dabisko tiesību pamatlikumu tiek saprasts miers - jāierobežo tiesības, lai panāktu un saglābtu mieru. Veidojot valsti, ļaudis deleģē savas tiesības pārstāvjiem, kuri lems par labu un ļauno, par taisnīgu un netaisnīgu.

Š.L. Monteskjē savās idejās pauda nostāju, ka cilvēka brīvība ir iespējama tikai tādā valstī, kur likumdošana pieder tautai un pilsoņi ir likuma aizsardzībā.

Feodālajā valstī līdztekus personas beztiesiskajam stāvoklim un soda bardzībai (miesas sodi, locekļu kropļošana, nāves sods), galvenais pret aizdomās turētajām un apsūdzētajām personām pirmstiesas pielietojamais piespiedu līdzekļa veids bija brīvības atņemšana – ieslodzījums cietumā.

Pozitīvā tiesību jeb rakstītu tiesību parādīšanās ir saistīta ar laiku, kad tika apjausta atšķirība starp taisnīgumu un tiesību vispārējā definējumā. Rakstītai formai ir bijusi ārkārtīgi liela nozīme civilizēšanās (kultūras attīstības) procesā.² Lielā franču revolūcija radīja izpratni par nacionālajām tiesībām un kodifikācijas nepieciešamību. Līdz ar to 18.gs/19.gs. laikā, Eiropas lielākajās valstīs sāka veidoties modernas nacionālās tiesības, tika pieņemtas pirmās pozitīvo tiesību kodifikācijas, kurās centās ietvert cilvēkam nozīmīgās intereses, liekot pamatu ne vien procesuālajām tiesībām kā vispārīgam regulējumam, bet cenšoties tos harmonizēt ar apziņu par cilvēktiesībām.

Lielās franču revolūcijas mantojums pēc revolūcijas perioda ir ne vien tiesību kodifikācija, bet arī izpratne par cilvēktiesībām, kas bija labs fundamentis ne tikai Francijas, bet

² Broks J. Tiesības filozofija. Doktrīnas, koncepcijas, diskursi. Otrais pilveidotais un papildinātais izdevums. Rīga: Turība, 2008, 221.lpp.

visas civilizētās Rietumu pasaules modernajām cilvēktiesībām, to nozīmei nacionālajos tiesību aktos.³

Saskaņā ar 1808.gada pieņemto Napoleona kodeksu, apcietinājumu kā drošības līdzekli piemēroja vairumā gadījumu kā nepieciešamo drošības līdzekli. Būtībā tas arī bija vienīgais, kas ir izskaidrojams ne vien ar vēsturisko ietekmi, bet arī ar pieredzes trūkumu kodifikāciju normu piemērošanā. Tomēr jau ar 1865.gada 14.jūlija likumu, „procesuālie piespiedu līdzekļi, t.sk. drošības līdzekļi”, tika pasludināti par ārkārtlīdzekļiem nozieguma izmeklēšanas mērķa sasniegšanai.

Visā 19.gs. laikā un 20.gs. sākumā, līdz pat 1. pasaules karam, Latvijas likteni noteica cariskās Krievijas un vietējās pārsvarā vācu, lielo zemes īpašnieku izveidotās pārvaldes institūcijas.

Tiesiskās apziņas pārmaiņu posmā, Latvija atradās Krievijas impērijas sastāvā, kurā tobrīd spēkā bija Krievijas Impērijas 1864.gada Kriminālprocesa Nolikums⁴ (turpmāk - Nolikums), kam bija saistošs raksturs arī Baltijas guberņām. Krievijā notikušās tiesu reformas rezultātā 1860.gadā tika izveidots tiesu izmeklētāju institūts. Tā rezultātā procesuālo piespiedu līdzekļu piemērošana tika nodota tiesu izmeklētāju pārziņā, kas bija piederīgi tiesu varai, līdz tam piespiedu līdzekļi bija policijas kompetence. Pēc tiesu reformas, policijas pārziņā palika tikai “īslaicīga aizturēšana”, savukārt jautājumi, kas bija saistīti ar cilvēka tiesību ierobežošanu, tika nodoti tiesu izmeklētāju ziņā.

1864. gada Nolikums nošķīra tiesu varu no izpildvaras, palielinot tiesas nozīmi izmeklēšanā un cilvēku tiesību ierobežošanā. Nolikums paredzēja šādus procesuālus piespiedu līdzekļus:

- Uzturēšanās atļaujas atņemšana vai aizliegums atstāt dzīvesvietu un nekavējoties pēc pavēstes saņemšanas ierasties pie izmeklētāja,
- Policijas uzraudzība,
- Atbrīvošana pret galvojumu (drošības līdzekļi, kas nav saistīti ar brīvības atņemšanu),
- Drošības nauda,
- Mājas arests,
- Apcietinājums.⁵

³ Balodis R. Francijas Republikas savdabīga konstitūcija. Jurista vārds, 2004.gads 2.novembris, nr. 42 (347).

⁴ Устав уголовного судопроизводства. 20 ноября 1864 г. Pieejams:

http://www.gumer.info/bibliotek/Buks/History/Article/ust_ugprav.php [aplūkots 2010.gada 12.novembrī].

⁵ Ibid.

S.Viktorskijs atsaucoties uz 1864.gada Nolikumu, veica drošības līdzekļu sistematizāciju, pamatojot to ar dažādiem lietas apstākļiem. Izšķirot 3 klasifikācijas, atkarībā no tiesību ierobežošanas apjoma.

Klasificējot drošības līdzekļus, pamatā tika noteikts tiesību ierobežošanas apjoms vai kādu tiesību atņemšana vispār:

1. Attiecībā uz apsūdzēto, kuram draudēja brīvības atņemšana vai kādu tiesību un privilēģiju atņemšana, tika piemēroti šādi drošības līdzekļi: uzturēšanās atļaujas atņemšana vai aizliegums atstāt dzīvesvietu un nekavējoties pēc pavēstes saņemšanas ierasties pie izmeklētāja; Policijas uzraudzība; policijas uzraudzība, kā arī drošības līdzekļi, kas nebija saistīti ar brīvības atņemšanu.

2. Savukārt attiecībā uz apsūdzētajām personām, kurām draudēja brīvības atņemšana un kādu tiesību vai privilēģijas atņemšana, piemēroja tos pašus drošības līdzekļus, kas pie pirmās klasifikācijas, papildus tika piemērota vēl drošības nauda. Kā 3. klasifikācija attiecās uz visiem drošības līdzekļu veidiem, t.s. varēja piemērot mājas arestu un apcietinājumu.⁶

Nolikums paredzēja drošības līdzekļu pielietošanu, reglamentējot to gadījumu loku, kurā tie ir obligāti. Tiesu izmeklētājiem, apgabaltiesai, tiesu palātai un Senātam bija tiesības atcelt vai grozīt drošības līdzekļus. Prokurora aicinājums par atcelšanu vai drošības līdzekļa grozīšanu pret mazāk ierobežojošo bija obligāts tiesu izmeklētājam. Tomēr šāda tiesība prokuroram bija tikai tajos gadījumos, kad uzrādīja apsūdzību un lieta tika nosūtīta uz tiesu. Tomēr prokuroram bija liegts grozīt esošo drošības līdzekli uz bargāku.

Līdz revolūcijai pastāvēja plašs drošības līdzekļu uzskaitījums, kas nebija saistīts ar brīvības atņemšanu. Lai gan tie nebija saistīti ar brīvības atņemšanu, taču savā būtībā tie bija ļoti bargi un nežēlīgi, kuri radīja cilvēkiem ciešanas, pazemojumu, apspieda cilvēka pašcieņu. Pirms revolucionārā perioda izveidojas situācijas, kad "cilvēks, kas stāv tiesas priekšā, ir subjekts, kurš jau no procesa sākuma nav vienlīdzīgs savās procesuālajās tiesībās attiecībā pret tiesu, jau sākotnēji ir zaudētājs".⁷

Ar 1917.gada revolūciju, kriminālprocess mainīja savu attīstības ceļu un sākas Padomju valsts vēsture, kā arī Padomju kriminālprocesuālās tiesības.

1922.gada pieņemtais kriminālkodekss būtiski neatšķīrās pēc drošības līdzekļu reglamentēšanas, saturiskā ziņā notika to pielāgošana tobrīd pastāvošai ideoloģijai. Tomēr valsts politiskā kursa maiņa radīja dažādas domstarpības un diskusijas attiecībā uz tiesību nozaru attīstību.

⁶ Викторский С.И. Русский уголовный процесс. Москва, 1912, с. 309.

⁷ Розин Н.Н. Уголовное судопроизводство. Томск, 1993, с. 311.

Drošības līdzeklis, kas bija saistīts ar brīvības atņemšanu – mājas arests, revolucionārā periodā tika piemērots pēdējam Krievijas caram Nikolajam II. Mājas arests tika piemērots arī visai viņa ģimenei. Atrodoties mājas arestā, boļševiki pārņēma varu valstī, veicot apvērsumu, kā laikā tika nošauta visa cara ģimene.

Turpinot iesākto ceļu, plaši tika piemērots mājas arests attiecībā uz baznīcas priesteriem, Krievijā baznīcas lomai cara laikā bija liela nozīme, jo tā ietekme uz sabiedrības masām bija ievērojama.

Krievijas baznīcas patriarhs Tihonovs, tika arestēts par “kontrrevolucionāro” nostāju, atsakoties no jebkādas sadarbības ar boļševikiem, kā arī atteicās atdot visas baznīcā esošās vērtslietas. Kā drošības līdzeklis bija piemērots mājas arests, tādā veidā tika nodrošināta pilnīga patriarha izolācija no sabiedrības. Piemērotais drošības līdzeklis radīja apmulsumu ne vien baznīcas iekšienē, bet arī ticīgo vidū.⁸

Latvijas brīvvalsts periodā, veidojot demokrātisku valsti Rietumvalstu izpratnē, kurā viens no pamatprincipiem bija cilvēktiesību ievērošanu, 1926.gada⁹ Kriminālprocesa likumā drošības līdzekļu mērķis neatšķīrās no tā, kāds tas ir šobrīd, proti, novērst personas darbības, kas kavētu vai traucētu kriminālprocesa mērķa sasniegšanu.

1926.gada Latvijas Kriminālprocesa likums, atšķirībā no 1922. gada KF KPK, paredzēja mājas arestu kā drošības līdzekli. Tomēr drošības līdzekļu reglamentācija brīvvalsts periodā atšķīrās no KPL reglamentācijas, t.i., bija sastopams *personiskais galvojums* kā drošības līdzeklis, kaut gan pēc savas būtības tas neatbilst pašreizējai personiskā galvojuma izpratnei.¹⁰

1926.gda Latvijas KPL kā drošības līdzeklis nebija paredzēts personiskais galvojums, bet gan kā galvojums naudas izteiksmē.¹¹ Drošības nauda kā procesuālais piespiedu līdzeklis bija arī 1864.gada Nolikumā, gan 1926.gada, gan arī turpmākajos kriminālprocesa reglamentējošos aktos, taču atbilstoši laika un vēstures tecējumam, piemērošanas principi mainījās.

Attiecībā uz drošības līdzekļiem, kuri ir saistīti ar brīvības atņemšanu, apcietinājums ir viens no senākajiem drošības līdzekļiem. Senajos laikos, viduslaikos, inkvizīcijas process u.c. notikumu ietekmē, apcietinājums bija teju vienīgais drošības līdzeklis, kurš tika piemērots.

Viduslaikos baznīcas loma pieauga, aizsākās inkvizīcijas process, kur izmeklēšanu uzņēmās baznīca, paredzot tikai apcietinājumu, jo pierādījumu iegūšana procesuālajā izpratnē nenotika. Baznīca bija procesa virzītājs, tiesnesis un soda izpildītājs.

⁸Русская Православная Церковь в советское время (1917-1991).

Pieejams: http://www.krotov.info/acts/20/1920/shtric_06.htm [aplūkots 2010.gada 7.decembrī].

⁹ Kriminālprocesa likumi pēc 1926.gada izdevuma ar vēlākiem grozījumiem un papildinājumiem, izsludinātiem līdz 1934.gadam. Rīga, 1934.g.

¹⁰ Meikališa Ā. Ulda Krastiņa redakcija „Procesuālais taisnīgums” zinātniskie raksti. Rīga: TNA, 1998, 74.lpp.

¹¹ Turpat. 75.lpp.

Mājas arests kā drošības līdzeklis bija pazīstams agrāk gan privāttiesiskajās attiecībās, gan valstu dibināšanas periodā. Antīkajā laikmetā, mājas arests bija piemērots apustulim Pavēlam, līdzīgi arī Galileo Galilejs bija mājas arestā 1633.gadā. Kā jau iepriekš minēts, arī Krievijas cara Nikolaja II ģimenes locekļi bija mājas arestā, vēlāk to piemēroja pret nevēlamām personām vai personām non-grata (Padomju savienībā, Dienvidkorejā, Polijā, Argentīnā).¹²

Okupācijas periodā, kā arī pēc Latvijas aneksijas Krievijas sastāvā, uz to attiecās pastāvošā procesuālā kārtība. Pieņemtais PSR 1961.gada Kriminālprocesa kodekss¹³ noteica šādus drošības līdzekļus: paraksts par dzīvesvietas nemainīšanu, personiskais galvojums, sabiedriskās organizācijas galvojums, apcietinājums, nepilngadīgā nodošana pārraudzībā vai ievietošana bērnu iestādē, aktīva dienesta karavīra nodošana karaspēka daļas pavēlniecības pārraudzībā. LPSR kriminālkodekss izslēdza mājas arestu kā drošības līdzekli, nebija vairs sastopams tāds drošības līdzeklis kā nodošana policijas uzraudzībā, kas salīdzinājumā ar Latvijas brīvvalsts periodā pastāvošo kriminālprocesuālo kārtību bija solis atpakaļ tiesiskās apziņas veidošanā.

Sociālistiskas valsts kriminālprocess - pēc satura tas bija sociālistisks, tas saskanēja ar sociālistisku, sabiedrisku un valsts iekārtu, un Komunistiskās partijas nospraustajiem mērķiem.¹⁴

Taču pēc neatkarības atjaunošanas, stājās spēkā Latvijas Kriminālprocesa kodekss¹⁵, kurā tika veikti vairāki grozījumi un 1994.gadā tādi drošības līdzekļi kā nodošana policijas uzraudzībā, drošības nauda, mājas arests tika iekļauti Latvijas KPK.

Laika periodā no 1970.gada līdz 1990.gadam Francija aktīvi centās rast risinājumu pastāvošai tendencei – pieauga ieslodzīto skaits un pieaugušo ieslodzījumā pavadītais laiks. Tamdēļ tika pieņemti būtiski likuma grozījumi, kas arī turpmāk noteica tiesiskās attīstības virzienu drošības līdzekļu piemērošanai. Tādā veidā tika nostiprināta prakse, ka tieši tiesas kontrole pārsvarā piemērojama, bet apcietinājums kā drošības līdzeklis tikai izņēmuma gadījumos.

Kriminālprocesa likums stājās 1961.gada Latvijas PSR Kriminālprocesa kodeksa vietā (kas pēc neatkarības atjaunošanas tika apstiprināts kā Latvijas Kriminālprocesa kodekss). Jaunais Kriminālprocesa likums atbilst virknei prasību, ko pilnvērtīgi nespēja apmierināt agrākais kodekss. Jauna Kriminālprocesa likuma pieņemšana tiek uzskatīta par vienu no svarīgākajiem soļiem Latvijas tiesu efektivitātes veicināšanai.

¹² Than A. House Arrest and Electronic Monitoring. Essay - II International Summer School on European Peripheries. 2-15 July, Santander, Spain.

¹³ Latvijas Kriminālprocesa kodekss. Ar grozījumiem, kas izsludināti līdz 2005.gada 22. jūnijam. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=90971> [aplūkots 2010.gada 8.decembrī].

¹⁴ Liede A. Kriminālprocess un tiesu pierādījumi. Rīga: Zvaigzne, 1970, 7.lpp.

¹⁵ Kriminālprocesa kodekss. 4. izdevums. Rīga: TNA, 2005.

Kriminālprocesa likums ir spēkā kopš 2005.gada 1.oktobra. Tika ieviests izmeklēšanas tiesneša institūts, kas bija nopietns solis cilvēktiesību garantēšanai kriminālprocesā, nosakot cilvēktiesību uzraugošo tiesnesi. Lai gan KPL tika pieņemts 2005.gada 21. aprīlī un spēkā stājās 2005.gada 1.oktobrī, pirmie grozījumi ar brīvības atņemšanu saistītiem drošības līdzekļiem bija 2005.gada 30.septembrī. 277.pantā tika papildināta trešā daļa pēc vārda "kancelejā" ar vārdiem "bet iztiesāšanas laikā apcietinājuma termiņš skaitāms līdz lietas izskatīšanas pabeigšanai pirmās instances tiesā". Kā arī papildināja pantu ar 9.daļu - apcietinātā persona nekavējoties jāatbrīvo, ja apcietinājuma termiņš pārsniedz Krimināllikumā noteikto maksimālo brīvības atņemšanas soda termiņu, ko tiesa var piespriest par noziedzīgu nodarījumu, kura izdarīšanā šī persona apsūdzēta.

2006.gadā tika veikti vairāki grozījumi drošības līdzekļu regulējošās normās, kas vērstas uz procesa pilnveidošanu, apzinoties nepieciešamību un saskaņojot ar praksi. Tā, piemēram, 2005.gada redakcija paredzēja 277.panta pirmo daļu, tomēr ar 19.01.2006 gada grozījumiem pirmā daļa tika izslēgta. Tāpat pants tika papildināta ar jaunu astoto daļu:

Jautājumu par apcietinājuma termiņa pagarināšanu augstāka līmeņa tiesas tiesnesis izskata slēgtā tiesas sēdē, dodot iespēju paust savu viedokli personai, par kuras apcietinājumu tiek lemts, tās aizstāvim un pārstāvim, kā arī prokuroram. Lēmums nav pārsūdzams." Minētie grozījumi ir spēkā arī šobrīd tajā redakcijā, kādi tie tika pieņemti 2006.gadā. KPL 278.panta trešajā daļā vārdu "tiesa" aizstāja ar vārdiem "tiesas tiesnesis" un tika izslēgta 281.panta pirmā daļa.

Grozījumi sekoja arī 2009.gadā, veikti vairāki grozījumi KPL attiecībā uz procesuāliem piespiedu līdzekļiem, tajā skaitā arī drošības līdzekļiem, kas saistīti ar brīvības atņemšanu. Vairāki grozījumi veikti piespiedu līdzekļu piemērošanas vispārīgajos noteikumos. Daļa no tiem tika izteikta jaunā redakcijā, nemainoties saturam, daļa tika precizēta un saskaņota ar pārējām KPL normām. Grozījumi tika veikti KPL 241. pantā otrajā daļā - procesuālā piespiedu līdzekļa piemērošanas nosacījums "izvairīsies no izmeklēšanas un tiesas" aizstāts ar "traucēs pirmstiesas kriminālprocesu vai tiesu vai izvairīsies no šā procesa vai tiesas". Būtiskas izmaiņas bija KPL 241. panta trešajā daļā, kura tika papildināta ar teikumu "gadījumos, kad par smagu vai sevišķi smagu noziegumu tiesa piespriedusi brīvības atņemšanas sodu, notiesājošs spriedums var būt par pamatu drošības līdzekļa - apcietinājuma - izraudzīšanai".

Būtiski divi grozījumi bija KPL 246. pantā. Panta pirmajā daļā reglamentācija "uzsākot procesuālā piespiedu līdzekļa piemērošanu, persona, kura to piemēro, informē personu, kurai piespiedu līdzeklis tiek piemērots, par pieņemto lēmumu, kā arī izskaidro piespiedu līdzekļa

būtību, saturu, pārsūdzības kārtību un piespiedu līdzekļa neievērošanas sekas" turpmāk vairs netiek attiecināta uz piespiedu atvešanu.¹⁶

Savukārt 246. panta otrā daļa tika izteikta sekojošā redakcijā: "Pirms pieņemt lēmumu par tāda drošības līdzekļa piemērošanu, kas saistīts ar brīvības atņemšanu, procesa virzītājs izsniedz personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, tā ierosinājuma kopiju, kurā pamatota drošības līdzekļa izvēle". Pirms grozījumiem, panta normas bija attiecināmas uz visiem, kam tika piemērots procesuāls piespiedu līdzeklis, grozot pantu reglamentāciju, tā darbība izpaužas tikai uz tiem piespiedu līdzekļiem, kas saistīti ar brīvības atņemšanu. KPL 247.pantā tika noteikts termiņš „nekavējoties, bet ne vēlāk kā 24 stundu laikā”, kura laikā procesa virzītājam ir jāpaziņo personas tuviniekiem par piespiedu līdzekļa, kas saistīts ar brīvības atņemšanu, piemērošanas faktu un atrašanās vietu. Tika papildināts arī KPL 249.pants, kurš reglamentē procesuālo piespiedu līdzekļu grozīšanu vai atcelšanu, otrā daļa attiecās uz piemērotā drošības līdzekļa grozīšanu uz vairāk ierobežojošu, papildinot ar „nepilda savus procesuālos pienākumus”. Nozīmīgs papildinājums bija minētā panta trešajā daļā, kura tika papildināta ar pienākumu informēt izmeklēšanas tiesnesi par drošības līdzekļa grozīšanu vai atcelšanu, ja tas bijis saistīts ar brīvības atņemšanu. Tika veikti arī vairāki grozījumi saistībā ar drošības līdzekļiem, kas nav saistīti ar brīvības atņemšanu. Saistībā ar šī maģistra darba tēmu, 2009.gadā tika veikti vairāki būtiski grozījumi.

KPL 271.panta daļas tika izteiktas jaunā redakcijā, kāda tā šobrīd ir Kriminālprocesa likuma ”(2) Apcietinājuma piemērošana ir pamats personas tiesību ierobežošanai un ļauj turēt personu izmeklēšanas cietumā vai speciāli aprīkotās policijas telpās.

(3) Izmeklēšanas tiesnesis vai tiesa, izvērtējot izmeklētāja vai prokurora ierosinājumu un uzklusot apcietinātā viedokli, kā arī ņemot vērā noziedzīgā nodarījuma raksturu un apcietināšanas iemeslus, apcietinātajam papildus var noteikt tikšanās, izņemot tikšanos ar aizstāvi, un sazināšanās ierobežojumus.”¹⁷

Vairāki grozījumi veikti KPL 272. Pantā, kurā tika aizstāts vārds "izmeklēšanas" ar "pirmstiesas kriminālprocesa", kā arī papildināts papildus apcietinājuma piemērošanai par smagu vai sevišķi smagu noziegumu izdarīšanas gadījumā var būt arī fakts, ka noziegums izdarīts pret personas dzīvību. 272.panta otrā un trešā daļa tika izteikta tajā redakcijā, kāda tā ir šobrīd KPL 272.pantā. KPL 273.pants tika grozīts attiecībā uz gadījumiem, kad apcietinājums netiek piemērots nepilngadīgajiem, grūtniecēm un sievietēm pēcdzemdību periodā. Grozījumi tika izdarīti arī KPL 274.pantā un tika izteikti šobrīd spēkā esošā redakcijā, nosakot precizētu

¹⁶Meikališa Ā., Strada – Rozenberga K. Pārmaiņu laiks kriminālprocesā turpinās. Jurista Vārds, 2009. gada 1. septembris, nr.35 (578).

¹⁷ Grozījumi Kriminālprocesa likumā. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=190010> [aplūkots 2010.gada 15.decembrī].

ierosinājuma par apcietinājuma piemērošanu kārtību. Jauna nostāja iekļauta, papildinot KPL 274. pantu ar jaunu 4.¹ daļu šādā redakcijā: "Ja izmeklēšanas tiesnesis šā likuma 41.panta otrajā daļā paredzētajos gadījumos atceļ agrāk piemēroto apcietinājumu vai atsaka piemērot apcietinājumu, viņš pats lemj par cita drošības līdzekļa piemērošanu."

Faktiski tas nozīmē būtisku jaunumu, kas paredz, ka brīdī, kad lieta saņemta tiesā, bet vēl nav uzsākta tās iztiesāšana, par drošības līdzekļiem saņemtu pieteikumu un ierosinājumu izlemšanas gadījumā par visu drošības līdzekļu piemērošanu lemj nevis procesa virzītājs, bet izmeklēšanas tiesnesis.¹⁸

Savukārt KPL 277.pantā tika veikti precizējumi un saskaņošana ar citām KPL normu jēdzienu lietojumu. Tāpat KPL 281.pantā par apcietinājuma kontroli ar precizējumiem, ar KPL citām normām saskaņotas norādes par pieteikumu par apcietinājuma turpmākas piemērošanas nepieciešamības izvērtēšanu iesniegšanas adresātiem un šo pieteikumu izlemšanas kārtību.¹⁹

Būtiski grozījumi ir KPL 281.panta trešajā daļā, kurā ar grozījumiem tika pagarināts termiņš, kurā pieteikumu par apcietinājuma turpmākas piemērošanas nepieciešamības izvērtēšanu var noraidīt bez tā izskatīšanas mutvārdu procesā.

Izmaiņas skārušas apcietinājuma piemērošanas turpmākas nepieciešamības izvērtēšanai pārbaudi (nepieciešamība izvērtēt tiek pārtraukta līdz ar notiesājoša sprieduma taisīšanu pirmās instances tiesā) un attiecīgo pieņemto lēmumu pārsūdzību. Kā arī daudzi precizējoši grozījumi tika veikti, lai saskaņot KPL normu reglamentāciju un terminoloģiju.

Grozījumi, kas tika veikti 2010.gada nebija tika apjomīgi salīdzinājumā ar 2009.gada grozījumiem. Attiecīgi grozījumi tika veikti KPL 274.pantā, kas paredzēja izteikt 274.panta septīto daļu šādā redakcijā:

„Pēc izmeklēšanas tiesneša lēmuma pasludināšanas tiesa klātesošajām personām nekavējoties izsniedz pilna lēmuma kopiju vai lēmuma ievaddaļas un rezolutīvās daļas kopiju un 24 stundu laikā - pilna lēmuma kopiju”.

Tādā veidā papildinot iepriekšējo redakciju ar pienākumu izmeklēšanas tiesnesim izsniegt pilna lēmuma kopiju vai lēmuma ievaddaļas un rezolutīvas daļas kopiju un 24 stundas atvēlēja pilna motivēta lēmuma kopijas izsniegšanai.

¹⁸ Meikališa Ā., Strada – Rozenberga K. Pārmaiņu laiks kriminālprocesā turpinās. Jurista Vārds, 2009. gada 1. septembris, nr.35 (578).

¹⁹ Turpat.

1.2. Procesuālo piespiedu līdzekļu reglamentācija, uzbūve un drošības līdzekļu veidi

Kriminālprocesā kriminālprocesuālās attiecības veidojas starp subjektiem kopējo mērķa sasniegšanas laikā. Kā izriet no kriminālprocesuālās likumdošanas, katram procesa subjektam ir savs procesuālais stāvoklis ar izrietošiem no tā pienākumiem, tiesībām un atbildību.

Tiesības nosaka personības brīvības veidu sabiedrībā, bet pienākumi norāda uz šīs brīvības robežām un uzliek personai sociālu atbildību.

Tiesība – ne tikai sociālās iespējas raksturīgākā īpašība, bet arī sociālās nepieciešamības apzīmējums. Savukārt ar brīvību ikdienā saprotam - rīcības neierobežošanu. Brīvība var būt dažāda – no absolūtās līdz pilnīgi ierobežotai. Taču sabiedrībā, kur pastāv normas un nolīgumi, absolūtā brīvība nav nedz iespējama, nedz pieļaujama. Nevienam nav pilnas brīvības, tai tomēr piemīt ierobežojumi. Katra indivīda pienākums rīkoties savas rīcības brīvības robežās, saskaņojot savas vēlmes ar citu sabiedrības locekļu tiesībām, kā arī uzņemties atbildību par nepamatotu iejaukšanos citu cilvēku tiesībās, aizskarot ar likumu aizsargātās intereses.

Pastāv situācijas, kad sabiedrības intereses diktē nepieciešamību valstij tieši iejaukties kāda indivīda tiesībās; viena no tādām situācijām ir cīņa ar noziedzniekiem un citiem likuma pārkāpējiem, kara apstākļos, epidēmijas gadījumā u.c.

Starp visām iespējamām situācijām īpašu vietu aizņem sabiedriskās kārtības nodrošināšana un cīņa ar noziedzību, kura "ne tikai ir viena no valsts funkcijām, bet ir daļa no tiesiskās valsts pastāvēšanas nosacījumiem, kuru ietvaros ir iespējama patiesa aizsardzība un personas tiesību respektēšana²⁰".

Kriminālprocesa likums nesatur procesuālo piespiedu līdzekļu definīciju, tomēr tas nenozīmē, ka piespiedu līdzekļi ir uzskatāmi par soda sankcijām, to mērķis tieši otrādi – atturēt personu no kādām darbībām vai uzlikt konkrētus pienākumus, īpašos gadījumos ierobežojot personas brīvību.

Lai gan taisnīgumam nav vienotas definīcijas, taču šis jēdziens ietver filozofiskus, ētiskus, juridiskus un politiskus aspektus. Taisnīgums prasa, lai pastāvētu atbilstība, sabalansētība starp indivīdu un sabiedrību vai valsti, starp to tiesībām un pienākumiem, starp rīcību un tās novērtējumu, darbu un samaksu, noziegumu un sodu, cilvēku nopelniem un to sabiedrisku atzīšanu. Neatbilstība šajās attiecībās tiek vērtēta kā netaisnība²¹. KPL 241.pants nosaka, ka procesuālā piespiedu līdzekļa piemērošanas pamats ir personas pretdarbība

²⁰ Васильева Е.Г. Меры уголовно-процессуального принуждения. Монография. Уфа: Издательство Башкирского государственного университета, 2003, с. 5.

²¹ Jansons J. Valsts kompensāciju nodrošināšanas mehānisms cietušajiem. Jurista Vārds, 2007.gads 25.septembris, nr. 39 (492).

kriminālprocesa mērķa sasniegšanai konkrētajā procesā vai atsevišķās procesuālās darbības veikšanā, procesuālo pienākumu nepildīšana vai nepienācīga pildīšana.

Ņemot vērā, ka piespiešana ir saistīta ar būtisku Satversmē nostiprināto personas tiesību un brīvību ierobežošanu, kriminālprocesā tā ir pieļaujama tikai īpašos likumā paredzētos gadījumos, ievērojot noteiktās cilvēktiesību garantijas un procesuālo piespiedu līdzekļu pamatotu piemērošanu.

Procesuālos piespiedu līdzekļus piemēro procesa virzītājs. Nozieguma izmeklēšanā, vainīgās personas konstatēšana un sodīšana bieži atduras pret vainīgās personas vēlmi kavēt nozieguma izmeklēšanu, patiesības noskaidrošanu, izvairīšanos no kriminālatbildības.

Neatkarīgi no procesuāla piespiedu līdzekļa veida, vai tas ir drošības līdzeklis, kas saistīts ar brīvības atņemšanu vai nav, pastāv iespēja tos piemērot, neatkarīgi no personas gribas un vēlmes, pret kuru tiek piemērots. Tādēļ atkarībā no izmeklētās lietas, Kriminālprocesa likuma 244. pantā noteikts, ka procesa virzītājam būtu jāizvēlas tādu procesuālo piespiedu līdzekli, kas pēc iespējas mazāk aizskar personas pamattiesības un ir samērīgs ar nozieguma kaitīgumu.

Procesa virzītājam jāizvēlas tāds drošības līdzeklis, bez kura nevar nodrošināt kriminālprocesa mērķa, t. i., objektīvās patiesības noskaidrošanas nodrošināšanu. Turklāt likums (KPL 244. pants) nosaka, ka procesa virzītājam jāņem vērā arī aizdomās turētā vai apsūdzētā personība, ģimenes stāvoklis, veselība un citi apstākļi.²²

Kriminālprocesa likums izšķir 5 procesuālos piespiedu līdzekļus: *aizturēšana; aizdomās turētā, apsūdzētā vai personas, pret kuru notiek process medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu noteikšanai, aizturēšana; ievietošana ārstniecības iestādē ekspertīzes izdarīšanai; piespiedu atvešana; drošības līdzekļi.*

Aizturēšana kā procesuālais piespiedu līdzeklis ir reglamentēts KPL 263.pantā nosakot, ka aizturēšana ir personas brīvības atņemšana uz laiku līdz 48 stundām bez izmeklēšanas tiesneša lēmuma, ja pastāv aizturēšanas nosacījumi. Tomēr jāatzīmē, ka KPL 270.pants, kurš paredz meklējamās personas aizturēšanu, ko nevar uzskatīt par aizturēšanu Kriminālprocesa likuma 263.panta izpratnē. Pastāv būtiska atšķirība – personas aizturēšanas pamats ir pieņēmums par tāda noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, par kuru var piemērot ar brīvības atņemšanu saistītu sodu un pastāvēt 264.panta nosacījumiem. Turpretim KPL 270.pants darbība ir vērsta uz aizdomās turētā, apsūdzētā vai personas, pret kuru notiek process medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu noteikšanai, aizturēšanu. KPL 264.panta darbība var tikt attiecināta uz personām, kurām nav noteikta procesuālā statusa, savukārt KPL 270.panta kārtībā var tikt aizturēta tikai aizdomās turētā, apsūdzētā vai persona, pret kuru notiek process

²² Aloizs V. Vai drošības līdzeklis vienmēr ir pamatots cilvēktiesību ierobežojums. Jurista Vārds, 2010. gads 23. novembris, nr.47 (642).

medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu noteikšanai. Tādēļ būtu jānošķir aizturēšanu, kas reglamentēta KPL 263.pantā un KPL 270.pantā.

Kriminālprocesa likuma 243.pants paredz šādus drošības līdzekļus:

- aizliegums tuvoties noteiktai personai vai vietai,
- noteiktas nodarbošanās aizliegums,
- aizliegums izbraukt no valsts,
- uzturēšanās noteiktā dzīvesvietā,
- personiskais galvojums,
- drošības nauda,
- nodošana policijas uzraudzībā,
- mājas arests,
- apcietinājums.

Nepilngadīgajam kā drošības līdzekli var piemērot arī:

- nodošanu vecāku vai aizbildņu pārraudzībā,
- ievietošanu sociālās korekcijas izglītības iestādē.

Pie procesuāliem piespiedu līdzekļiem ir attiecināmi arī tie, ar kuriem tiek nodrošināta kārtība tiesas sēdē. Tie ir patstāvīgi procesuālie piespiedu līdzekļi, kas nav saistīti ar izmeklēšanas darbībām, bet nepārprotami ir piespiedu līdzekļi.²³

Procesuālie piespiedu līdzekļi ir viens no valsts piespiedu līdzekļu veidiem, tie tiek lietoti pret tām personām, kurus pārliecināšanas līdzekļi nav varējuši ietekmēt.²⁴

No tā izriet, ka ik reizi, kad tiek piemēroti procesuālie piespiedu līdzekļi, valsts uzņemas tiesības uz sabiedrības līguma pamata lemt par taisnīgumu un netaisnīgumu. Lemt par nepieciešamām darbībām, lai sasniegtu likuma mērķi, nodrošināt drošības sajūtu sabiedrībā, kā arī tiecas uz taisnīgu un objektīvu lietas izmeklēšanu. Kas arī pārklājas ar kriminālprocesa pamatprincipiem, ka ikvienam ir tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā, tas ir, bez neattaisnotas novilcināšanas²⁵.

Attiecībā uz procesuālie piespiedu līdzekļi klasifikācijas veidiem, zinātnieku domas atšķiras, piemēram, J. Ļivšics visus procesuālos piespiedu līdzekļus iedala četros veidos:

- Drošības līdzekļi,
- Līdzekļi pierādījumu atklāšanai un izņemšanai,
- Līdzekļi, kas nodrošina kārtību tiesas sēdē,
- Citi.²⁶

²³ Meikališa Ā. Kriminālprocesa tiesības. Vispārīgā daļa. 1. grāmata, Rīga: RaKa, 2000, 438.lpp.

²⁴ Liede A. Kriminālprocess un tiesu pierādījumi. Rīga: Zvaigzne, 1970, 132.lpp.

²⁵ Kriminālprocesa likuma 14.pants.

²⁶ Meikališa Ā. Kriminālprocesa tiesības. Vispārīgā daļa. 1. grāmata, Rīga: RaKa, 2000, 436.lpp.

Pastāv arī citi uzskati, piemēram, ka visus procesuālos piespiedu līdzekļus iedala divās grupās:

- Drošības līdzekļi plašā nozīmē (drošības līdzekļi, aizturēšana, piespiedu atvešana, atstatīšana no amata, konvojēšana u.c.),
- Nodrošināšanas līdzekļi (kratīšana, izņemšana, aresta uzlikšana mantai u.c.)

Kornukovs V. par kriminālprocesuāliem piespiedu līdzekļiem uzskata, visu to kriminālprocesa tiesību normās paredzēto piespiedu līdzekļu kopumu, kuru uzdevums ir nodrošināt krimināllietu pirmstiesas izmeklēšanā un iztiesāšanas laikā procesa dalībnieku pienākumu izpildīšanu un kriminālprocesa uzdevumu pienācīgu izpildi.²⁷

Procesuālie piespiedu līdzekļi un procesuālās sankcijas pēc iekšējās dabas satur dažādu procesuālo nozīmi. Vienā gadījumā tā ir juridiskā atbildība (procesuālā), kas ir paredzēta gadījumos, kad indivīds nepilda kādus noteiktus pienākumus. Piemēram, KPL 293.p.3.daļa paredz, ja tiesas sēdē tiek konstatēti pārkāpumi, tiesas sēdes priekšsēdētājs ir tiesīgs piemērot procesuālās sankcijas. Savukārt piespiedu līdzekļiem ir preventīvs raksturs. Tie nesatur juridiskās atbildības nosacījumus par kādu procesuālo darbību nepildīšanu, bet tieši otrādi – tiek piemēroti, lai atturēt attiecīgu personu no noziedzīgas darbības, pirmstiesas kriminālprocesa traucēšanas vai tiesas vai izvairīšanās no šā procesa vai tiesas.

Taču, piemērojot procesuālos piespiedu līdzekļus, valsts nesoda personu, ierobežojot viņu savu tiesību realizēšanā, bet nodrošina sabiedrības drošību, taisnīgu un objektīvu lietas izmeklēšanu – kriminālprocesa norisi. Procesuālie piespiedu līdzekļi ir saistīti ar indivīda tiesību un interešu ierobežojumu tikai uz kādu noteiktu laiku, kas ir nepieciešams konkrēta mērķa sasniegšanai. Tā iemesla dēļ, ka tiek ierobežots cilvēka tiesības, likums strikti reglamentē pamatojumu un termiņus, kuru ietvaros ir jāizpilda visas darbības, jo piespiedu līdzekļi nav vērsti uz personas sodīšanu, bet uz izmeklēšanas, patiesības noskaidrošanu. Procesuālos piespiedu līdzekļus, kas nav saistīti ar brīvības atņemšanu, var piemērot procesa virzītājs ar savu lēmumu.

Attiecībā pret aizdomās turēto vai apsūdzēto kā pret kriminālprocesa subjektu, tas tiek būtiski ierobežots savā rīcības brīvībā, jo taisnīguma princips realizējas tādā veidā, ka persona pati deva pamatu uzsākt kriminālprocesu, deva pamatu uzsākt pret viņu kriminālvajāšanu. Varētu minēt 20.gs. tiesību filozofijas pārstāvju viedokli, ka noziedznieks rada ne tikai pašu noziegumu, bet arī krimināltiesības, visu kriminālo justīciju. Izdarot noziedzīgas darbības,

²⁷ Meikališa Ā. Drošības līdzekļu kriminālprocesuālā reglamentācija Latvijas likumdošanā. Rīga: LPA, 1995, 10.lpp.

persona pati rada situāciju, kad valsts ir spiesta piemērot attiecīgu procesuālo piespiedu līdzekli, lai sekmētu sabiedrības interešu aizsardzību.

Valsts realizē sabiedrības interešu aizsardzību, ja kāds pārkāpj savas rīcības brīvības robežas. Francijā 1789. gada 26. augustā tika pieņemta "Cilvēka un pilsoņa tiesību deklarācija", kura noteica, ka brīvības saturs izpaužas iespējā darīt visu, kas nekaitē otram, tādā veidā ikviens realizē savas dabiskās tiesības, kuru robežas nosaka citu sabiedrības locekļu tiesības. Ņemot vērā to, ka Francijas revolūcijai bija būtiska ietekme uz cilvēktiesību attīstību, varētu uzskatīt, ka piespiedu līdzekļu piemērošanas tiesiskais pamats ir garants normālai kriminālprocesa norises gaitai. Prasības, ko mūsdienās izvirza cilvēktiesību regulējošie akti, attur valsti patvaļīgi lemt par cilvēka brīvību un tiesību ierobežošanu.

Apskatot reglamentāciju citās valstīs, piemēram, Amerikas Savienotās Valstīs (turpmāk tekstā ASV) pieder pie anglo - amerikāņu tiesību sistēmas, ASV likumi un tiesas prakse nelieto jēdzienus „procesuālie piespiedu līdzekļi” un „drošības līdzekļi”. Saskaņā ar Kriminālprocesa Federālajiem noteikumiem ASV tiesas personām, kas ir pakļautas kriminālprocesam, var piemērot sekojošus pilsoņu tiesību ierobežojošos līdzekļus: arestu, drošības naudu un personisko galvojumu. Vairākos štatos piemēro arī mājas arestu, kaut federālajos likumos mājas arests nav minēts, tomēr galveno lomu drošības līdzekļu sistēmā aizņem arests.

Procesuālo piespiedu līdzekļu pēc satura un piemērošanas mērķi, varētu iedalīt 3 kategorijās: pirmā – tie, kas paredz iespēju atturēt aizdomās turēto vai apsūdzēto turpināt noziedzīgas darbības vai izvairīties no izmeklēšanas, vai traucēt pirmstiesas procesu.

Otrā – saistīta ar personas piespiedu atvešanu.

Trešā – vērsta uz pierādījumu iegūšanu un procesuālo nostiprināšanu (kratīšana, izņemšana, paraugu iegūšana, ievietošana ārstniecības iestādē ekspertīzes izdarīšanai).

Ar brīvības atņemšanu saistīto drošības līdzekļu piemērošana katru reizi ir jauns izaicinājums procesa virzītājam, izvērtējot vai procesa gaitā ir nepieciešams piemērot kādu no drošības līdzekļiem, it īpaši, ja tas ir saistīts ar personas brīvības ierobežošanu.

Lai efektīvāk nodrošinātu un sekmētu kriminālprocesa mērķa sasniegšanu, ievērojot Satversmē un citos starptautiskos aktos garantētās cilvēktiesības, izmeklēšanas tiesneša pamatpienākums ir likumā noteiktos gadījumos un kārtībā kontrolēt cilvēktiesību ievērošanu kriminālprocesos. Tālākie izmeklēšanas tiesneša pienākumi un tiesības izriet no minētā uzdevuma. Izmeklēšanas tiesnesim, lemjot savai kompetencei pakļautos jautājumus, vienmēr jāatceras pamatuzdevums²⁸.

Procesuālo piespiedu līdzekļu nozīme ir nenovērtējama kriminālprocesā, jo tie nodrošina kriminālvajāšanas funkciju un lietas atrisināšanu pēc būtības, kā arī nodrošina pierādījumu

²⁸ Velga G. Izmeklēšanas tiesneša kompetence. Jurista Vārds, 2006. gads 14. Februāris, nr.7 (410).

iegūšanu un nostiprināšanu procesuālā formā. Piemēram, aizdomās turētā aizturēšana un drošības līdzekļa piemērošana nodrošina kriminālvajāšanu un lietas atrisināšanu, savukārt liecinieku atvešana nodrošina pierādījumu iegūšanu.

Drošības līdzekļi ir Kriminālprocesa likumā paredzētie un ar garantiju apveltīti kriminālprocesuālie piespiedu līdzekļi, kas uz laiku ierobežo aizdomās turētā un apsūdzētā tiesības un brīvību. Drošības līdzekļus piemēro ar nolūku nepieļaut aizdomās turētajam vai apsūdzētajam izvairīties no izmeklēšanas, tiesas vai tiesas sprieduma izpildes, nepieļaut patiesības noskaidrošanas traucēšanu krimināllietā vai prettiesiskas darbības turpināšanu.

Vai drošības līdzekļi ir samērojami ar nevainīguma prezumpciju? Svarīgi ir saprast, ka drošības līdzekļu mērķis nav sodīt personu vai „labot” personu, saucot to pie kriminālatbildības, to mērķis ir tieši pretēji – radīt nosacījumus patiesu lietas apstākļu noskaidrošanai. Būtiskākais ar ko drošības līdzekļi, kas saistīti ar brīvības atņemšanu, atšķiras no kriminālsoda – to nosacīts un laicīgs raksturs. Lēmums par to piemērošanu ir pildāms tik ilgi, kamēr ir pamats tā piemērošanai.

Tā KPL 249.panta 1.daļa nosaka, ja procesuālo piespiedu līdzekļu piemērošanas laikā ir zudis vai mainījies tā piemērošanas pamats, mainījušies piemērošanas nosacījumi, mainījusies uzvedība vai ir noskaidroti citi apstākļi, procesa virzītājam ir jāpieņem lēmums par piemērotākā drošības līdzekļa grozīšanu vai atcelšanu.

Attaisnojums personas turēšanai nebrīvē līdz tiesas procesam un tiesas procesa laikā var būt gan noziedzīgā nodarījuma smagums, par kādu persona tiek turēta aizdomās vai apsūdzēta, viņa personība, varbūtība, ka aizdomās turētais vai apsūdzētais izvairīsies no izmeklēšanas un tiesas vai traucēs patiesības noskaidrošanu, arī apdraudot vai ietekmējot krimināllietās liecinošās personas, un citi apstākļi. Tomēr noziedzīgā nodarījuma smagums ir jāvērtē kopā ar informāciju, kas raksturo personu – tā var ietekmēt secinājumus par iespējamiem riskiem, ko var radīt persona sabiedrībai apcietinājuma nepiemērošanas gadījumā²⁹.

Neapstrīdams ir tas fakts, ka noziedzības pieaugšanas tendence rada negatīvu ietekmi uz sabiedrības psihisko attieksmi kopumā. Tādēļ valsts, kura piemēro procesuālos piespiedu līdzekļus ar mērķi apmierināt sabiedrības tiesiskās intereses, rīcību nevar uzskatīt par valsts patvaļu attiecībā pret atsevišķiem indivīdiem. Ir skaidrs, ka piespiedu līdzekļi no valsts puses ir stingrs un būtisks līdzeklis sabiedrības ietekmēšanai, tā var būtiski ierobežot personas brīvību, *ieliek* cilvēku noteiktās uzvedības un rīcības robežās. Valsts pati arī nosaka, atstājot personu, kurai tiek piemērots, bez izvēles iespējas.

²⁹ Judins A. Apcietinājums Latvijas kriminālprocesā. Rīga: Providus, 2011, 34.lpp.

Autore uzskata, ka tas ir nepieciešams elements tiesiskā regulējumā, jo satur psiholoģisku, materiālo un fizisko ietekmi no pilnvarotās institūciju puses, lai piespiestu rīkoties vadošo subjektu interesēs – valsts un sabiedrības.

Ir vērts atzīmēt, ka kriminālprocess paredz ne tikai pamatu, kārtību un nosacījumus procesuālo piespiedu līdzekļu piemērošanai, bet satur arī principu kopumu, balstoties uz kuriem tiek realizēti un sasniegti kriminālprocesa uzdevumi. Precīzāk atziņu raksturotu sacīkstes princips, caur kuru katra no pusēm pierāda savas pozīcijas pārkumu pār pretējās puses argumentiem. Būtībā šim principam jābūt reālam, izvēloties procesuālos piespiedu līdzekļus, tomēr sacīkstes procedūra tiek izmantota tikai apcietinājuma, mājas aresta, vai nepilngadīgā ievietošanas sociālās korekcijas izglītības iestādē piemērošanas gadījumā. Visus pārējos drošības līdzekļus izvēlas un piemēro izmeklētājs pēc saviem ieskatiem, faktiski, pārkāpjot pušu vienlīdzības principu.

1.3. Drošības līdzekļi kā procesuālo piespiedu līdzekļu veids

Valsts pienākums ir garantēt likumīgu un pamatotu drošības līdzekļu piemērošanu. Tas tiek nodrošināts ar KPL reglamentēto drošības līdzekļu piemērošanas pamatu, kārtību un noteikumiem, kas ir strikti jāievēro, tādā veidā likumdevējs ir centies izslēgt iespēju procesa virzītāja un tiesas patvaļu drošības līdzekļu izvēlē un piemērošanā.

Lai arī drošības līdzekļu piemērošanas pamats, nosacījumi un kārtība ir atrunāta, tomēr tas automātiski negarantē likumību un personas tiesību ievērošanu, pastāvot procesa virzītāja subjektīvai attieksmei. Pēc autores domām, ir nepieciešamas drošas garantijas objektīvai un juridiski pamatotai piemērošanai, kā arī procesa virzītāja profesionalitāte.

Kriminālprocesa uzdevumu īstenošanu un tā mērķu sasniegšanu garantē piespiedu mehānisms. Pie procesuālajām piespiedu līdzekļiem tiek pieskaitīti arī drošības līdzekļi, ko procesa virzītājs vai izmeklēšanas tiesnesis var piemērot aizdomās turētajam vai apsūdzētajam, ja ir pamats uzskatīt, ka attiecīgā persona turpinās noziedzīgās darbības vai izvairīsies no izmeklēšanas vai tiesas.

No visiem procesuāliem piespiedu līdzekļiem, drošības līdzekļi visvairāk aizskar un ierobežo cilvēka pamattiesības. Drošības līdzekļi neaprobežojas vienīgi ar pienākumu uzlikšanu, bet arī ar cilvēka brīvības un pārvietošanas ierobežošanu (KPL 271.p., 282.p. un 285.p.)

Kriminālprocesa likums strikti nosaka termiņus, kā arī to personu loku, kuri var piemērot drošības līdzekļus, kuri kaut cik aizskar cilvēka pamattiesības. Piemērot ar brīvības atņemšanu saistītu drošības līdzekli, pārkāpt publiski nepieejamas vietas neaizskaramību, korespondences un sakaru līdzekļu noslēpumu drīkst vienīgi ar izmeklēšanas tiesneša vai tiesas piekrišanu.³⁰

Tas izslēdz iespēju, ka pieņemtais lēmumus, kas skars personas tiesības un intereses, būs patvaļīgs un bez tiesiskā pamatojuma. Lai gan valsts atsevišķos gadījumos atļauj ierobežot cilvēka pamattiesības, taču tā pamatā ir jābūt nopietniem un apsvērtiem iemesliem, kuri nevar balstīties vienīgi uz procesā iesaistīto personu savstarpējām attiecībām.

KPL likums izšķir 2 veida drošības līdzekļus:

- 1) kas nav saistīti ar brīvības atņemšanu:
 - aizliegums tuvoties noteiktai personai vai vietai,
 - noteiktas nodarbošanās aizliegums,
 - aizliegums izbraukt no valsts,
 - uzturēšanās noteiktā dzīvesvietā,
 - personiskais galvojums,
 - drošības nauda,

³⁰ Kriminālprocesa likuma 12.pants.

- nodošana policijas uzraudzībā,

2) kas ir saistīti ar brīvības atņemšanu:

- apcietinājums,
- mājas arests,
- nepilngadīgajam ievietošanu sociālās korekcijas izglītības iestādē.³¹

Drošības līdzekļi, kas nav saistīti ar brīvības atņemšanu acīmredzami mazāk ierobežo cilvēku savu tiesību realizācijā, tomēr būtu nepareizi uzskatīt, ka nerada neērtības un neuzliek noteiktus pienākumus. Aplūkojot minētos drošības līdzekļus, ir skaidrs, ka tie vairāk ir vērsti atturēt personu no kādām konkrētām darbībām, taču neierobežojot citas iespējas un galvenokārt brīvību. Savukārt drošības līdzekļi, kas saistīti ar personas brīvības atņemšanu, tieši ietekmē ne tikai rīcības brīvību, bet arī pārvietošanas brīvību, personas tēlu sabiedrības acīs un attieksmē, arī aizskarot materiālās intereses.

A. Judins sniedz drošības līdzekļu definīciju – speciālās tiesību normas, kas reglamentē aizdomās turētās un apsūdzētās personas tiesību ierobežošanu, lai nodrošinātu sekmīgu kriminālprocesa norisi, novērstu minēto personu izvairīšanos piedalīties kriminālprocesā un kriminālprocesa traucēšanu.³²

Drošības līdzekļi jebkurā to izpausmē uzliek kādu noteiktu pienākumu kopumu - tiesību ierobežošanu uz laiku. Drošības līdzekļi kā krimināltiesisks institūts ir nesaraujami saistīts ar cilvēka pamatvērtību, tas skar ne tikai aizdomās turamo vai apsūdzēto tiesības, bet arī cietušo pusi un to interešu aizsardzību.

Ir maldīgi uzskatīt, ka drošības līdzekļi, kas nav saistīti ar brīvības atņemšanu, satur mazāku cilvēktiesību garantēšanu; tiem ir mazāks *spiediens* uz indivīda pamattiesībām. Lai gan tieši nav saistīti ar brīvības ierobežošanu ikdienišķā izpratnē, tomēr uzliek noteiktus pienākumus. Tiem ir piespiedu raksturs darīt vai tieši otrādi atturēties no kādām darbībām.

No likuma teksta ir saprotams, ka drošības līdzekļu mērķis ir pietiekami skaidrs, ar to palīdzību tiek mazināta vai pat izslēgta iespējamība, ka aizdomās turamā vai apsūdzētā persona var turpināt noziedzīgas darbības, izvairīties no izmeklēšanas vai tiesas, ar to aizskarot citu cilvēku ar likumu aizsargātās intereses.

Pievēršot uzmanību, ka kriminālprocesā pastāv interešu kolīzija starp indivīda konstitucionālajām tiesībām un nepieciešamību garantēt sabiedrības drošību, sekmēt noziedzīgu nodarījuma atklāšanu, izmeklēšanu un kriminālsoda piemērošanu, likumdevējs pieļauj indivīda tiesību apjoma samazināšanos sabiedrības labā.³³ Bet kāds ir pieļaujamais apjoms? Kāda ir cilvēka brīvības pakāpe kriminālprocesā? Autore uzskata, ka ir svarīgi atrast

³¹ Kriminālprocesa likuma 243.pants.

³² Judins A. Ar brīvības atņemšanu nesaistītie piespiedu līdzekļi. Rīga: Providus, 2008, 7.lpp.

³³ Turpat. 11.lpp.

samērīgumu starp iespējamo sabiedrības drošības apdraudējumu un piemēroto drošības līdzekli, un ne vienmēr apcietinājums ir efektīvākais risinājums.

Likumības un personas brīvības garantijas tiesvedībā prasa, lai šādu drošības līdzekļu pielietošanas pamats un kārtība būtu stingri reglamentēta, lai tos pielietotu tikai patiesas nepieciešamības gadījumā. No tā ir secināms, ka jebkuram likumam būtībā ir jābūt skaidri formulētam, ja vien tas kādā mērā var ietekmēt vai pasliktināt personas stāvokli. Īpaši gribētos izcelt gadījumus, kad būtiski tiek ietekmēta personas brīvība, nav lietderīgi un apšaubāma ir nepieciešamība piemērot ikkatram drošības līdzekli, kas saistīts ar brīvības atņemšanu. Likums reglamentē iespējas, kad drošības līdzeklis var tikt piemērots un procesa virzītājam jāspēj izvēlēties ne vien sabiedrības interesēm atbilstošāku, bet arī labāko tiesiskās sistēmas stiprināšanai. Procesā virzītājs nevar un nedrīkst patvaļīgi piemērot drošības līdzekli, likums nosaka, ka lēmumam jābūt motivētam.

Samērīguma princips noteic, ka tad, ja publiskā vara ierobežo personas tiesības un likumiskās intereses, ir jāievēro saprātīgs līdzsvars starp sabiedrības un indivīda interesēm. Lai konstatētu, ka samērīguma princips ir ievērots, jānoskaidro, vai likumdevēja izraudzītie līdzekļi ir piemēroti leģitīmo mērķu sasniegšanai, vai nav saudzējošāku līdzekļu šo mērķu sasniegšanai, vai šāda rīcība ir nepieciešama, t.i., vai mērķi nevar sasniegt ar citiem, indivīda tiesības un likumiskās intereses mazāk ierobežojošiem līdzekļiem.³⁴ Tātad personai, kurai ir tiesības noteikt šādu ierobežojumu (*procesa virzītājs, izmeklēšanas tiesnesis vai tiesa*), tās rīcībai ir jābūt atbilstoši jeb proporcionālai – vai tas tiesību ierobežojums, kas tiks piemērots ir proporcionāls tam labumam, ko iegūst sabiedrība.

Dienvidslāvijas Tribunāls Galič lietā, citējot Čelebiči spriedumu: “krimināltiesiskie likumi ir strikti jāinterpretē (must be strictly construed)” un ka “tiesas kā interpretētāja pats svarīgākais pienākums (ir) godīgi un uzticami ielasīt likuma valodā tā skaidro un racionālo jēgu un sekmēt tā mērķi”. Vēl jo vairāk: “Krimināltiesisko likumu striktas interpretācijas rezultātā, ja divdomīgs vārds vai neskaidrs teikums atstāj saprātīgas šaubas par tā jēgu, ko nevar atrisināt ar interpretācijas kanoniem, šaubām būtu jābūt par labu subjektam un pret likumdevēju, kurš nav sevi izskaidrojis.”³⁵

Lai lemtu par drošības līdzekļa piemērošanu, ir jābūt pamatotai informācijai, ka attiecīgā persona gatavojas, nevis tikai var izdarīt noziegumu, ka viņa plāno vai mēģina, nevis var traucēt izmeklēšanas procesu, ka viņa gatavojas, nevis var izvairīties no izmeklēšanas vai tiesas. Ja likumdevējs būtu domājis, ka drošības līdzekli var piemērot arī bez konkrēta pamata,

³⁴ Satversmes tiesas 2003. gada 27. jūnija spriedumu lietā Nr. 2003-04-01

³⁵ IT-98-29 Prosecutor v. Galič, Judgment, Trial Chamber I, 5 December 2003, p.93.

Pieejams: <http://www.un.org/icty/galic/trialc/judgement/gal-tj031205e.pdf> [aplūkots 2010.gada 19.decembrī].

likumā tā arī būtu rakstīts: „Aizdomās turētajiem un apsūdzētajiem (tātad visiem bez izņēmuma) tiek piemērots drošības līdzeklis”.³⁶

Kā norāda profesore Ā. Meikališa - jebkurš piespiedu līdzeklis ir likuma atļauta piespiedu atkāpe no personas neaizskaramības principa.³⁷

Autore secina, ka jebkādai atkāpei no personas neaizskaramības principa ir jābūt samērīgai, tāpat arī jānodrošina ātru un netraucētu lietas izmeklēšanu un iztiesāšanu. Ir jāatrod vidusceļš starp kriminālprocesa sasniedzamo mērķi, interesēm no vienas puses, un personas brīvības ierobežošanu no otras puses.

Jebkurš drošības līdzeklis var būt piemērots neatkarīgi no procesa stadijas, izņemot vēl pirms krimināllietas ierosināšanas. Attiecīgajā stadijā likums nepieļauj procesuālo piespiedu līdzekļu piemērošanu un arī jautājums par drošības līdzekļu piemērošanu ir bezjēdzīgs.

Drošības līdzekļu izvēles un piemērošanas tiesības ir tam procesa virzītājam, kura lietvedībā atrodas krimināllietā: pirmstiesas izmeklēšanā – izmeklētājs, kriminālvajāšanā – prokurors, tiesā – attiecīgā tiesu instance. Tādēļ, piemērojot drošības līdzekļus, īpaši, kas ir saistīti ar brīvības atņemšanu, katrā konkrētajā gadījumā ir jāizvērtē atsevišķi un nošķirti no līdzīgiem gadījumiem, drošības līdzekļa atbilstību. Ņemot vērā ne tikai noziedzīgā nodarījuma kaitīgumu, tā raksturu, ietekmi uz tiesiskās stabilitātes garantēšanu, bet arī aizdomās turētā vai apsūdzētā personību. Ar personību ir jāsaprot gan vecums, gan ģimenes stāvoklis, reliģiskā pārliecība, viss, kam ir nozīme vai kas var radīt kādas nevēlamas sekas, piemērojot drošības līdzekli.

Šaubas vienmēr pastāvēs ne vien personai, kura ir ieinteresēta procesa efektīvākā un ātrākā norisē, savu pienākumu pildīšanā, bet arī no *sapratīgā vērotāja* puses, tomēr tas ir vērtējams kā vēl viena garantija cilvēktiesību nodrošināšanai. Proti, jāspēj abstrahēties no iekšējām emocijām, neaizmirstot par morāles normām un humānu attieksmi.

Ņemot vērā visus apstākļus, motivējot pieņemto lēmumu par konkrētā drošības līdzekļa izvēli, procesa virzītājam vai izmeklēšanas tiesnesim ir jābūt iekšējai pārliecībai, kura balstās uz objektīvu apstākļu izpēti, ka tik tiešām ir nopietns pamats drošības līdzekļa piemērošanai. Cilvēktiesības var ierobežot tikai tajos gadījumos, kad to prasa sabiedrības drošības apsvērumi, un tikai šajā likumā noteiktajā kārtībā atbilstoši noziedzīgā nodarījuma raksturam un kaitīgumam.

Jebkurš no drošības līdzekļiem ir tieši saistīts ar cilvēka brīvības un pārvietošanas brīvības jēdzienu, brīvības kā vienu no cilvēka pamatvērtībām. Tieši šī iemesla dēļ drošības līdzekļi, kas saistīti ar brīvības atņemšanu, ir kompromiss cilvēktiesību ievērošanai

³⁶ Aloizs V. Vai drošības līdzeklis vienmēr ir pamatots cilvēktiesību ierobežojums. Jurista Vārds, 2010. gads 23. novembris, nr.47 (642).

³⁷ Meikališa Ā. Kriminālprocesa tiesības. Vispārīgā daļa. 1. grāmata, Rīga: RAKA, 2000, 435.lpp.

kriminālprocesā, kur procesa virzītājam jāspēj objektīvi izvērtēt cietušās puses interešu aizsardzība un personu, pret kuru piemēro drošības līdzekli, garantētās konstitucionālās tiesības.

Par nozīmīgāko cilvēktiesību ievērošanas garantu varētu uzskatīt to faktu, ka drošības līdzekļi var tikt piemēroti, tikai pēc krimināllietas ierosināšanas. No tā secināms, ka bez nepieciešamo lietas apstākļu noskaidrošanas nav iespējama drošības līdzekļu piemērošana. Attiecībā uz drošības līdzekļiem, kas saistīti ar brīvības atņemšanu, pastāv papildus nosacījums, proti, KPL 245.panta 3.daļa paredz, ka lēmumu par drošības līdzekli, kas saistīts ar brīvības atņemšanu, pieņem un tā izpildes likumību uzrauga izmeklēšanas tiesnesis.

Pēc krimināllietas ierosināšanas, procesa virzītājs lemj par nepieciešamību piemērot drošības līdzekli attiecībā pret aizdomās turēto vai apsūdzēto, realizējot izmeklēšanas darbības. Gadījumā, ja pastāv kāds no KPL 241.panta otrajā un trešajā daļā minētiem drošības līdzekļa piemērošanas pamatiem (ja ir pamats uzskatīt, ka attiecīgā persona turpinās noziedzīgas darbības, traucēs pirmstiesas kriminālprocesu vai tiesu vai izvairīties no šā procesa vai tiesas), procesa virzītājs var izvēlēties drošības līdzekli, kas efektīvāk palīdzēs sasniegt kriminālprocesa mērķi un būs samērīgs. Izvēloties drošības līdzekli, procesa virzītājs ņem vērā arī KPL 244.panta nosacījumus, noziedzīga nodarījuma raksturu un kaitīgumu, aizdomās turētā vai apsūdzētā personību, viņa ģimenes stāvokli, veselību un citus apstākļus.

Turpmāk uzmanība tiks pievērsta drošības līdzekļiem, kas saistīti ar brīvības atņemšanu, reglamentācijai, statistikai un risinājumiem.

2.Drošības līdzekļi, kas saistīti ar brīvības atņemšanu

2.1. Apcietinājums kā drošības līdzeklis

LR Satversmes 89.pants nosaka, ka valsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības saskaņā ar Satversmi, likumiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem. Ievērojot Satversmē nostiprinātās un garantētās cilvēktiesības, likumdevējs Kriminālprocesa likums (turpmāk – KPL) ir ietvēris normu kopumu, kas ierobežo cilvēka pamattiesību – brīvību.

Apcietinājums kā drošības līdzeklis ir saistīts ar personas pilnīgu brīvības ierobežošanu, personai tiek liegta ne vien brīvība kā pamattiesība, bet arī no tās izrietošās tiesības – pārvietošanas brīvība, rīcības brīvība u.c.

Apcietinājumu būtu jānošķir no administratīvā aresta un disciplinārā aresta. Saskaņā ar Administratīvā pārkāpuma kodeksa (turpmāk – APK) 31.pantu, administratīvo arestu nosaka un piemēro tikai izņēmuma gadījumos par atsevišķiem administratīvo pārkāpumu veidiem uz laiku no vienas līdz piecpadsmit diennaktīm. Militārā dienesta likums arī kā vienu no disciplināriem sodiem paredz arestu (līdz 10 diennaktīm). Administratīvais arests tiek piemērots izņēmuma gadījumos un to subjekts ir ikviena persona, kura ir pārkāpusi likumi, savukārt disciplināro sodu – arestu, piemēro par militārās disciplīnas pārkāpumu karavīram. Taču apcietinājums KPL izpratnē tiek piemērots tikai aizdomās turētai vai apsūdzētai personai.

Disciplinārā un administratīvā aresta gadījumā persona netiek atlaista no darba, netiek pārtraukts darba stāžs, kā arī personai nav kriminālprocesuālā statusa un nav piemērots kriminālsods.

Apcietinājuma kā drošības līdzekļa būtība visās pasaules valstīs tiek izprasta vienādi – apcietinājuma gadījumā personai tiek liegta brīvība visā tās izpausmē līdz brīdim, kad tiesa lemj par personas vainu (ja vien drošības līdzeklis nav grozīts vai atcelts).

Pēc savas juridiskās dabas apcietinājums nav aizdomās turētajam vai apsūdzētajam piemērots kriminālsods, piemērotā drošības līdzekļa mērķis nav sodīt, bet tam ir brīdinošs raksturs, tas netiek piemērots vainīgai personai, bet tikai aizdomās turētai vai apsūdzētai.³⁸ Gadījumos, kad persona tiek turēta apcietinājumā, taču tiesā viņas vaina netiek pierādīta un tiek pasludināts attaisnojošs spriedums, persona ne tikai tiek atbrīvota, bet arī iegūst tiesības uz kompensāciju.

Kriminālsods, kas saistīts ar brīvības atņemšanu ir sods par izdarīto noziegumu, sodīšanas līdzeklis notiesātai personai. Apcietinājums nav sodīšanas līdzeklis, nav sods par izvirzīto apsūdzību, bet ir tikai viens no procesuāliem piespiedu līdzekļiem, lai arī ir saistīts ar

³⁸ Михайлов В.А. Меры пресечения в российском уголовном процессе. Москва: Право и закон, 2006, с.106.

brīvības atņemšanu, taču tā mērķis nav sodīt, tam ir preventīvs raksturs. Apcietinātā persona nav atzīta likumā noteiktajā kārtībā par vainīgu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā³⁹.

Ar apcietinājumu tiek radīti optimāli nosacījumi, lai nodrošinātu aizdomās turētā vai apsūdzētā piedalīšanos kriminālprocesā, lai atturētu personu no pretestības kriminālprocesa mērķa sasniegšanai un savu pienākumu nepildīšanas vai nepienācīgas pildīšanas. Tajā pašā laikā apcietinājums ir visefektīvākais veids kā izvairīties no aizdomās turētā vai apsūdzētā mēģinājuma izvairīties no kriminālprocesa - slēpties no vajāšanas, tiesas, kavēt patiesības noskaidrošanai procesa ietvaros, izdarīt citus noziedzīgus nodarījumus u.c. Lai gan tiek pārkāptas personas tiesības uz brīvību, tomēr apcietinājums šobrīd ir efektīvākais veids, lai procesa virzītājs spētu izpildīt visas nepieciešamās procesuālās darbības. Šajā gadījumā ir ārkārtīgi svarīgi, lai apcietinājumā pavadītais laiks būtu samērīgs ar veikto procesuālo darbību apjomu, kā arī iespējamo sodu par izdarīto noziedzīgu nodarījumu.

Gan Latvijas Satversme, gan vairāki starptautiskie dokumenti atzīst cilvēka brīvību kā vienu no fundamentālajām pamattiesībām. Tās ierobežošana pieļaujama tikai izņēmuma gadījumos, tāpēc uz aizdomās turēto un apsūdzēto apcietināšanu būtu jāskatās kā uz īpašu, nevis ikdienišķu praksi.⁴⁰ Tas būtu pamatojams ne tikai ar cilvēktiesību ierobežošānu, bet arī virkni ekonomiskiem apsvērumiem un humānākiem risinājumiem. Jo īpaši aktuāli tas ir sarežģītos sociālpolitiskos apstākļos, kad tiek samazināts finansējums, bet paaugstināta cilvēktiesību ievērošanas kontrole.

Teorijā un praksē tika izteikti viedokļi, ka apcietinājuma mērķis ir nodrošināt nozieguma atklāšanu un patiesā noziedznieka noskaidrošanu.⁴¹

Šādam viedoklim nevarētu piekrist. Ar apcietinājuma mērķi ir jāsaprot personas pretdarbības novēršana kriminālprocesa taisnīgā noregulējumā, pretdarbība atsevišķo procesuālo darbību veikšanā, savu procesuālo pienākumu nepildīšana vai nepienācīgā pildīšanā. Tomēr savas vainas neatzīšanu, kā arī aizdomās turētās vai apsūdzētās personas atteikšanos liecināt nevar vērtēt kā pretdarbību kriminālprocesa mērķa sasniegšanai, tādējādi pamatojot apcietinājuma piemērošanas nepieciešamību⁴².

KPL 241.panta otrā daļa nosaka, ka drošības līdzekli piemēro, ja ir pamats uzskatīt, ka attiecīgā persona turpinās noziedzīgas darbības, traucēs pirmstiesas kriminālprocesu vai tiesu vai izvairīsies no šā procesa vai tiesas. Starp minētiem piemērošanas pamatiem, nav minēts, ka drošības līdzekļu piemērošanas pamats varētu būt nozieguma atklāšanas veicinošie apstākļi. Likums definē pamatus drošības līdzekļu piemērošanai.

³⁹ Judins A. Apcietinājums Latvijas kriminālprocesā. Rīga: Providus, 2011, 76.lpp.

⁴⁰ Judins A. Aiz restēm pirms tiesas – cik pamatoti? Pieejams: <http://www.politika.lv/temas/cilvektiesibas/4823/> [aplūkots 2011.gada 26.janvārī].

⁴¹ Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. Том 1. Москва., 1968, с. 280.

⁴² Judins A. Apcietinājums Latvijas kriminālprocesā. Rīga: Providus, 2011, 39.lpp.

Lai gan tie varētu tikt plaši interpretēti, tomēr kontroles mehānisms pastāv – apstrīdēšana, termiņi u.c. Tas liedz procesa virzītājam izmantot KPL 241.pantu kā savdabīgu psiholoģisku ietekmēšanas veidu (personas ievietošanu cietumā), lai atklātu noziegumu vai piespiestu atzīties.

Nav apstrīdams tas fakts, ka personai liedzot brīvību, notiek būtiskas pārmaiņas personas psihiskā un emocionālā stāvoklī, ko vēl vairāk ietekmē arī apstākļi, kuros tiek turētas attiecīgās personas.

Liedzot personai brīvību, liedzot dzīves labumu baudīšanu, kad vēl likuma noteiktā kārtībā nav pierādīta personas vaina, personai būtu jānodrošina cilvēka cienīgi apstākļi.

Apcietinājums ir jāizmanto tikai uz likumā ietvertiem pamatiem un pēc mērķa, kādam to ir definējis likums. Jebkura atkāpe no likuma, lai ar kādu labu nodomu (sabiedrības drošības garantēšanai, krimināltiesisko attiecīgu efektīvākai un taisnīgai noregulēšanai u.c.) tas netiktu darīts, ir atzīstams par pretlikumīgu un jābūt paredzētai atbildībai par šādām darbībām.

Tikai ievērojot Kriminālprocesa likumu un ētikas normas, valsts ir tiesīga prasīt no aizdomās turētā vai apsūdzētā savu pienākumu pildīšanu un sodīt to, ja persona apzināti nepilda tos. Ievērojot apcietinājuma juridisko dabu un apzinoties tā atšķirību no brīvības atņemšanas kā soda, tā piemērošanai visos gadījumos jābūt rūpīgi izvērtētai un pamatotai. Lemjot par personas apcietināšanu, svarīgi ir visi fakti – gan tie, kas attiecās uz izdarīto pārkāpumu, gan tie, kas raksturo personu⁴³.

2009.gadā notiesāto personu skaits bija 10 880, no tiem 3369 personām tika piemērota reāla brīvības atņemšana, savukārt 723 personām apcietinājums kā drošības līdzeklis. Varētu likties, ka to personu skaits, kurām piemērots drošības līdzeklis – apcietinājums, attiecībā pret kopējo notiesāto personu skaitu nav liels, tomēr reāla brīvības atņemšana tika piemērota tikai 3369 personām.⁴⁴

Apcietinājumam jābūt pamatotam ne tikai dienā, kad lemj par šī drošības līdzekļa piemērošanu, bet arī jebkurā brīdī, kamēr persona atrodas ieslodzījumā. Pēc apcietinājuma piemērošanas nedrīkst uzskatīt, ka persona jātur ieslodzījumā līdz notiesāšanas dienai, bet vienīgais iespējamais sods pārkāpējam ir brīvības atņemšana.

Nav apstrīdams fakts, ka, personai atrodoties cietumā, gan procesa virzītājam, gan arī sabiedrībai rodas drošības sajūta, ka persona vairāk neizdarīs noziedzīgu nodarījumu, kā arī neapdraudēs procesa mērķa sasniegšanu. Autore uzskata, ka tas notiek tikai gadījumos, kad kāds konkrēts gadījums ir piesaistījis sabiedrības uzmanību, kas tiek daudz apspriests un kas ir šokējis sabiedrību. Taču cik daudz tādu ir bijis? Ir svarīgi izprast kā tiek piemērots tik bargs

⁴³ Judins A. Aiz restēm pirms tiesas – cik pamatoti? Pieejams: <http://www.politika.lv/temas/cilvektiesibas/4823/> [aplūkots 2011.gada 26.janvārī]

⁴⁴ Tiesu informatīvo sistēmas statistikas dati [aplūkots 2011.gada 20.februārī]

drošības līdzeklis kā apcietinājums, lai izvērtētu tā nepieciešamību un rastu iespējamo alternatīvu. Vairums gadījumos prakse parāda, ka apcietinājums tiek uzskatīts par ikdienišķu, pašsaprotamu, bet ne izņēmuma līdzekli. Salīdzinājumā ar 70.gadiem, kad apcietinājums tika piemērots katrā otrajā kriminālprocesā⁴⁵, šobrīd tik tiešām daudz ir mainījies, tiek respektētas cilvēka tiesības uz brīvību un taisnīgu tiesu, tomēr, pastāvot augstiem cilvēktiesību standartiem un apņēmoties tos ievērot, ir jāmeklē risinājumi, lai apcietinājums kļūtu tikai par izņēmuma līdzekli īpaši retos gadījumos.

Noteikti cietušām personām tas var likties netaisnīgi, daudzos gadījumos cietušais vēlētos, lai viņa pārdarītājam tiktu piemērots pats bargākais sods, t.sk. pirmstiesas procesos – apcietinājums. Tomēr nevar aizmirst, ka līdz tiesa pasludina spriedumu, darbojas nevainīguma prezumpcija, tamdēļ nebūtu taisnīgi pamatoti un nepamatoti ierobežot cilvēku viņa tiesību realizācijā.

Personības kulta un dīkstāves laikā liela nozīme ir bijusi tieši liecībām, jo īpaši aizdomās turēto un apsūdzēto „atzīšanas liecībai”. Centieni iegūt atzīšanos mudināja tiesībsargājošo iestāžu darbiniekus pēc iespējas vairāk apcietināt apsūdzētos (aizdomās turētos), jo no personas, kas atrodas cietumā, bija daudz vieglāk iegūt atzīšanos nekā personai esot brīvībā.

Atgūstot neatkarību un nostiprinot cilvēktiesības Satversmē, tika radīti priekšnosacījumi, kad ar aizdomās turētā un apsūdzētā liecību vairs nebija pietiekami tās vainas pierādīšanai. Ja liecības nebija pamatotas ar citām ziņām un faktiem, tām nebija tik lielas un absolūtas nozīmes, kā tas bija padomju laiku procesā. Arvien retāk tika pasludināti spriedumi, kuru pamatā bija tikai personu liecības, jo starptautisko cilvēktiesību akti un normas saturēja nosacījumus, ka nepieciešami arī citi pierādījumi, kuri iegūti no likumīgiem avotiem.

Starptautisko normatīvo aktu prasības veicināja cilvēktiesību ievērošanu kriminālprocesā, jo vainas pierādīšanas pamatā vairs nebija tikai atzīšanās, bet arī citi apstākļi. Kas savukārt radīja situāciju, kurā procesa virzītājiem nebija nepieciešams gandrīz katru apcietināt, lai iegūtu atzīšanos, jo ar to būtu par maz tiesvedības stadijā. Tikpat liela nozīme bija un ir procesa virzītāju, prokuroru un citu kriminālprocesā iesaistīto rīcības kontrolei, uzraudzībai.

Minētie apstākļi veicināja striktu normu izstrādi attiecībā uz apcietinājumu un uzraudzību par tā izpildi. To pamato arī liels Kriminālprocesa likuma grozījumu skaits attiecībā uz drošības līdzekļiem. Apcietinājumu piemērot tikai uz atzīšanas pamata vai nepietiekamu pierādījuma pamata, ir ļoti riskanti, jo valstij var nākties atbildēt par nepamatotu personas brīvības ierobežošanu.

⁴⁵ Зинатуллин 3.3. Уголовно-процессуальное принуждение и его эффективность (Вопросы теории и практики). Казань. 1981, с. 76.

Šāda nostāja bija 2011.gada 9.aprīļa Rīgas rajona tiesas lēmumā. Tika izskatīta lieta par apcietinājuma piemērošanu A.B., kurš tika turēts aizdomās par Krimināllikumā 176.pantā otrajā daļā noteiktā nozieguma izdarīšanu. A.B. aizstāve norādīja, ka pastāv šaubas par aizdomās pamatotību attiecībā uz A.B., turklāt viņa procesuālo pienākumu izpildi ir iespējams nodrošināt ar mazāk bargiem piespiedu līdzekļiem, ievērojot nevainīguma prezumpcijas principu, A.B. pastāvīgas dzīvesvietas esamību un to, ka personas savas vainas noliegšana nevar būt par pamatu piespiedu līdzekļu piemērošanai.

Jāatzīmē, ka savas vainas neatzišana, kā arī aizdomās turētās vai apsūdzētās personas atteikšanās liecināt nevar vērtēt kā pretdarbību kriminālprocesa mērķa sasniegšanai, tādējādi pamatojot apcietinājuma piemērošanas nepieciešamību.⁴⁶

Pirms kvalifikācijas prakses laikā, veicot aptauju policijas darbinieku vidū (starp izmeklētājiem), prasīju kā tiek pieņemts lēmums par apcietinājuma piemērošanu. Lielākā daļa atbildēja, ka šobrīd tas nav tik vienkārši, ka tas bija agrāk, ne vien iepriekš minēto iemeslu dēļ, šobrīd vairs nepietiek ar liecībām un procesa virzītāja uzskatu, kā tā būtu drošāk. Lai izlemtu jautājumu par apcietinājuma piemērošanu, procesa virzītājs bieži konsultējas ar savu tiešo priekšnieku, jo personas apcietināšana ir bargākais no drošības līdzekļiem un nevar būt piemērots vieglprātīgi.

No tā izriet, ka arvien vairāk praksē procesa virzītāji apdomā katru savu lēmumu un tā ietekmi ne tikai uz statistikas rādītājiem, bet arī uz cilvēktiesību garantēšanu kriminālprocesā. Kas veicina arī principu, ka apcietinājumu piemēro nevis tad, kad to var izdarīt, bet kad to nevar neizdarīt. Kas atzīstams par pareizu, ar likumu pamatotu.

Tiesiskā valstī atkāpe no likuma nav pieļaujama, ja tā nav pamatota. Ir nepieciešama stingra uzraudzība un kontrole pār tiesībsargājošo iestāžu darbinieku rīcību kriminālprocesa ietvaros, kas veicinātu tiesisku un pamatotu lēmumu pieņemšanu. Jebkura atkāpe no likuma, neobjektivitāte un personiskā nepatika, pretlikumīga aizturēšana un apcietināšana, ir jāvērtē kā ārkārtējs gadījums.⁴⁷

Eiropas valstīs ne vienu gadu tūkstoti vien ir nostiprinājies apcietinājuma (Norvēģija, Francija), aresta (Vācija) institūts, tomēr neatkarīgi no terminoloģijas, kāda tiek piemērota attiecīgam drošības līdzeklim, izpratne ir līdzīga. Tāpat arī atziņa, ka apcietinājumam ir jābūt pamatotam un tiesiskam, jo personai tiek liegta brīvība un sekas ir ne tikai atbildība par to, bet tiek radīts negatīvs viedoklis sabiedrībā par likumīgu un tiesisku izmeklēšanas iestāžu darbu.

⁴⁶ Judins A. Apcietinājums Latvijas kriminālprocesā. Rīga: Providus, 2011, 40.lpp.

⁴⁷ Михайлов В.А. Меры пресечения в российском уголовном процессе. Москва: Право и закон, 2006, с. 112.

J. Livšics uzskata, ka par apcietinājuma pamatu var būt tikai ziņas, kas norāda, ka apsūdzētais (aizdomās turētais) izvairīsies no pirmstiesas procesa vai tiesas, traucēs patiesības noskaidrošanu vai veiks noziedzīgas darbības, vai izvairīsies no sprieduma izpildes.⁴⁸

Piemērojot drošības līdzekļus, pamatojums, kā norāda L. Trunova un I. Trunovs, ir apstākļi, kuri saistīti tieši ar aizdomās turēto vai apsūdzēto, ar viņa morāliem, ētiskiem un sociāltikumiskiem uzskatiem. Tas izpaužas konkrētās darbībās, rīcībā, izteikumos, kuri ir attiecināmi tikai pret aizdomās turētā vai apsūdzētā uzvedību. Minētās darbības raksturo aizdomās turēto vai apsūdzēto kopumā vai no pozitīvas puses vai arī no negatīvās, kas sniegtu pilnīgāku informāciju par šo personu un palīdzētu izvēlēties tai piemērotāko drošības līdzekli.

Brīdī, kad tiek lemts par personas apcietināšanu, nevar droši zināt, kāda būs aizdomās turētā vai apsūdzētā uzvedība, ja tai netiktu piemērots šis drošības līdzeklis. Gan procesa virzītājs, gan arī izmeklēšanas tiesnesis prognozē personas iespējamo nākotnes uzvedību, vērtējot informāciju par izdarīto noziedzīgo nodarījumu, personas raksturojošo informāciju un citas ziņas.⁴⁹

KPL norma, kā jebkura cita tiesību norma satur ne tikai juridisko dabu, formulējumu, bet arī ētisko saturu. Tas ir izskaidrojams ar to, ka likumdevējs izstrādā normas, kas ir nepieciešamas sabiedrībai ne tikai formālam tiesiskam regulējumam, bet arī sabiedrībā pastāvošiem uzskatiem, morālei un vispār cilvēcīgām vērtībām.

Šo iemeslu dēļ, lai sasniegtu ne tikai kriminālprocesa mērķi, bet arī ievērotu aizdomās turētā vai apsūdzētā intereses un tiesības procesā, drošības līdzekļu normu piemērošanā ir jāvadās ne tikai no likuma normām, bet arī jābūt drošības līdzekļu individualizācijai. Likumdevējs, nosakot plašu procesuālo piespiedu līdzekļu uzskaitījumu, ir devis procesa virzītājam plašu izvēli, lai varētu katrā konkrētā procesā piemērot atbilstošāku drošības līdzekli.

Individualizējot pieeju, tiek radīts papildus regulators pareiza drošības līdzekļa izvēlei un piemērošanai, kurš nebūs ārpus taisnīguma (likumības un pamatotības).⁵⁰

Pastāv dažādi viedokļi attiecībā uz drošības līdzekļa – apcietinājuma piemērošanas pamatu. Taču nevienam nav domstarpību, ka kriminālprocesā ir svarīgi ne tikai sasniegt procesa mērķi, bet arī ievērot cilvēktiesības.

Saskaņā ar KPL 271.panta pirmā daļa, apcietinājums ir personas brīvības atņemšana, ko ar izmeklēšanas tiesneša lēmumu vai tiesas nolēmumu likumā paredzētos gadījumos var

⁴⁸ Лившиц Ю.Д. Меры пресечения: Юридический мир, 2002, № 6.с. 67.

⁴⁹ Judins A. Apcietinājums Latvijas kriminālprocesā. Rīga: Providus, 2011, 31.lpp.

⁵⁰ Трунова Л.К. Трунов И.Л. Меры пресечения в уголовном процессе. С-П.:Юридический центр Прес, 2006, с. 84-85.

piemērot aizdomās turētajam vai apsūdzētajam pirms galīgā nolēmuma spēkā stāšanās konkrētajā kriminālprocesā, ja apcietināšanai ir pamats.

Apcietinājuma piemērošana ir pamats personas tiesību ierobežošanai un kas ļauj.⁵¹

- 1) turēt personu izmeklēšanas cietumā vai speciāli aprīkotās policijas telpās,
- 2) pārvietot personu apsardzes uzraudzībā procesa norisei nepieciešamajā laikā un vietā.

Nevienam nedrīkst patvaļīgi arestēt vai turēt apcietinājumā. Nevienam nedrīkst atņemt brīvību bez likumā noteiktā pamata un neievērojot tajā paredzēto procedūru.⁵² Kriminālprocesa likuma 272.pants un 274.pants, kā arī Apcietinājumā turēšanas kārtības likums un starptautiskie tiesību akti, nosaka apcietinājuma piemērošanas kārtību.

Apcietinājumu var piemērot tikai tad, ja kriminālprocesā iegūtās konkrētās ziņas par faktiem rada pamatotas aizdomas, ka persona ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, par kuru likums paredz brīvības atņemšanas sodu, un cita drošības līdzekļa piemērošana nevar nodrošināt, ka persona neizdarīs jaunu noziedzīgu nodarījumu, netraucēs vai neizvairīsies no pirmstiesas kriminālprocesa, tiesas vai sprieduma izpildīšanas.⁵³

Pamats apcietinājumam var būt arī pirmās instances tiesas spriedums par smaga vai sevišķi smaga nozieguma izdarīšanu, par kuru piespriests brīvības atņemšanas sods⁵⁴. Taču tas nav pienākums, bet tikai dod pamatu ar notiesājošo spriedumi notiesātajam piemērot apcietinājumu. Apcietinājuma piemērošana notiesājoša sprieduma gadījumā, ar kuru piespriests brīvības atņemšanas sods, ir jāizvērtē katrā konkrētā gadījumā.

Savukārt Kriminālprocesa likuma 273.pants paredz apcietinājuma piemērošanas pamatu nepilngadīgajiem, grūtniecēm un sievietēm pēcdzemdību periodā, paredzot arī izņēmuma noteikumus.

Jebkurā gadījumā procesa virzītājam, izvēloties drošības līdzekli, jāņem vērā noziedzīga nodarījuma raksturu un kaitīgumu, aizdomās turētā vai apsūdzētā personību, viņa ģimenes stāvokli, veselību un citus apstākļus.

Varētu piekrist A.Popova viedoklim, ka apcietinājums ietver sevī divas būtiskas funkcijas. Preventīvo – nodrošina, ka persona neizdarīs pretlikumīgas darbības izmeklēšanas laikā, tiesvedības stadijā, kā arī nodrošina sprieduma izpildi. No otras puses tai ir nodrošinājuma funkcija - ar mērķi garantēt normālu, atbilstoši likumam, kriminālprocesu.⁵⁵ Savukārt E.Žoga, runājot par apcietinājumu, izceļ to, ka teorijā un īpaši praksē apcietinājums ir

⁵¹ Kriminālprocesa likuma 271.panta otrā daļa.

⁵² Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 9.pants, 1.daļa. Pieņemts 1966. gada 16. Decembrī. Stājies spēkā 1976. gada 23. martā. Latvija nosūtījusi depozitārijam 1992. gada 24. martā. Pieejams: <http://www.humanrights.lv/doc/vispaar/pptpaks.htm> [aplūkots 2011.gada 25.februārī].

⁵³ Kriminālprocesa likuma 272.panta pirmā daļa.

⁵⁴ Kriminālprocesa likuma 272.panta ceturtnā daļa.

⁵⁵ Попов В.А. Громов Н.А. Совершенствование и правовая природа ареста как меры уголовно процессуального пресечения. Российский следователь. 2001, № 5., с. 13.

līdzeklis kā nodrošināt nozieguma atklāšanu. Apcietinājums ir pats bargākais drošības līdzeklis, jo tā izpausme ir ne tikai personas brīvības ierobežošana, bet arī turēšana īpašos apstākļos.⁵⁶

Kā svarīgāko nosacījumu apcietinājuma piemērošanai likums paredz aizdomās turētā vai apsūdzētā vēlmi izvairīties no pirmstiesas procesa, tiesas vai traucēt kriminālprocesa norisi.

Iespējamam vai drošticamam ir jābūt procesa virzītāja uzskatam, ka persona neveiks minētās darbības?

Ir jāpiekrīt profesora M. Strogovičam, kurš šajā sakarā norādīja:” Bažas, ka apsūdzētais izvairīsies no izmeklēšanas vai tiesas, kā pamats apcietinājuma piemērošanai, ir jābūt izrietošām no konkrētas krimināllietas apstākļiem, no apsūdzētā uzvedības, no viņa dzīvesveida un citiem raksturojošiem faktoriem, nevis no vispārīgiem un abstraktiem uzskatiem, ka katrs apsūdzētais var slēpties.⁵⁷”

No minētā ir secināms, ka, lai piemērot apcietinājumu, nepietiek tikai ar pamatotām aizdomām, vēl ir jāizpildās nosacījumam, ka persona ir aizdomās turēta vai apsūdzēta par noziedzīgu nodarījuma izdarīšanu, par kuru reāli draud cietumsods. Šāds regulējums ir pilnīgi loģisks, taču cik pamatotām ir jābūt aizdomām? Līdz brīdim, kad tiesa pasludina spriedumu par personas vainu, ir spēkā nevainīguma prezumpcija, turpretī likums paredz iespēju vēl līdz tiesas spriedumam apcietināt personu.

Par to, ka aizdomās turētā persona vai apsūdzētā izvairīsies no izmeklēšanas darbībām, slēpsies, liecina dažādi apstākļi. Par svarīgākiem varētu uzskatīt: pastāvīgas dzīvesvietas neesamība, ģimenes neesamība, sabiedrisku sakaru un kontaktu neesamība, klaiņošana ik pa laikam, skvotošana, jo īpaši, kad tā ir kļuvusi par nepieciešamību vai neatņemamu dzīves sastāvdaļu. Pie jau minētiem, varētu pieskaitīt arī tādus kā ieradums nestrādāt, dzīvot pāri līdzekļiem, gūt ienākumus pretlikumīgā veidā, konfrontācija ar sabiedrību, valsti un tiesībsargājošām iestādēm. Atsaucoties uz L.Trunova un I. Trunova viedokli, ir saskatāms arī personas raksturojošās īpašības, kas var būt noderīgi, lai izvēlētos apcietinājumu kā bargāko drošības līdzekli.

Procesa virzītāja uzskats, ka aizdomās turētā vai apsūdzētā persona var slēpties nevar būt pamatots tikai ar viedokli, ka tieši tā būs.

Tādēļ būtu svarīgi pirmstiesas procesa laikā izvērtēt ne tikai atbilstību likumdošanai, bet arī izvērtēt lietas materiālus kopsakarā ar personas raksturojošām īpašībām. Tādā veidā ne tikai sasniegt kriminālprocesa mērķi, bet arī ar mazāku cilvēktiesību apdraudējumu nonākt pie taisnīga noregulējuma.

⁵⁶ Жога Е.Ю. О понятии и сущности ареста как мере пресечения в уголовном судопроизводстве. Следователь.2000, № 3, с. 9.

⁵⁷ Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. Том 1. Москва,1968, с. 280.-281.

Nav šaubu, ka par noziedzniekiem cilvēki kļūst dažādu iemeslu dēļ — pastāv virkne faktoru, kas ietekmē personu uzvedību, tādējādi novedot līdz likumpārkāpumu izdarīšanai. Tomēr, ja persona ir kļuvusi par kriminālās justīcijas klientu un ar viņu nodarbojas policija, prokuratūra, tiesa un kriminālsodu izpildes institūcijas, tad ir pamats cerēt, ka persona būs spiesta pārvērtēt savu iepriekšējo dzīvi, mainīsies soda izpildes laikā un turpmāk dzīvos saskaņā ar likuma priekšrakstiem.⁵⁸

Izvērtējot nepieciešamību pēc apcietinājuma, jāvērtē ne tikai risku personas izvairīšanai no procesuālo pienākumu pildīšanas, piedalīšanās pirmstiesas procesā un tiesā, jāpārbauda arī pozitīvi raksturojošās īpašības. Piemēram, aizdomās turētās vai apsūdzētās personas psiholoģisko izturību. Ne katrs ir psiholoģiski tik izturīgs, lai ilgu laiku slēptos no izmeklēšanas, izvairītos no tiesas un kādā citā veidā traucētu normālu procesa gaitu.

Viedokļi var būt dažādi, ka tā ir procesa virzītāja laika vērtīga izniekošana, ka tas neesot nepieciešams, taču, veicot minēto faktu pārbaudi, var gūt vairāk labuma. Ne tikai realizējot augstus cilvēktiesību garantēšanas standartus un prasības, bet arī ekonomējot laiku un finanšu līdzekļus.

Materiāli – tiesisko pamatojumu, izvēloties apcietinājumu kā drošības līdzekli, veido pierādījumu kopums, kurus varētu izdalīt divās grupās: 1) – tie, kas norāda uz nozieguma izdarīšanu, par kuru draud reāla brīvības atņemšana, 2) – norāda uz laicīgu nepieciešamību ierobežot brīvību, lai sasniegtu procesa mērķi. Pamatojums apcietinājuma piemērošanai ir rūpīgi pārbaudīts tiesas sēdē, ņemot vērā personību, nodarbošanos, patstāvīgas dzīvesvietas, nepilngadīgo bērnu esamību, veselības stāvokli un citus ievērības vērtus apstākļus.

Kā norādīja Eiropas Cilvēktiesību tiesa, „nepietiek ar to, ka brīvības atņemšana ir saskaņā ar valsts nacionālo likumdošanu, tam ir jābūt arī reāli nepieciešamam esošos apstākļos”⁵⁹.

Nepietiek, ka apcietinājums tiek pamatots ar pierādījumiem kādā no KPL 272.pantā minētiem nosacījumiem, lai mazākā mērā iejauktos personas privātajā dzīvē, būtu jāpamato nepieciešamību apcietināt konkrēto personu un neiespējamību piemērot citu drošības līdzekli. Tādā gadījumā ir mazāka iespēja kļūdīties un nepamatoti aizskart personas konstitucionālās tiesības.⁶⁰

*Khudoyorov v. Russia*⁶¹ lietā ECT norādīja uz faktu, ka nepietiek ar aizdomām par personas iespējamo slēpšanos, izvairīšanos no kriminālvajāšanas. ECT uzsvēra, ka tādas

⁵⁸ Judins A. Valsts līdzdalība recidīvā.

Pieejams: http://www.politika.lv/temas/tiesiska_valsts_un_korupcija/18896/ [aplūkots 2011.gada 25.februārī].

⁵⁹ ECT 2000.gada 4.aprīļa spriedums lietā *Witold Litwa v. Poland*.

⁶⁰ Гольцов А.Т. Заключение под стражу. Москва: Р.Валент, 2004, с.19.

⁶¹ ECT 2005.gada 8.novembra spriedums lietā *Khudoyorov v. Russia*.

„aizdomas” esot konvencijas pārkāpums.” Varas lēmums nenorādīja uz kādu konkrētu iemeslu, kādēļ, neskatoties uz *Khudoyorov* argumentiem par nepieciešamību atcelt apcietinājumu, tiesībsargājošās iestādes turpināja uzskatīt, ka persona izvairīsies no izmeklēšanas. Nacionālie lēmumi tika vērsti uz to, ka ir „pamatotas aizdomas uzskatīt, ka apsūdzētais var slēpties”, nenorādot kas konkrēti liek tā uzskatīt: vai persona ir darījusi kādas konkrētas lietas, vai no personas uzvedības vai rīcības tas izriet.

KPL 272.panta pirmā daļa paredz, ja ir aizdomas, ka aizdomās turētā vai apsūdzētā persona varētu turpināt noziedzīgas darbības. Uz jaunu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas risku atsevišķos gadījumos netieši var norādīt arī izdarītā nodarījuma veids un raksturs, proti, vairākkārtēja līdzīgu nodarījumu izdarīšana, ja ir pamats domāt, ka kriminālprocesa uzsākšanas fakts nevar atturēt personu no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas⁶².

Jāpiekrīt *Mancetti v. Austria* lietas tiesneša Zekija atsevišķām domām, kurš atzīmēja svarīgu tiesisku pozīciju attiecībā uz „var izdarīt citus noziedzīgus nodarījumus”. Tiesnesis norādīja, ka minētais pamats apcietinājumam ir uzskatāms par preventīvu līdzekli, jo diez vai tikai savas vēlmes vadīti izdarīs jaunu noziedzīgu nodarījumu vai atkārtos jau izdarīto. Vienkārša iespēja, ka var izdarīt noziedzīgu nodarījumu, rada pamatu un jaunu noziedzīgu nodarījumu iespējamību. Pretējā gadījumā mums vajadzētu ieslodzīt lielu personu skaitu ar noziedzīgiem *ieradumiem*, bet tas ir pretrunā ar Konvencijas 5. panta mērķiem un jēgu. Iedomājoties situāciju (KPL 272.panta pirmā daļa), procesa virzītājs ierosināja piemērot apcietinājumu kā drošības līdzekli aizdomās turētajam vai apsūdzētajam, pamatojot ar to, ka minētā persona var draudēt vai kādā citā veidā apdraudēt lieciniekus vai cietušo, tam nav jābūt tikai minējuma līmenī, bet gan pierādītam ar faktiem, kas apliecinātu, ka ir bijis spiediens uz lieciniekiem vai cietušo.

KPL 272.panta otrā daļa paredz, ka personām, kuras tiek turētas aizdomās vai apsūdzētas sevišķi smaga nozieguma izdarīšanā, apcietinājumu var piemērot arī tad, ja:

- noziegums bijis vērsts pret personas dzīvību vai pret nepilngadīgo vai personu, kura bija vai ir materiālā vai citādā atkarībā no aizdomās turētā vai apsūdzētā, vai personu, kura vecuma, slimības vai citu iemeslu dēļ nav varējusi savas intereses aizsargāt,
- persona ir noziedzīgas organizētas grupas dalībnieks,
- konstatēts viens no šā likuma 264.panta otrās daļas 1. vai 2.punktā minētajiem nosacījumiem,
- personai nav pastāvīgas dzīvesvietas Latvijā.

⁶² Judins A. Apcietinājums Latvijas kriminālprocesā. Rīga: Providus, 2011, 36.lpp.

Apcietinājums pieļaujams izejot nevis no teorētiska un vispārējo apdraudējuma (nevar apcietināt personu tikai par to, ka viņš kaut ko var izdarīt), bet pastāvot konkrētam un izprotamam riskam, ka tā tik tiešām var notikt.⁶³

Gandrīz vienmēr tas tiek motivēts ar to, ka bez drošības līdzekļa piemērošanas aizdomās turētais vai apsūdzētais var traucēt procesu, var izvairīties no izmeklēšanas un tiesas, var izdarīt citus noziegumus. Protams, to visu var jebkurš iedzīvotājs, turklāt ne tikai tāds, kam nav piemērots drošības līdzeklis, bet jebkurš.

Arvien vairāk veidojoties izpratnei par to, ka, lemjot par apcietinājuma piemērošanu, tā nav tikai formāla darbība, tukšas frāzes "mums ir pamats uzskatīt, ka viņš izvairīsies no izmeklēšanas, traucēs patiesības noskaidrošanu u.c.", bez pietiekama seguma un materiālu bāzes, kas šos apgalvojumus pamato, nav pietiekamas.⁶⁴

Lietā *Labita vs Italy* persona tika turēta apcietinājumā divus gadus un septiņus mēnešus uz aizdomu pamata par mafijas tipa noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, šīs aizdomas balstījās tikai un vienīgi uz viena anonīma informatora sniegtajām ziņām, ka apcietinātā persona bijusi kādas mafijas organizācijas naudas turētājs. ECT uzskatīja, ka šādas anonīma informatora sniegtās ziņas ir jāapstiprina ar citiem objektīviem pierādījumiem, lai, paejot laikam, šīs ziņas pamatotu ilgstošu personas turēšanu apcietinājumā.

Saskaņā ar KPL 271.pantu, apcietinājumu piemēro, pēc procesa virzītāja ierosinājuma, izmeklēšanas tiesnesis vai tiesa. Pieņemot attiecīgu lēmumu, tiesnesim jāņem vērā noziedzīga nodarījuma raksturu un apcietināšanas iemeslus (pamatu). Turpretim procesa virzītājs izvēloties procesuāla piespiedu līdzekli, izvēlās to, kas pēc iespējas mazāk ierobežo personas pamattiesības un ir samērīgs. Ņemot vērā noziedzīga nodarījuma raksturu un kaitīgumu, personību, viņa ģimenes stāvokli, veselību un citus apstākļus.

Par apcietinājuma piemērošanu pirmstiesas procesā līdz pat iztiesāšanas uzsākšanai lemj izmeklēšanas tiesnesis, kuram noteiktajos gadījumos un kārtībā uzlikts pienākums kontrolēt cilvēktiesību ievērošanu kriminālprocesā (KPL 274.panta pirmā daļa).

2011.gada 17.janvārī Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas tiesnese tiesas sēdē izskatīja ierosinājumu par apcietinājuma piemērošanu aizdomās turētajam S.B. Ar procesa virzītāja lēmumu S.B. tika atzīts par aizdomās turēto par noziedzīgu nodarījumu pēc KL 175.p.1.daļas. Procesā virzītājs ierosinājumā norādīja, ka ar cita drošības līdzekļa piemērošanu nevar nodrošināt, ka persona netraucēs izmeklēšanu, neizdarīs jaunus noziegumus, kā arī lai garantētu sabiedrības drošību, kriminālattiecību ātru un taisnīgumu neregulējumu kriminālprocesā. Saskaņā ar KPL 244.panta otro daļu, piemērojot drošības līdzekli, tiek ņemts

⁶³ Tiesneša Paljeri atsevišķās domas lietā *Mancetti pret Austria*.

⁶⁴ Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Tiesneša loma apcietinājuma piemērošanā pirmstiesas izmeklēšanā. Jurista Vārds, 2003.gads 3.augusts, nr.29 (334).

vērā nodarījuma raksturs un kaitīgums, aizdomās turētā personība, ģimenes stāvoklis, veselība un citi apstākļi. Jāatzīmē, ka S.B. ir 33 gadus vecs un jau ir 6 reizes tiesāts, kas rada noteiktu personības raksturojumu, kā arī fakts, ka ir divi nepilngadīgi bērni, neaptur S.B. no noziedzīgu nodarījuma veikšanas. Tiesa uzklaušīja dalībniekus, S.B. paskaidrojumus, izvērtējusi apcietinājuma piemērošanas iemeslus un pamatus, lietas materiālos esošās ziņas par faktiem, tiesa secināja, ka apcietinājuma piemērošana S.B. ir pamatota.

KPL 41.pants trešā daļa reglamentē izmeklēšanas tiesneša pienākumus, kas liedz aizstāt procesa virzītāju un uzraugošo prokuroru pirmstiesas procesā, dod norādījumus par izmeklēšanu virzienu un izmeklēšanas darbību veikšanu. No tā ir secināms, ka tiesnesis nevērtē pierādījumus par aizdomās turētās personas vainu, bet vērtē tikai vienīgi apcietinājuma piemērošanas pamatu, kam ir jābūt apstiprinātiem un pamatotiem ar lietā esošiem materiāliem. KPL 244.panta otrā daļa paredz nosacījumu, kādus procesa virzītājiem ir jāņem vērā izvēloties drošības līdzekli, īpaši raksturojošs ir fakts, ka S.B. jau bija 6 reizes tiesāts, nekur nestrādā, nav ienākumu, bet ir divi bērni un aizstāvība norādīja uz nepieciešamību piemērot apcietinājumu, jo bērnus ir jāapgādā. Minētie argumenti nav pamatoti un, autoresprāt, nebūtu uzskatāmi par vērā ņemamiem, jo S.B. nekur nestrādā, viņam nav legālo ienākumu un nav skaidrības kā S.B. varētu apgādāt bērnus.

Tiesa norādīja, ka izmeklēšana ir tikai sākuma stadijā, kurā ir nepieciešams iegūt un nostiprināt pierādījumus, un uzskatīja, ka ir pietiekams pamats apcietinājuma piemērošanai.

Slēgtā tiesas sēdē tiek pārbaudīts apcietinājuma piemērošanas pamats, nosacījumu izpilde un nepieciešamība, attiecībā uz noziedzīga nodarījuma esamību vai neesamību, esošo pierādījumu apjomu izmeklēšanas tiesnesis nevērtē. Izmeklēšanas tiesnesis uzrauga cilvēktiesību ievērošanu un veic pārraudzību pār pieņemtiem lēmumiem procesa ietvaros, lai to sekas nebūtu nesamērīgas ar izdarīto noziegumu.

Ir svarīgi izvērtēt apcietinājuma piemērošanu, ja aiztur personu, balstoties uz aizdomām par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, ir jābūt faktiem, kas pamato šīs aizdomas. Ja nebūs attiecīgu faktu, kas liecinās par pamatu šādām aizdomām, tad personas aizturēšana būs izdarīta patvaļīgā veidā.⁶⁵

Lai piemērotu apcietinājumu kā drošības līdzekli, lai tas būtu tiesiski pieļaujams un pamatots, nepietiek tikai ar tiesas lēmumu. Izmeklēšanas tiesnesis pieņem lēmumu par apcietinājuma piemērošanu slēgtā tiesas sēdē, kurā piedalās iesniedzējs, persona, par kuras apcietināšanu tiek lemts, šīs personas aizstāvis un pārstāvis.

⁶⁵ ECT 1998.gada 23.septembra spriedums lietā *Steel and the United Kingdom*.

KPL 274.panta otrā daļa paredz arī izņēmumu attiecīgajā kārtībā. Ierosinājumu var izskatīt arī bez aizdomās turētā vai apsūdzētā, ja saskaņā ar ārsta atzinumu tās piedalīšanās nav pieļaujama, taču procesuālajā darbībā piedalās personas aizstāvis.

Sēdē, kurā tiek lemts par drošības līdzekļa piemērošanu, piedalās procesa dalībnieki. Notiekot tiesas sēdei, tajā tiek realizēts sacīkstes princips, jo pusēm ir tiesības sniegt viedokli, pamatojumu kādēļ ir/nav jāpiemēro apcietinājums. Sacīkstes principam drošības līdzekļu izvēlē ir svarīga loma, jo izmeklēšanas tiesnesis ne tikai no formāla viedokļa, ņemot vērā lietas materiālus, bet arī tiešā saskarsmē ar personu, par kuras apcietinājumu tiek lemts, izvērtē riskus attiecīgās personas pretlikumīgām darbībām. Eiropas Cilvēktiesā atzina, ka sacīkstes princips nav ievērots tajos gadījumos, ja aizstāvim ir liegta pieeja tiem izmeklēšanas dokumentiem, kas ir būtiski, lai efektīvi pārsūdzētu klienta apcietinājuma likumību⁶⁶.

Likums arī atrunā gadījumu, ja procesa virzītājs spēj pierādīt, ka persona, pret kuru piemēro apcietinājumu, izvairās vai slēpjas no izmeklēšanas, kriminālvajāšanas, vai persona jau ir aizturēta vai apcietināta ārvalstīs, jautājumu var izlemt tās prombūtnē.

Pēc ANO cilvēktiesību komitejas domām, pat fakts, ka apsūdzētais ir ārzemnieks, nenozīmē to, ka personai var piemērot drošības līdzekli – apcietinājumu, tikai uz šī argumenta pamata.⁶⁷ Kalašnikov v Russia lietā ECT norādīja, ka piemērot apcietinājumu pēc nozieguma smaguma, nav pieļaujams. Pat tik Rietumeiropā izplatīts termins kā „terorisma” draudu novēršana, uz kuru atsaucoties, ļoti daudzi tika turēti Guantamo cietumā un slepeni tika pārvesti no kontinenta uz kontinentu. Arī šādos gadījumos pēc ECT ieskatiem, nav pieļaujama apcietinājuma piemērošana, pamatojot to vienīgi ar terorisma draudiem.

Konvencijas 5.pants neietver brīvi interpretējamo normu, kura izmeklēšanas iestādēm dotu rīcības brīvību, bez kontroles no nacionālo tiesību puses, ik reizi aizbildinoties ar terorismu.⁶⁸

No minētā secināms, ka procesa virzītājam ir pienākums pamatot apcietinājuma piemērošanu. Strasbūras tiesa lietā *Labita vs Italy*⁶⁹, kurā īpaši izcēla apcietinājuma pamatošanu ar “objektīviem pierādījumiem”.

Taču KPL 274.panta piektā daļa, nosaka, ka izmeklēšanas tiesnesis lēmumā pamato apcietinājuma vai cita drošības līdzekļa piemērošanu ar konkrētiem, uz lietas materiāliem balstītiem apsvērumiem. Tas viennozīmīgi ir pozitīvi vērtējams, jo gadījumos, kad ir nesamērīgi aizskartas personas tiesības, tai parādās tiesības uz kompensāciju (piemēram, kriminālprocesa novilcināšana, termiņu neievērošana u.c.). Persona ir tiesīga prasīt zaudējumu

⁶⁶ ECT 1989.gada 30.marta spriedumu lietā *Lamy v. Belgium*, 29.punkts.

⁶⁷ ECT 1997.gada 2.aprīļa spriedums lietā *Michael and Brian Hill v. Spain*.

⁶⁸ ECT 1997.gada 28.oktobra spriedums lietā *Murrey v UK*, 85.punkts .

⁶⁹ ECT 2000.gada 6.aprīļa spriedums lietā *Labita vs Italia*, 158.punkts.

atlīdzību gadījumos, kad nepamatoti piemērots drošības līdzeklis — apcietinājums vai mājas arests⁷⁰.

Lēmumam ir jābūt pamatotam, jābūt norādītiem motīviem kādēļ izmeklēšanas tiesnesis atsaka apcietinājuma piemērošanu, tas iziet no KPL 274.panta sestās daļas.

Tiesvedības stadijā var rasties situācija, kad nepieciešams grozīt drošības līdzekli apsūdzētajam. Drošības līdzekļa grozīšana uz mazāk ierobežojošu var tikt pamatots ar apstākli, ka tiesvedības gaitā tika noskaidroti apstākļi, pamats tā piemērošanai ir mainījies. Savukārt tiesvedības stadijā piemērot apcietinājumu ir tiesīga tikai tiesa pēc savas vai prokurora iniciatīvas, pamatojoties uz KPL 271. – 274.pantiem.

Pieņemot lēmumu par apcietinājuma piemērošanu, procesa virzītājam (ierosinājumā) un izmeklēšanas tiesnesim (lēmumā) ir jāizpilda vairāki kritēriji attiecībā uz lēmumu – likumīgs (jābūt pieņemtam strikti ievērojot Krimināllikuma un Kriminālprocesa likuma normas), pamatots (noskaidroti fakti un izdarīti secinājumi, kuri atbilst lietas faktiskiem apstākļiem), motivēts (procesa virzītājam un izmeklēšanas tiesnesim ir jānorāda motīvi, uz kuru pamata ir nonākuši pie secinājuma – par apcietinājuma piemērošanu). Skaidrība nepieciešama, lai aizdomās turētā vai apsūdzētā persona varētu izprast lēmuma saturu.⁷¹

Autore uzskata, ka nav godīgs regulējums attiecībā pret aizdomās turēto un apsūdzēto. Abi šie procesuālie statusi atšķiras ne vien nosaukumā, bet arī pēc tiesību un pienākumu apjoma, iespējamām sekām. Aizdomās turētā persona KPL 65.panta izpratnē ir tā persona, par kuru pierādījumu kopums dod pamatu pieņemumam, ka, visticamāk, izmeklējamā noziedzīgu nodarījumu izdarījusi tieši šī persona. Savukārt apsūdzētais ir persona, kura ar procesa virzītāja lēmumu saukta pie kriminālatbildības par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu un pret kuru uzsāktā kriminālvajāšana nav izbeigta, kura nav attaisnota vai atzīta par vainīgu ar spēkā stājušos tiesas spriedumu⁷².

Starp apsūdzēto un aizdomās turēto ir būtiska atšķirība ne vien procesuālā statusa nosaukumā, bet arī saturā. Proti, aizdomās turētā persona likuma izpratnē ir par tādu uzskatāma, jo ir „pamats pieņemumam, ka, visticamāk, ...”, taču tā nav apsūdzība un procesuāls statuss var mainīties un var atklāties apstākļi, kuru dēļ personu nevar saukt pie kriminālatbildības. Apsūdzētā persona ir ar procesa virzītāju saukta pie kriminālatbildības par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, tai ir uzrādīta apsūdzība un ir konkrēti pierādījumi par iespējamo personas vainu. Būtiska atšķirība slēpjas apstākļī, ka aizdomās turētā persona nav apsūdzēta, ir tikai „abstrakta” iespēja, ka personu sauks pie kriminālatbildības, ja tiks iegūts

⁷⁰ Likumu Par izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu 3.p. 1.d.2.pkt. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=48719>

⁷¹ Михайлов В.А. Меры пресечения в российском уголовном процессе. Москва: Право и закон. 2006, с. 53.

⁷² Kriminālprocesa likuma 69.pants.

pietiekams pierādījumu daudzums. Jo notiek pierādījumi ievākšana, ziņu un faktu pārbaude. Un rezultāts ir atkarīgs nevis no personas patiesās vainas apjoma, bet cik efektīvi policija veic izmeklēšanu. Atrodoties apcietinājumā, persona, kura tiek uzskatīta par nevainīgu, jau pēc būtības izcieš sodu, nebūdamā pat apsūdzēta. Ja apcietinājuma termiņš ir pietuvināts paredzētajam pēc KL notiesāšanas gadījumā, tiek pārkāpta nevainīguma prezumpcija.

Kriminālprocesa likuma 244. pantā noteikts, ka "procesa virzītājs izvēlas tādu procesuālo piespiedu līdzekli, kas pēc iespējas mazāk aizskar personas pamattiesības un ir samērīgs". Tas nozīmē, ka procesa virzītājam jāizvēlas tāds drošības līdzeklis, bez kura nekādi nevar nodrošināt kriminālprocesa mērķa, t.i., objektīvās patiesības noskaidrošanu. Turklāt likums (KPL 244. pants) nosaka, ka procesa virzītājam jāņem vērā arī aizdomās turētā vai apsūdzētā personība, ģimenes stāvoklis, veselība un citi apstākļi.

Visbargākam drošības līdzeklim – apcietinājumam, likumā ir strikti noteikti termiņi tā piemērošanai, ar mērķi maksimāli ierobežot nepamatotu iejaukšanos personas privātajā dzīvē, līdz kamēr vaina nav pierādīta.

Normas nosaka termiņus, kuru laikā ir tiesiski pieļaujama personas apcietināšana. KPL 277.pants definē ne tikai maksimālos apcietinājuma termiņus, bet arī sadala termiņus, kas tiek atvēlēti pirmstiesas procesam un kas – tiesvedībai.

Kriminālprocess nosaka sekojošus termiņus:

Tabula Nr.1

	Pirmstiesas process	Tiesvedības stadija	Kopā (maksimālais termiņš līdz sprieduma pasludināšanai)
Kriminālpārkāpums	2 mēn.	1 mēn.	3 mēn.
Mazāk smags noziegums	4 mēn.	5 mēn.	9 mēn.
Smags noziegums	6 mēn.	6 mēn.	12 mēn.
Sevišķi smags noziegums	15 mēn.	9 mēn.	24 mēn.

Ņemot vērā nevainīguma prezumpciju, termiņu, kas tiek pavadīts apcietinājumā ieskaita kopējā apcietinājuma termiņā. Proti, pirms sprieduma pasludināšanas pavadītais laiks tiek ieskaitīts brīvības atņemšanas termiņā, ko nospriedusi tiesa. Taču netiek ieskaitīts laiks, ko persona pavadījusi apcietinājumā citā valstī sakarā ar kriminālprocesa nodošanu vai šīs personas izdošanu⁷³.

Apcietinājuma termiņi ir reglamentēti atkarībā no noziedzīgā nodarījuma veida, nosakot kopējo apcietinājuma termiņu (līdz tiesas izskatīšanas pabeigšanai pirmās instances tiesā) un to, cik no šī laika personu var turēt apcietinājumā pirmstiesas procesā. Šobrīd likumā ir noteikti

⁷³ Kriminālprocesa likuma 277.panta otrā daļa.

maksimālie termiņi, taču tas nenozīmē, ka ikvienā gadījumā šis maksimālais termiņš var tikt uzskatīts par saprātīgu un attaisnojamu.⁷⁴

Ja kriminālprocesa laikā persona, kurai piemērots ar brīvības atņemšanu saistīts drošības līdzeklis, izdarījusi jaunu noziedzīgu nodarījumu, par kuru likumā paredzēts brīvības atņemšanas sods, tai kā drošības līdzekli var piemērot apcietinājumu. Šādos gadījumos apcietinājuma termiņu nosaka kā par jaunu noziedzīgu nodarījumu.

Jāatzīmē, ka KPL 277.panta sestā un septītā daļa (par smagu un sevišķi smagu noziegumu) paredz termiņā pagarināšanas iespēju izmeklēšanas tiesnesim un augstāka līmeņa tiesnesim, nosakot arī termiņu – katrs var pagarināt vēl par trim mēnešiem. Tomēr, lai nepamatoti neaizskartu personas cilvēktiesības, pagarinot termiņus ir par maz tikai ar apcietinājuma pamatu un nosacījumiem, ka nav zudis pamats un nepieciešamība. Likumdevējs pieļauj pagarināšanu tikai gadījumos, ja procesa virzītājs nav pieļāvis neattaisnotu vilcināšanos vai ja persona, kura īsteno aizstāvību, ir tīši vilcinājusi procesa norisi, vai ja procesa ātrāka pabeigšana nav bijusi iespējama tā īpašas sarežģītības dēļ. Lai izlemtu jautājumu par termiņa pagarināšanu, augstāka līmeņa tiesnesis slēgtā tiesas sēdē, personas, par kuras apcietinājumu tiek lemts, tās aizstāvim un pārstāvim, kā arī prokuroram klātesot, uzklusot, pieņem attiecīgu lēmumu. Tādā veidā tiek realizēts sacīkstes princips ne tikai iztiesāšanā, bet arī izlemjot jautājumus, kas ir ārpus konkrētā procesa iztiesāšanās pēc būtības.

Kad lieta jau ir tiesā, ja apsūdzētajam piemērots drošības līdzeklis, kas saistīts ar brīvības atņemšanu, krimināllietas iztiesāšanu uzsāk ne vēlāk kā četru nedēļu laikā pēc tās saņemšanas, kas ir atbalstāmi, jo pastāvošās *rindas* uz lietas izskatīšanu ir ilgi jāgaida. Tādēļ, lai izvairītos no nepamatotas iejaukšanas cilvēka privātajā dzīvē, KPL 14.panta trešā daļa nosaka prioritāti pār citiem kriminālprocesiem. Kriminālprocesam, kurā piemērots ar brīvības atņemšanu saistīts drošības līdzeklis vai kurā iesaistīta speciāli procesuāli aizsargājama persona, saprātīga termiņa nodrošināšanā ir priekšrocība salīdzinājumā ar pārējiem kriminālprocesiem.

Aizdomās turētām personām KPL izceļ atsevišķu normu apcietinājuma termiņa regulēšanai. Aizdomās turēto līdz saukšanai pie kriminālatbildības drīkst turēt apcietinājumā ne ilgāk par pusi no pirmstiesas procesā pieļautā apcietinājuma termiņa⁷⁵. Atkarībā no nozieguma smaguma, tiek aprēķināts termiņš aizdomās turētajam. Piemēram, par mazāk smagu noziegumu maksimālais termiņš pirmstiesas procesā termiņš 4 mēneši, tātad aizdomās turētajam maksimālais termiņš līdz saukšanai pie kriminālatbildības – 2 mēneši.

ECT atzina – lemjot par apcietinājuma piemērošanas termiņu, ņemot vērā Konvencijas 5.panta 3.pkt., nosaka, ka perioda, kurš tiek ņemts vērā, tecējums ir skaitāms ar apcietināšanas

⁷⁴ Meikališa Ā. Apcietinājuma tiesiskās reglamentācijas reforma. Jurista Vārds, 2006.gads 21.marts, nr.12(415).

⁷⁵ Kriminālprocesa likuma 279.pants.

brīdi un var izbeigties, kad pirmstiesas izmeklēšana ir pabeigta un tiek izvirzīta apsūdzība, kā arī lēmums, lai arī tikai pirmās instances tiesā.⁷⁶

Shishkov v. Bulgārija⁷⁷ ECT norādīja, ka procesa virzītājam ir jānodrošina pārlicinošs pamatojums jebkuram laika brīdim, kuru persona pavada apcietinājumā, cik īss lai arī tas nebūtu.

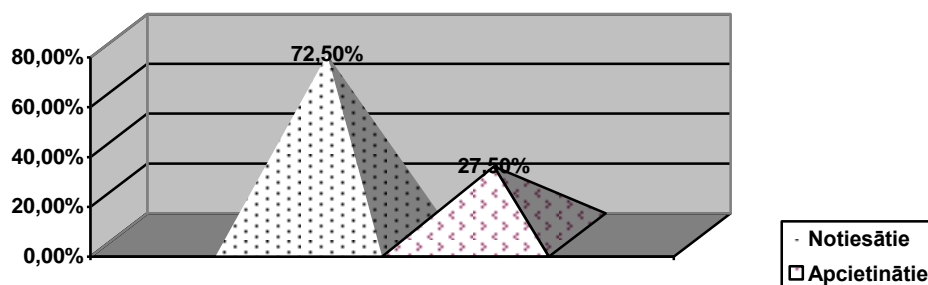
Tiesu informatīvās sistēmas dati liecina (sk.tabulu Nr.2), ka vidējais brīvības atņemšanas termiņš ir ap 2-3gadiem. Tā īpatsvars 2011.gadā nav mainījies attiecībā pret iepriekšējiem trim.

Tabula Nr.2

	2009	2010	2011
Notiesāto skaits, kam piespriesta reāla brīvības atņemšana	3369	3091	739
Piespriestais brīvības atņemšanas vidējais aritmētiskais laiks	2gadi 9mēn. 7dienas	2gadi 7mēn. 7dienas	2gadi 5mēn. 22dienas

Tomēr Rīgas pilsētas tiesas (bez apgabaltiesas) apcietinājumu ir piemērojusi 2010.gadā - **987** personām, uz 2011.gada 1.aprīli – **313** personām, un tikai 1 – mājas arestu. Salīdzinot vidējo brīvības atņemšanu laiku un to personu skaitu, kam ir atņemta brīvība jau pirmstiesas procesā, 2010.gadā katrs trešais noziegums bija tik ļoti sabiedrībai bīstams, ka personai atņem brīvību avansā, pirms vēl notiesājošā tiesas sprieduma. 2011.gadā statistika ilustrē, ka gandrīz katrs otrais ir jāizolē no sabiedrības.

Ieslodzījumu vietu publiskais pārskats atspoguļoja situāciju uz 2010.gada 1.janvārī, kāda tā bija 12 ieslodzījumu vietās:

Gandrīz katram trešajam jeb 27.5% 2009.gadā, kas atrodas ieslodzījuma vietās, kā drošības līdzeklis ir piemērots apcietinājums.

⁷⁶ ECT 2000.gada 6.aprīļa spriedums lietā *Labita vs Italia*, 145. un 147.punkts.

⁷⁷ ECT 2003.gada 9.janvāra spriedums lietā *Shishkov v. Bulgārija*, 66. punkts.

Salīdzinot 2009.-2011.pieejamos datus, secināms, ka situācija būtiski nemainās un neizskatās, ka tā mainīsies nākotnē. Tik liels apcietināto īpatsvars var liecināt tikai par to, ka apcietinājums tiek izmantots kā pašsaprotama parādība, kā arī netiek respektēta ieslodzīto tiesības. Nav apstrīdams, ka personai ir jāatbild par savu rīcību, bet autores skatījumā, lai kāda negatīva nebūtu attieksme pret personām, kuras izdarījušas noziedzīgumu nodarījumu, to tiesības kriminālprocesā ir maksimāli jārespektē. Apcietinājums būtu pieļaujams tikai retos izņēmuma gadījumos, kā tas šobrīd ir reglamentēts KPL attiecībā uz mājas arestu.

Daudz diskusiju rada „saprātīga termiņa” izpratne. Kriminālprocesa pabeigšana saprātīgā termiņā ir saistīta ar lietas apjomu, juridisko sarežģītību, procesuālo darbību daudzumu, procesā iesaistīto personu attieksmi pret pienākumu izpildīšanu⁷⁸. Tas ir abstrakts un reāli nenosakāms termiņš, jo saprašana par termiņiem var būt dažāda. Kopumā ņemot vērā tiesā esošo lietu daudzumu, tas var ieilgt un ne vienmēr tas, kas kādam liksies saprātīgs, otram liksies tāds pats. Īpaši attiecībā uz aizdomās turētajiem un apsūdzētajiem, kuriem apcietinājumā pavadītā diena var likties par nesamērīgu. Kā norādīja vairāki praktizējoši advokāti, šobrīd katrs procesa virzītājs balstās uz personīgiem principiem, kas ir saprātīgs termiņš⁷⁹. Saprātīgs termiņš ir tāds subjektīvs jēdziens, kas vienam ir viens mirklis citam var likties vesela mūžība.

Starp brīvības atņemšanu un brīvības ierobežošanu starpība nav sevišķi liela. Jo abos gadījumos persona tiek turēta apcietinājumā, tiek ierobežota ne vien pārvietošanas brīvība, bet privātas dzīves neaizskaramības princips u.c. Ar apcietinājumu netiek ierobežota viena tiesība, apcietinājuma sekas ir būtisks ierobežojumu kopums.

⁷⁸ LR Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2007. gada 11.janvāra Lēmums lietā SKK –15/2007.

⁷⁹ Advokāti grozījumus krimināllikumā vērtē skeptiski. Pieejams: <http://zinas.nra.lv/latvija/kriminalzinas/33901advokati-grozijumus-kriminallikuma-verte-skeptiski.htm?cshow=1&cnr=1> [aplūkots 2011.gada 2.martā].

2.2. Mājas arests kā drošības līdzeklis

Pastāv atšķirība starp mājas arestu kā soda sankciju un mājas arestu kā piespiedu līdzekli. KPL 282.pants reglamentē mājas arestu kā vienu no drošības līdzekļiem. Iekļaujot mājas arestu kā vienu no drošības līdzekļiem, likumdevējs pavēris kriminālprocesa humanizācijas iespēju.

Tajā pašā laikā literatūrā par drošības līdzekļiem, t.sk. drošības līdzekļiem, kas saistīti ar brīvības atņemšanu, nav sastopams pilnvērtīgs mājas aresta būtības un problēmjautājumu skaidrojums. To varētu saistīt nevis ar problēmu neesamību, bet gan ar to, ka mājas arests kā drošības līdzeklis praktiski (vai pat vispār) netiek piemērots. Jāatzīmē, ka Kriminālprocesa kodeksā, tā arī Kriminālprocesa likumā, mājas arestam ir dota īsa definīcija un izņēmuma noteikumi tā piemērošanai.

Mājas aresta būtība ir svarīga aizdomās turētā vai apsūdzētā brīvības ierobežošanā, jo saglabā tiesības turpināt atrasties dzīvoklī (savā ierastā vidē), ar sarunu un korespondences kontroli. Bet tiesnesis var noteikt ierobežojumu arī izmantot saziņas līdzekļus.

Ir dažādi viedokļi par mājas aresta izpratni. V. Daļj mājas arestu izprata kā „pavēli neiziet no mājas”. Pastāv arī viedoklis, ka mājas arests ir drošības līdzeklis, kas ierobežo pārvietošanas brīvību un iespēju sazināties ar citām personām. Kriminālprocesa likums 282.pantā reglamentē mājas arestu kā vienu no drošības līdzekļu viediem: Mājas arests ir personas brīvības atņemšana, ko ar izmeklēšanas tiesneša lēmumu vai tiesas nolēmumu var piemērot aizdomās turētajam vai apsūdzētajam pirms galīgā nolēmuma spēkā stāšanās konkrētajā kriminālprocesā, ja pastāv pamats apcietinājuma piemērošanai, taču personu īpašu apstākļu dēļ nav vēlams vai nav iespējams turēt apcietinājumā.

Saskaņā ar likumu, personas brīvības ierobežošanas būtība ir tāda, ka apsūdzētais vai aizdomās turētais nevarēs mainīt dzīvesvietu, darbu, mācības, izbraukt ārpus valsts, atrasties ārpus savas dzīvesvietas noteiktā laikā u.c. Atšķirībā no citiem drošības līdzekļi, kas tikai nosaka kādu noteiktu rīcības ierobežošanu, mājas arests ierobežo brīvību, ieslēdzot to noteiktā vietā.

Jāņem vērā, ka šī drošības līdzekļa piemērošana ietekmē arī citu personu intereses, likums paredz nepieciešamību saņemt piekrišanu mājas aresta izpildei no tām pilngadīgajām personām, kuras dzīvo kopā ar aizdomās turēto vai apsūdzēto.⁸⁰

Izvēloties mājas arestu kā drošības līdzekli (kā arī apcietinājuma piemērošanu), tā piemērošana notiek tikai ar izmeklēšanas tiesneša lēmumu. Tas apstiprina tikai to, ka minētais drošības līdzeklis ievērojami ierobežo personu konstitucionālās tiesības, neatkarīgi no atrašanās vietas.

Ņemot vērā drošības līdzekļu daudzveidību, būtu jāpievērš uzmanība, ka mājas arestam

⁸⁰ Judins A. Apcietinājums Latvijas kriminālprocesā. Rīga: Providus, 2011, 76.lpp.

piemīt specifisks mērķis, kurš ievērojami atšķiras no citiem drošības līdzekļiem. Drošības līdzekļa mērķis – nodrošināt pienākošo aizdomās turētā vai apsūdzētā uzvedību, paturot privilēģētos izolācijas nosacījumos. Ar to ir jāsaprot tiesības uzturēties savā īpašumā, savā dzīvojamā platībā, ievērojot noteiktos ierobežojumus.

Mājas aresta kā jebkura cita drošības līdzekļa mērķis ir panākt, lai aizdomās turētais vai apsūdzētais neizvairītos no izmeklēšanas un tiesas, neizdarītu jaunus noziedzīgus nodarījumus. Šo drošības līdzekli drīkst piemērot arī, lai nodrošinātu tiesas sprieduma izpildīšanu. Mājas arests ierobežo personas, kam tas piemērots, personisko brīvību, pirmām kārtām brīvību pārvietoties, jo mājas arests nosaka, ka personai pastāvīgi jāuzturas savā mājā (dzīvoklī) noteiktā adresē. Atšķirībā no drošības līdzekļiem uzturēšanās noteiktā dzīvesvietā nodošana policijas uzraudzībā, kas aizliedz ilgstoši atstāt savu dzīves vietu vai izbraukt no pastāvīgās vai pagaidu dzīvesvietas rajona bez izmeklētāja, prokurora vai tiesas atļaujas. Mājas aresta piemērošanas gadījumā personai pastāvīgi jāuzturas savā mājā (dzīvoklī). Vārds “pastāvīgi” nozīmē, ka savu māju (dzīvokli) nedrīkst atstāt ne sakarā ar darba pienākumu pildīšanu, ne citu sadzīves jautājumu kārtošanai. Personas tiesības pārvietoties ir ierobežotas telpā, dzīvokļa vai mājas robežās.⁸¹

Šobrīd jautājums par mājas aresta piemērošanas mērķi un vispār tā piemērošanu, ir viens no sarežģītākajiem un mazāk apspriestākajiem jautājumiem. Tam par iemeslu var būt dažādi faktori un minējumi. Pēc autores domām, mājas arests ne vien veicina kriminālprocesa humanizāciju, bet arī nepārslogo cietumus, kas ir valstij ekonomiski izdevīgs risinājums. Parasti, kad tiek runāts par mājas arestu, prātā nāk atmiņas par bērnbības gadiem, kad par kādām nerātībām bija jāsež mājās, vai arī Latvijā ļoti pazīstamas personas uzvārds, kurš bija arī pirmatklājējs mājas aresta piemērošanā.

Mājas arests drošības līdzekļu hierarhijā atšķiras ar savu piespiedu raksturu, piemērošanas izņēmuma nosacījumu un kontroli, tomēr visus drošības līdzekļus, kas saistīti ar brīvības atņemšanu raksturo kopīgi mērķi un to piemērošanas kārtība kriminālprocesā.

Mājas arestu piemēro, ja ir iegūtas konkrētas ziņas par faktiem, kas rada pamatotas aizdomas, ka persona ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, par kuru likums paredz brīvības atņemšanas sodu, un citi drošības līdzekļi nevar nodrošināt, ka persona:

1. neizdarīs jaunu noziegumu,
2. netraucēs vai neizvairīsies no pirmstiesas kriminālprocesa,
3. neizvairīsies no tiesas vai sprieduma izpildīšanas.

⁸¹ Meikališa Ā.Kriminālprocesa tiesības. Vispārīga daļa. 1.grāmata. Rīga: RaKa, 2000, 508.lpp.

Apcietinājuma un mājas aresta piemērošanas pamats ir praktiski vienāds, ar nelielu, bet ļoti nozīmīgu nosacījumu – ja personu īpašu apstākļu dēļ nav vēlams vai nav iespējams turēt apcietinājumā.

Likumdevējs nav izskaidrojis vai īpašie apstākļi var būt personas veselība (fiziska/psihiska) vai kādi ir tie kritēriji, kuri noteiks iespēju piemērot mājas arestu. Šajā jautājumā domas dalās. Vieni izteikušies, ka slimība var būt iemesls, lai noteiktu mājas arestu, bet citi iebilst — nav atšķirības, vai slimo un ārstējas mājas aresta apstākļos vai cietumā, jo abos gadījumos tas ir vienlīdz sarežģīti.

Kā jau tika minēts, piemērojot apcietinājumu, nepietiek vien ar aizdomām, uzskatiem, ka persona nepildīs savus procesuālos pienākumus, jo tas ir tikai izmeklētāja vai prokurora subjektīvs vērtējums. Ziņas par faktiem, uz kuru pamata tiek izdarīti secinājumi par iespējamo izvairīšanos no pirmstiesas procesa un procesa traucēšanu u.c., jābūt ticami pamatotiem un jāatrodas lietas materiālos.

Autore vēlās uzsvērt, ka mājas arests ir privilēģēts drošības līdzeklis un tā piemērošana nebūtu jāsaista ar lielām izmaksām. Līdzekļu izlietojuma attaisnojums ir cieši saistīts ar likumīgas un pamatotas piemērošanas, pagarināšanas un procesa virzības, cik ilgi personai tiek piemērots ar brīvības atņemšanu saistīts drošības līdzeklis. Mājas arestā esošā persona var realizēt savas procesuālās tiesības un pildīt pienākumus, tajā pašā laikā netiek liegta iespēja pilnībā vai daļēji izmantot sociālos labumus, netiek izolēts no ģimenes.

Izmeklēšanas tiesnesis, piemērojot mājas arestu nosaka:

- adresi, kurā personai jāuzturas mājas aresta laikā,
- tikšanās, izņemot tikšanos ar aizstāvi un attiecīgajā adresē dzīvojošām personām, sazināšanās ierobežojumus,
- korespondences un sarunu kontroli,
- apsardzes nepieciešamību noteiktajā adresē, kā arī pārvietojot personu uz procesuālās darbības norises vietu.⁸²

Mājas arestā personu var turēt tās pastāvīgajā dzīvesvietā un tiesnesis arī nosaka adresi, kurā personai jāatrodas mājas aresta laikā. Likums nenosaka, ka personai, kurai tiek piemērots mājas arests, jābūt savam īpašumam, vai mājas arests tiek piemērots pēc deklarētās dzīvesvietas adreses. Jo „pastāvīgas dzīvesvietas” izpratnei ir jāņem vērā Padomes Regulu Nr.1408/7⁸³. Par parasto dzīvesvietu tiek uzskatīta tā vieta, kur persona turpina parasti dzīvot

⁸² Kriminālprocesa likuma 282.panta ceturtnā daļa.

⁸³ Padomes 1971.gada 14.jūnija Regula (EEK) Nr.1408/71 par sociālā nodrošinājuma shēmu piemērošanu darba ņēmējiem un to ģimenēm, kas pārvietojas Kopienas teritorijā. Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/sociala_aizsardziba/apdrosinasanas_tiesibu_akti/regula1408.pdf [aplūkots 2011.gada 7.martā].

un kurā atrodas tās parasto interešu centrs. Ar interešu centru ir jāsaprot ģimenes stāvoklis un ģimenes atrašanās vieta, nodarbinātība u.c.⁸⁴

Pastāv uzskats, ja piemērots mājas arests, tad personai ir jāsež mājās un ne ar vienu nav jārunā vispār. Tam nevar piekrist, izmeklēšanas tiesnesis vai tiesnesis nosaka tikšanās un sazināšanas ierobežojumus, taču neizliedz.

Likums arī paredz nepieciešamības gadījumā, mājas arestā turēto personu apsargāt, kontroli pār tai noteikto ierobežojumu ievērošanu uzdod policijai. Likums neparedz policijas darbinieku atrašanos 24h blakus mājas arestā turētai personai, kontrole ir veicama pārbaudot jebkurā diennakts laikā vai attiecīga persona atrodas mājās. Attiecībā uz sazināšanas kontroli, tiesnesis pats izlemj kādi ir nepieciešami un nosaka tos, kuru uzraudzību veic policija. Internets kā sazināšanas līdzeklis ir visgrūtāk kontrolējams, proti, situācijā, kad mājās dzīvo citas personas, kurām nevar aizliegt lietot saziņas līdzekļus – telefonus, internetu un saziņas programmas. Lai gan nepieciešamības gadījumā, KPL 282.panta 5.daļa reglamentē šādu iespēju, tikai noteikti tam ir jābūt pamatotam, pretējā gadījumā var būt aizskartas šo personu konstitucionālās tiesības, par kurām būs jāatbild valstij. Faktiski ir jāatzīst, ka saziņas līdzekļu kontrole mājas aresta piemērošanas gadījumā ir problēmjaudājums, jo mājas arestā turētā persona var izmantot citu personu saziņas līdzekļus, piemēram, mobilo tālruni. Kā tas tiktu kontrolēts? Faktiski ir jāpaļaujas uz godprātīgu procesuālo pienākumu pildīšanu. Gadījumā, ja tas netiek darīts var tikt piemērots bargāks drošības līdzeklis – apcietinājumus.

Jāatzīst, ka persona, kurai ir piemērots mājas arests, apzinās atšķirību starp cietumu un mājas apstākļiem, būtu neloģiski pārkāpt nosacījumus, tādā veidā apzināti atsakoties no privilēģētā drošības līdzekļa (mājas aresta), liedzot iespēju uzturēties labākos apstākļos – psiholoģiski un fiziski.

Iespējams daudzu problēmjaudājumu esamība un neskaidrība, ir arī izskaidrojums kādēļ to neizmanto un praktiķi ļoti skeptiski un ar smaidu, jokiem runā par mājas aresta izpildīšanas kārtību.

Mājas aresta piemērošanas statistika rāda, ka 2010.gadā tika piemērots tikai 1 mājas arests.⁸⁵ Šāds statistikas rādītājs pēc būtības pat nav uzmanības vērts, ja vien nebūtu tik liels apcietināto skaits. Mājas arests ir KPL reglamentēts KPL 282.pantā un uz to attiecās jau minētie 272. – 279.pantos, taču no statistikas datiem ir skaidrs, ka reāli netiek piemērots, savukārt apcietinājums ir ikdienišķa parādība.

Izvēloties drošības līdzekli, procesa virzītājs ņem vērā noziedzīga nodarījuma raksturu un kaitīgumu, aizdomās turētā vai apsūdzētā personību, viņa ģimenes stāvokli, veselību un citus

⁸⁴ LR AT Senāta Administratīvo lietu departamenta 2010.gada 16.decembra Spriedums lietā Nr.A42494008.

⁸⁵ Tiesu informatīvo sistēmas statistikas dati [aplūkots 2011.gada 10.martā].

apstākļus.⁸⁶ No normas formulējuma ir izprotams, ka procesa virzītājs ņem vērā katru no pantā norādītiem kritērijiem, nevis izvēlās, kas der attiecīgā drošības līdzekļa piemērošanai un kas neder. Piemēram, ir jāņem vērā aizdomās turētā vai apsūdzētā veselību. Tas nozīmē, neatkarībā no nozieguma smaguma un cik nebūtu pamatotas aizdomas, ka persona izvairīsies no pirmstiesas procesa vai izdarīs jaunu noziedzīgu nodarījumu, smaga slimība ir svarīgs arguments mājas aresta piemērošanai. Saskaņā ar KPL 282.panta 4.daļu, izmeklēšanas tiesnesis vai tiesa, izvērtējot izmeklētāja vai prokurora ierosinājumu un uzklāusot mājas arestā turamās personas viedokli, kā arī ņemot vērā noziedzīgā nodarījuma raksturu, drošības līdzekļa piemērošanas iemeslus un īpašos apstākļus, kāpēc piemērots mājas arests.

Mājas aresta piemērošanas procesuāla kārtība ir apvienota ar apcietinājuma piemērošanas nosacījumiem un termiņi ir identiski kā apcietinājumā (sk. tabulu Nr.1). Apcietinājuma termiņi ir piemērojami mājas arestam, un tajā pavadīts laiks uzskatāms par apcietinājumā pavadīto laiku⁸⁷.

Apcietinājuma piemērošanas kārtība ir reglamentēta KPL un Apcietinājumā turēšanas kārtības likums⁸⁸, lai gan mājas arests nav jaunums KPL, tomēr A.L. 2007.gada 10.jūlijā tika piemērots pirmo reizi mājas arests. L. advokāts A.L. aģentūrai LETA sacīja, ka kopš jaunā Kriminālprocesa likuma stāšanās spēkā mājas arests nekad nav ticis piemērots praksē. Advokāts teica, ka mājas aresta kārtību varēs uzzināt rīt, 11.jūlijā, kad L. dosies uz policijas pārvaldi. Saskaņā ar Tiesu informatīvās statistikas datiem, kopš 2007.gada tika piemēroti vairs tikai divi mājas aresti.

Mājas aresta piemērošanas statistiku varētu attaisnot ar to, ka procesuālā kārtība un izpilde mājas arestam ir sarežģītāka un vismazāk regulēta salīdzinājumā ar citiem drošības līdzekļiem. Autore atzīmē, ka skaidra un detalizēta piemērošanas mehānisma trūkums kriminālprocesā, var tikt uzskatīts par tā apgrūtinošu piemērošanu praksē.

Policijas darbinieki norāda uz vairākiem apstākļiem, kādēļ netiek piemērots un pat izskatīts jautājums par mājas aresta piemērošanu. Viens un svarīgākais, ko autore ir secinājusi, praktiski neviens nezina mājas arestā turēšanā policijas iespējas un uzskata, ka mūsu sabiedrībā mājas arests nav efektīvs drošības līdzeklis.

Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas kriminālpolicijas nodaļā, veicot izpēti, tika konstatēts, ka apcietinājumu piemēro pret personām, kuras ir aizdomās turētas vai apsūdzētas par noziegumiem pret tikumību, pret īpašumu un par narkotiskām vielām. Liels īpatsvars noziegumu pret īpašumu ir noziegumi, kas saistīti ar zādzību no automašīnām, *kabatnieki*, un tiem piemērot mājas arestu nav iespējams. Kā iemeslu policijas darbinieki min nepietiekamo

⁸⁶ Kriminālprocesa likuma 244.panta otrā daļa.

⁸⁷ KPL 282.panta 6. daļa.

⁸⁸ KPL 277. panta 2. daļa.

finansējumu un kontroles nosacījumu neesamību. Lai gan atzīst, ka tā neesot drošības līdzekļa problēma, bet tā ir valsts mērogā pastāvoša problēma – finanšu trūkums un nevēlēšanās kaut ko mainīt.

Viena cietumnieka uzturēšana valstij izmaksā apmēram 6000 latu gadā vai 12-16 latus dienā, jo jāmaksā gan par telpām, gan uzturēšanos, gan ēdināšanu.⁸⁹ Salīdzinājumam – Vācijā viena cietumnieka uzturēšana izmaksā apmēram 500 eiro dienā, ASV – 52.61 dolāri dienā (19,202.65 dolāri gadā)

KPL 282.panta 1.daļa satur piemērošanas īpašo nosacījumu - personas īpašu apstākļu dēļ nav vēlams vai nav iespējams turēt apcietinājumā. Likums nesatur skaidrojumu par to, kādi ir īpašie apstākļi vai nevēlamie, tas liek izdarīt secinājumu, ka tas paliek argumentācijas jautājums un pēc tiesneša subjektīviem ieskatiem, ko var par tādiem uzskatīt.

Lai ekonomētu nodokļu maksātāju iemaksātos naudas līdzekļus, ASV ir plaši piemērojams drošības līdzeklis mājas arests. Tas tiek dēvēts arī par elektronisko pārraudzību jeb monitoringu. Personai, kura ASV atrodas mājas arestā, pārvietošanās ārpus savas dzīvesvietas ir ļoti ierobežota, ja vispār tā ir atļauta. Mūsdienās tehniski attīstītās valstīs, tādās kā ASV, mājas arests tiek īstenots izmantojot elektroniskus sensorus, kas saslēgti uz likumpārkāpēja potītes.⁹⁰

ASV praksē ir bieži sastopami gadījumi, kad tiesa piemēro apcietinājuma vietā mājas arestu, nosakot papildus drošības naudas iemaksu, kā arī paredzot elektronisko monitoringu.

2010.gada 18.novembrī Ņuarkā, Pensilvānijas štatā, tika aizturēta persona, kuru turēja aizdomās par mēģinājumu nolaupīt sievieti un viņas bērnu.⁹¹ Lai arī apsūdzētajam draud brīvības atņemšana uz 20 gadiem, tiesa nolēma piemērot mājas arestu, kas ASV tiek plaši praktizēts. Taču piemērošanas nosacījumos paredzot – drošības naudas \$ 250 000 iemaksu un elektronisku monitoringu.

Savukārt 2009.gadā Bernards Medofs⁹², kurš tika apsūdzēts vairāku miljardu dolāru izkrāpšanu, izveidojot finanšu piramīdu. Par inkriminējamo noziegumu apsūdzētajam draud sods līdz 150 gadiem cietumā. Prokurors tiesai prasīja kā drošības līdzekli piemērot apcietinājumu, ņemot vērā nozieguma smagumu un iepriekšējā drošības līdzekļa pārkāpšanu. Tiesa nevērtēja nosacījumus, kādēļ Medofam ir jāatrodas mājas arestā, nevis apcietinājumā.

⁸⁹ Prognozē atkārtoto noziegumu skaita pieaugumu. Pieejams: <http://lv.lv/?menu=doc&id=205564> [aplūkots 2011.gada 14.martā].

⁹⁰ House Arrest. Pieejams: <http://www.housearrest.com/powerpoint/HASPOWERPOINTNEWESTFORWEBSITE.ppt> [aplūkots 2011.gada 14.martā].

⁹¹ Pennsylvania Man Arrested, Charged for Soliciting Kidnapping of New Jersey Woman and Her Young Child. Pieejams: <http://newark.fbi.gov/dojpressrel/pressrel10/nk111810a.htm> [aplūkots 2011.gada 15.martā].

⁹² Judge wonders if Madoff is a 'danger'. Pieejams: http://www.boston.com/business/articles/2009/01/07/judge_wonders_if_madoff_is_a_danger/ [aplūkots 2011.gada 15.martā].

Ņujorkas tiesa izlēma piemērot mājas arestu kā drošības līdzekli, jo tika ņemts vērā arī nosacījumi, kādos persona dzīvoja, veselības stāvokli, vecumu un citus, kā arī svarīgākais jautājums bija – vai viņa atrašanās mājas arestā nerada finansiālās drošības apdraudējumu. Mājas aresta piemērošanai ASV nav izņēmuma gadījums, atšķirībā no Latvijas. ASV mājas arests tiek dēvēts par elektronisko pārraudzību jeb monitoringu. Personai, kura ASV atrodas mājas arestā, pārvietošanās ārpus savas dzīvesvietas ir ļoti ierobežota, ja vispār tā ir atļauta. Mūsdienās tehniski attīstītās valstīs, tādās kā ASV, mājas arests tiek īstenots izmantojot elektroniskus sensorus, kas saslēgti uz likumpārkāpēja potītes.⁹³

Piemēros minēti dažādi nozieguma veidi, kuriem tika piemērots mājas arests un drošības nauda, neatkarīgi no smaguma pakāpes un reāli draudamā soda par noziedzīgu nodarījumu. Šāda pieeja ir ne tikai humāna, bet maigāka pret personu. Autore neatbalsta arī mājas aresta piemērošanu katram aizdomās turētajam vai apsūdzētajam, tomēr tā ir jāpadara liberālāka un pieejamāka personām, saglabājot noteiktus nosacījumus tā piemērošanai.

Tā, piemēram, Kanādā ražota monitoringa iekārta izmaksā apmēram 310 latu, bet viena apcietinātā uzturēšana 450 latu, un būtu aplami uzskatīt, ka izmaksas nepieaugs. Kas ir nesalīdzināmi mazāk nekā vienas personas turēšana cietumā, pie tam par monitoringa izmaksām ASV personai, kura to izmanto, ir jāmaksā noteikta maksa.

Arvien biežāk Satversmes tiesa izskata lietas par ieslodzīto tiesību pārkāpumu, t.sk. uzturēšanas apstākļiem. Tā 2010.gada decembrī Satversmes tiesa atzinusi, ka siena, kas īslaicīgās aizturēšanas vietā atdala sanitāro mezglu, nav pietiekami augsta un pašreizējā situācija nenodrošina cilvēktiesības ieslodzītajam netraucēti no apkārtejo acīm nokārtot dabiskās vajadzības un uzliek pienākumu valstij nodrošināt personai cieņu neaizskarošus uzturēšanas nosacījumus⁹⁴. Tas arī nav vienīgais Satversmes tiesas spriedums, kas atzīst cilvēktiesību pārkāpumu ieslodzījumu vietās, problēmas arī netiek risinātas šobrīd un stāvoklis arvien pasliktinās, tā arī personu turēšana ieslodzījumu vietās kļūst arvien neciešamāki. Tomēr KPL 271.panta otrā daļa paredz apcietinājuma turēšanai tikai cietumu vai speciāli aprīkotās policijas telpas, kuru remontam un labiekārtošanai netiek atvēlēti līdzekļi nepieciešamā apjomā.

Atskatoties uz Latvijas situāciju, 2009.gadā kopējais ieslodzīto skaits bija 3369, no kuriem 723 drošības līdzeklis – apcietinājums. Uz 2010.gada 1.janvārī 12 Latvijas ieslodzījuma vietās atradās 2000 apcietināto personu.

⁹³ House Arrest.

Pieejams: <http://www.housearrest.com/powerpoint/HASPOWERPOINTNEWESTFORWEBSITE.ppt> [aplūkots 2011.gada 14.martā].

⁹⁴ Satversmes tiesas 2010.gada 20.decembra spriedums lietā Nr.2010-44-01.

Pēc Igaunijas Tieslietu ministrijas datiem, 2010.gadā to personu skaits, kas atradās apcietinājumā, salīdzinājumā ar 2009.gadu, samazinājies par 4%. 2010.gadā kopējo ieslodzīto skaits bija 2 667 personas, no kurām 750 tika piemērots drošības līdzeklis – apcietinājums. Ir jāpiebilst, ka kopš 2006.gada Igaunijā darbojas Viru cietums, kurš ir ne vien jaunākais un modernākais cietums Baltijas valstīs, bet arī apvienoti ieslodzītie un apcietinātie. Šādos Viru cietuma apstākļos personām ir garantētas cilvēka cienīgi apstākļi, diemžēl Latvijā nav tādu apstākļu un apcietinājums kļūst vēl pirms sprieduma pasludināšanas par bargāko sodu, nevis pilda preventīvo funkciju.

Uz 2010. gada 1. janvārī 12 ieslodzījuma vietās atradās 7055 ieslodzītie: apcietinātie – 2000, notiesātie – 5055.⁹⁵ Nesastāda lielas grūtības veikt aprēķinu un nonākt pie secinājuma, ka katra trešā persona, kas atrodas ieslodzījuma vietās, atrodas apcietinājumā.

Autores skatījumā pastāv vairāki apsvērumi, kādēļ mājas arests ir atzīstams par lietderīgu un pielāgošana reāliem apstākļiem būtu nepieciešama. Stingras ekonomijas apstākļos jo īpaši svarīgi ir garantēt cilvēktiesību ievērošanu, lai gan tas vienmēr ir apgrūtināsi, pastāvot ierobežotiem resursiem.

Par svarīgākiem uzdevumiem no vienas puses ir atzīstams- vietu ekonomija un līdzekļu ekonomija, kas tiek tērēti apcietināto uzturēšanai, lai iegūtos līdzekļus tērētu ieslodzīto personu uzturēšanas līmeņa paaugstināšanai. No otras puses, mājas arests ir labāk apcietinātajam, kurš var palikt mājās, iespējams strādāt un nebūt atrauts no ģimenes. Īpaši gadījumos, kad ģimenē ir bērni, kuriem pēc būtības ir vienalga cik tētis vai mamma ir nozaguši, devuši kukulī u.tml.

KPL 282.panta 2.daļa paredz nosacījumu, ka personai ir pastāvīgi jāuzturas noteiktā vietā, kuru nosaka tiesa. Tā kā mājas arests ierobežo personas pārvietošanās brīvību, likumsakarīgi, ka šo drošības līdzekli nedrīkst piemērot personām, kas dzīvo vienas pašas, līdz ar to liedzot iespēju iegādāties pārtikas produktus, kā arī slimiem cilvēkiem, kam regulāri nepieciešama medicīniska palīdzība. Ņemot vērā KPL 282.panta 3.daļā noteiktos ierobežojumus personai, sakarā ar piemēroto mājas arestu. Autore uzskata, ka mājas arests būtu piemērojams personām, kuru īpašumā vai tuvāko radnieku īpašumā ir nekustamais īpašums. Padarot mājas arestu liberālāku un plašāk lietojamu, pastāvīga dzīvesvieta, ja tā nav īpašumā, nevarētu būt par mājas aresta izpildes vietu. Īrējot vai dzīvojot pie drauga ilgu laiku, šāda pastāvīga dzīvesvieta nenodibina tiesisku saikni ar šo īpašumu un līdz ar to nav saistīta ar to. Šādi apstākļi apdraudētu mājas arestu – jebkurā brīdī likumīgais īpašnieks varētu lūgt personu, kam piemērots mājas arests, pamest vietu. Kas apdraudētu kriminālprocesa 282.panta pirmās daļas noteikto mērķi.

⁹⁵ Ieslodzījuma vietas publiskais pārskats par 2009.gadu.

Pieejams:http://www.ievp.gov.lv/index.php?option=com_content&view=article&id=72&Itemid=75&lang=lv [aplūkots 2011.gada 15.martā].

Mājas arests ir saistīts ar brīvības ierobežošanu, tomēr tas ir *cilvēcīgāks* veids kā personai liegt brīvību pirmstiesas procesā, jo īpaši attiecībā pret aizdomās turētām personām. Tam ir gan morālās garantijas, ka tomēr tiek piemērots maigāks drošības līdzeklis, taču tajā pašā laikā tā efektivitāte ir analogiska ar apcietinājuma mērķi, jo persona atrodas mājas arestā, tiek kontrolēta. Autore gan neatzīst mājas aresta plašu piemērošanu, tomēr uzskata, ka to personu loks kam piemēro mājas arestu ir jāpaplašina. Uzskatot, ka mājas arestu ir jāpiemēro tajos gadījumos, kad apcietinājumam nav galīgās nepieciešamības, bet tomēr personai ļaut uzturēties brīvībā nebūtu vēlams.

Latvijā pēdējie sabiedrībai plaši pazīstamas lietas - Saistībā ar naudas pazušanu KNAB no amata atstādināta Indra Veipa, Miķelsona un vēl četrus „Latvenergo” lietā iesaistīto personu, Vašķeviča lieta. Nevienā no minētajām lietām netika piemērots mājas arests, bet pats bargākais – apcietinājums. Vašķeviča un Miķelsona lietās personas tika atbrīvotas no apcietinājuma pret drošības naudu.

Autore uzskata, ka mājas aresta piemērošana šāda rakstura lietās būtu pieļaujama, izstrādājot nosacījumus to piemērošanai un izpildīšanai. Neuzskatu, ka minētās personas apdraud drošību, savukārt ietekmēt vai traucēt, atrodoties mājas arestā, ir apgrūtināši un apšaubāmi, ka tas būtu izdarāms nemanāmi. Personu ievietošana cietumā nav attaisnojama, ja pastāv *maigākas alternatīvas*.

Ungārijas Kriminālprocesa kodekss paredz mājas aresta piemērošanas kārtību, paredzot, ka mājas aresta kontroles veidu nosaka tiesa. Proti, uzraudzības funkcija tiek nodota policijai, kura veic bez brīdinājuma personas kontroli, vai arī elektroniskais monitorings (personai, kurai tas ir piemērots, jādod piekrišana).⁹⁶ Ierodoties policijā, personai tiek izsniegti dokumenti un tiek izskaidrota kārtība, kā tiek piemērots un notiek uzraudzība. Personai uzliek elektronisko aproci, apkārtējiem neredzamā vietā, nosakot to darbības rādiusu, kuru persona nav tiesīga pamests, pretējā gadījumā tiek signalizēts uz uzraudzības galveno biroju (centru).

Coopriider & Kerby (1990) veica elektroniskā monitoringa pētījumu Lake County, Illinoisas štatā. Lake County 1983 saskārās ar būtisku problēmu – cietumu pārslogotību. Veicot pētījumu, Coopriider & Kerby nonāca pie secinājuma, ka personām, kam piemērots elektroniskais monitorings ir izdarījušas vairāk pārkāpumu nekā tās, kurām nebija. Tomēr pamatojumu šādai statistikai bija meklējams apstākļi, ka elektroniskais monitorings atklāj daudz vairāk pārkāpumu, nekā tām personām, kurām monitoringa nebija. Tehniskie līdzekļi palīdz atklāt pārkāpumus vairāk, jo ir daudz jūtīgāki un funkcionālāki.

Pētījumu rezultātā nonāca pie būtiskiem secinājumiem:

⁹⁶ Than A. House Arrest and Electronic Monitoring. Essay - II International Summer School on European Peripheries. 2-15 July, Santander, Spain.

- Kā alternatīva apcietinājumam pirmstiesas procesā ir pilnīgi pieļaujama,
- Izmantojot elektronisko monitoringu, ir plašāks to personu loks, kam to varētu piemērot, ar garantiju, ka uzraudzības efektivitāte būs acīmredzama un tiks izpildīti tiesas nosacījumi.⁹⁷

Lai gan elektroniskā kontrole nevar pilnīgi aizvietot policijas vai citu darbinieku tiešo kontroli, bet tas noteikti mainīs kontroles izpratni. Nav nepieciešamības, pastāvot tik plašam elektroniskās kontroles iespējām, personu ieslodzīt cietumā pirms tiesas spriedumu.

Bieži vien personas aizturēšana ir efektīvākais veids likt apzināties savu vainu un patiesi to nožēlot, tomēr viens vārds – cietums, baida daudzus no mums. Daudz tiek runāts par cietuma kvalitāti, uzturēšanas līmeņa un cilvēktiesību garantēšu tajā, katrs kaut reizi savā dzīvē ir pārkāpis likumu – apzināti vai neapzināti.

Mājas arests un elektroniskā monitoringa iespēja, paver jaunu redzējumu uz iespējamiem risinājumiem. Izpētot pieejamos elektroniskā monitoringa variantus, ne vien tiktu sperts liels solis uz liberālāku un humānu pieeju apcietinātiem, bet arī mainītu viedokli par kontroles izpratni. Atrodoties mājas arestā, personai būtu pamats novērtēt valsts humāno pieeju, neatkarībā no tā, ka persona ir kļūdījusies savā rīcībā.

Praksē ir ikdienišķa parādība, ka ilgi jāgaida uz ekspertīzēm – DNS analīzes jāgaida līdz pat 4 mēnešiem, neatkarīgi no tā, ka persona atrodas apcietinājumā. Praktiķi norāda uz vairākām problēmām šajā jautājumā, lai gan persona ir apcietinājumā, viņa atrodas valsts apgādībā un laiks, ko atrodas nebrīvā, tiek ieskaitīts laikā, kas ir jāpavada pēc notiesājošā tiesas sprieduma. Nav pieļaujams, ka persona atrodas apcietinājumā nenoteiktu laiku (ne vairāk par likumā atļauto), tikai rindu dēļ. Rindas uz ekspertīzes veikšanu nav uzskatāmas par pamatu apcietinājumam vai tā pagarināšanai.

No vienas puses tas ir apcietinātā cilvēktiesību pārkāpums, bet tā ir realitāte, kas, autoresprāt, nesaskan ar KPL 14.panta trešo daļu. Jo likums paredz priekšroku procesiem, kuros ir piemērots ar brīvības atņemšanu saistīts drošības līdzeklis, tomēr rinda ir viena un tajā apcietinātiem nav priekšroka. Minētais vēl jo vairāk apliecina, ka mājas arestam ir vieta kriminālprocesā kā drošības līdzeklim lielākam personu lokam. Katras valsts lielākā vērtība ir cilvēka dzīvība, cietums var būt efektīvākais risinājums, tomēr ar liberālāku pieeju (mājas arestu) ir iespējams nodrošināt ne vien procesa netraucētu norisi, bet arī realizēt Satversmē garantētas cilvēktiesības augstākā līmenī. Tā 2011.gada 28.martā VP RRP preses pārstāve informēja, ka īslaicīgās aizturēšanas izolatora kamerā pakāries 1988.gadā dzimis vīrietis, kurš bija aizturēts aizdomās par zādzību. Tiesa vīrieša nāves dienā viņam kā drošības līdzekli bija

⁹⁷ Electronic Monitoring John Howard Society of Alberta. Pieejams: <http://www.johnhoward.ab.ca/pub/A3.htm#Pre-tri> [aplūkots 2011.gada 16.martā].

piemērojusi apcietinājumu. Kādi motīvi bija cilvēkam laikam vairs tā arī nekļūs zināmi, iespējams atrodies aizdomās turētā statusā, bez apsūdzības tika piemērots apcietinājums kā drošības līdzeklis, bailes no cietuma un tas nemaz nenozīmē, ka persona ir vainīga. Aizdomas par iespējamu kriminālprocesa traucēšanu, izvairīšanos no soda izpildes, jaunu noziegumu izdarīšanu, kam nav vispārīgs raksturs un kas nav tieši saistīti ar konkrēto lietu un personu (abstraktus apsvērumus) nedrīkst izmantot kā pamatojumu apcietinājuma piemērošanai.

2.3. Apcietinājums nepilngadīgajiem un ievietošanas sociālās korekcijas iestādē

Saskaņā ar ANO Bērna tiesību konvenciju un Bērna tiesību aizsardzības likumu, bērns ir persona līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai, izņemot personas, kurām saskaņā ar likumu pilngadība iestājas ātrāk – kuras izsludinātas par pilngadīgām ātrāk vai kuras stājušās laulībā pirms 18. gadu vecuma. Pusaudzis ir bērns vai jauns cilvēks, ar kuru pārkāpuma gadījumā var apieties savādāk, nekā ar pieaugušajiem saskaņā ar attiecīgajām tiesību sistēmām.⁹⁸

KPL 14.panta ceturrtā daļā ir noteikts, ka kriminālprocesiem pret nepilngadīgu personu saprātīga termiņa nodrošināšanā ir priekšrocība salīdzinājumā ar līdzīgiem kriminālprocesiem pret pilngadīgu personu. Tas attiecas arī uz kriminālprocesiem, kuros piemērots ar brīvības atņemšanu saistīts drošības līdzeklis pilngadīgajām personām.

Nav šaubu, pret bērniem jeb nepilngadīgajiem mums ir cita attieksme nekā pret pieaugušajiem. ANO nepilngadīgo likumpārkāpumu novēršanas vadlīniju preambulā⁹⁹ atzīts, ka nepilngadīgo jauneklīgā uzvedība bieži nesaskan ar vispārējām sabiedrības normām un vērtībām, taču šīs pretrunas jāuztver kā neizbēgama nobriešanas procesa sastāvdaļa, pieaugot tās parasti izzūd.

Par nepilngadīgo noziedzības iemesliem eksperti min riska faktoros – nabadzība, tiek atkārtota vardarbība, kuru pārdzīvoja paši, narkotikas un citas apreibinošās vielas; grūtības ģimenē, vienaudžu kriminālie grupējumi, vardarbības ainas masu saziņas līdzekļos. Īpaši ģimenes iziršana, masu saziņas līdzekļu ietekme uz nepilngadīgo un dažāda veida ieroču brīva pieeja ir galvenais iemesls nepilngadīgo noziedzības pieaugumam.¹⁰⁰

Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas Informācijas centra statistikas dati liecina, ka 2010.gadā Latvijas cietumos atradās apcietinājumā 53 nepilngadīgo. Savukārt šogad jau trim nepilngadīgām personām tika piemērots apcietinājums kā drošības līdzeklis un trim ievietošana sociālās korekcijas iestādē.

ES rezolūcijā norādīja, ka nebūtu pareizi vispārināt cēloņus, kuru dēļ nepilngadīga persona veic noziedzīgas darbības, jo izvēle, pie kuras indivīds nonāk pie sociāli nepieņemamas uzvedības un noziedzīgas darbības, katru reizi ir individuāla un īpašu apstākļu vadīta. Šie apstākļi var būt saistīti ar ģimeni, skolu, draugu vidi, kā arī sociālekonomisko vidi (nabadzīga, sociāla atstumtība, bezdarbs, izglītības sistēmas nespēja sociālās vērtības nodot jaunatnei u.c.). Jāpiebilst, ka nepilngadīgie atdarina to, ko redz savas personības attīstības un veidošanās laikā, kuru būtiski ietekmē jau minētie faktori.

⁹⁸ ANO Pusaudžu tieslietu administrēšanas Minimālā Standarta noteikumi (Pekinas noteikumi) (pieņemti 1985. gada 29. novembrī)

⁹⁹ 1990. gada 14. decembra ANO nepilngadīgo likumpārkāpumu novēršanas vadlīnijas.

¹⁰⁰ Reasons for Juvenile Crime. Pieejams:

http://www.studyworld.com/newsite/reportessay/SocialIssues/Political%5CReasons_for_Juvenile_Crime-84.htm [aplūkots 2011.gada 16.martā].

Apcietinājuma piemērošanas pamats ir tāds pats, kāds ir apcietinājumam un mājas arestam. Ja procesā iegūtās konkrētās ziņas par faktiem rada pamatotas aizdomas, ka persona ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, par kuru likums paredz brīvības atņemšanas sodu, un cita drošības līdzekļa piemērošana nevar nodrošināt, ka persona neizdarīs jaunu noziedzīgu nodarījumu, netraucēs vai neizvairīsies no pirmstiesas kriminālprocesa, tiesas vai sprieduma izpildīšanas¹⁰¹.

Tomēr noziedzīga nodarījuma izdarīšanas un personas apcietināšana/notiesāšanas fakts nevar būt primārais nosacījums. Vienmēr jāatceras, ka likumpārkāpējs ir bērns, kuram viņa fiziskā un garīgā brieduma trūkuma dēļ ir nepieciešama īpaša aizsardzība un gādība.¹⁰²

KPL 273.panta reglamentācija nosaka izņēmuma noteikumus attiecībā uz apcietinājuma piemērošanu nepilngadīgajiem (izņēmumi attiecas arī uz grūtniecēm un sievietēm pēcdzemdību periodā). Būtībā apcietinājuma piemērošanu nosaka KPL 272.pants, taču ar izņēmumiem. Tā apcietinājumu kā drošības līdzekli nevar piemērot, ja minētā persona ir aizdomās turēta vai apsūdzēta par noziegumu, kas izdarīts aiz neuzmanības vai kriminālpārkāpums. Ja persona atradās apreibinošu vielu ietekmē un izdarījusi kādas darbības, kas izraisīja citas personas nāvi, tad gan likums pieļauj personas apcietināšanu. Attiecīgi spēkā ir minētie apcietinājuma piemērošanas pamati - traucēs vai izvairīsies no pirmstiesas kriminālprocesa, var izdarīt jaunu noziedzīgu nodarījumu, izvairīsies no tiesas vai sprieduma izpildes.

Ir grūti iedomāties, ka nepilngadīga persona, kura atrodas vecāku aizgādībā, varētu ar vecāku piekrišanu vai pieļaušanu veikt pretlikumīgu darbību, tādēļ apcietinājumu nedrīkstētu piemērot.

Vērtējot nepilngadīgā pārkāpumu un nepieciešamību piemērot apcietinājumu vai ievietošanu sociālas korekcijas iestādē, vispirms jānoskaidro, vai viņš vispār apzinās, ka paveicis ko nosodāmu, vai saprot savas rīcības sekas? Lai gan KPL apcietinājumu var piemērot personai, kas tiek turēta aizdomās vai apsūdzēta tīša, mazāk smaga nozieguma izdarīšanā, apcietinājumu drīkst piemērot vienīgi tad, ja attiecīgā persona pārkāpusi cita drošības līdzekļa vai audzinoša rakstura piespiedu līdzekļa — ievietošana sociālās korekcijas izglītības iestādē — noteikumus vai noziegumu izdarījusi, būdama aizdomās turētā vai apsūdzētā smaga vai sevišķi smaga nozieguma izdarīšanā¹⁰³

To apliecina ne tikai atšķirīga pieeja nosacījumiem par kādiem gadījumiem tiek piemērots apcietinājums, tomēr pieļauj atkāpi, ja persona ir aizdomās turēta vai apsūdzēta, bet nav pamata turēt apcietinājumā, tomēr arī nav pietiekamas pārliecības, ka nepilngadīgais

¹⁰¹ KPL 272.panta pirmā daļa <http://www.likumi.lv/doc.php?id=107820>

¹⁰² Judins A.Nepilngadīgo ieslodzīto statuss. Rīga: Providus, 2005, 117.lpp.

¹⁰³ KPL 273.panta trešā daļa.

brīvībā izpildīs procesuālos pienākumus un neizdarīs jaunus noziegumus, to ievieto sociālās korekcijas iestādē.

Piemērojot audzinoša rakstura piespiedu līdzekli — ievietošana sociālās korekcijas iestādē, tiek piemēroti uzvedības ierobežojumi, bērnam uzliek par pienākumu veikt noteiktas darbības vai atturēties no noteiktu darbību veikšanas.¹⁰⁴ Personai tiek pakļautas ne vien uzvedības ierobežojumam, bet arī tai tiek uzlikts par pienākumu izpildīt iekšējās kārtības noteikumus. Tas nav tik liels nepilngadīgā psiholoģiskā stāvokļa apdraudējums, kā tas ir cietuma gadījumā, kur nepilngadīgais atrodas identiskos apstākļos ar pilngadīgiem, tikai atšķiras apcietinājuma termiņi.

Ieslodzījuma vieta pati par sevi spēj ietekmēt bērna psihi, jo vaina, ka pusaudzis ir izdarījis noziedzīgu nodarījumu nav meklējams pašā bērnā vai kādā citā. Tā pamatā ir meklējami vairāki cēloņi un tā ir šo cēloņu kopējā ietekme. Kā raksta *Dr. Judins*, lielākā daļa no ieslodzītajiem jauniešiem ir cilvēki ar neatrisinātām problēmām un neatbildētiem jautājumiem. Kārtības policijas priekšnieks *Andris Dzenis* LNT raidījumam "900 sekundes" 2010.gadā atzina, ka pēc policijas vērtējuma izskatās, ka jauniešu uzvedība ir kļuvusi diezgan agresīva.

"Par to liecina, tas, ar ko mēs saskaramies ikdienā - ar noziedzīgiem nodarījumiem, ko izdara pusaudži. Pagājušais gads, kad ir bijusi virkne noziegumu, ko izdarījuši tieši pusaudži. Līdz ar to mums rada bažas, ka šie pusaudži, ietekmējoties gan no vides, gan no apstākļiem, paliek arvien agresīvāki".

Lai novērstu nepilngadīgo izdarītos likumpārkāpumus, ievērojama nozīme ir ne vien izmeklēšanas, bet arī profilaktiskajam darbam ar nepilngadīgajiem. Tas tiek realizēts gan kā vispārējā profilakse dažādu akciju, kampaņu, lekciju un tamlīdzīgu nepilngadīgo auditorijai veltītu pasākumu ietvaros, gan arī kā individuālā profilakse, kas ietver mērķtiecīgus pasākumus attiecībā pret konkrētām personām vai personu grupām

Noziegumi ir sabiedriski bīstamāki, amorālāki un ar daudz lielākām negatīvajām sekām nekā alkoholisms, narkomānija, pašnāvības un citas deviances. Kriminālnodarījumi galvenokārt ir vērsti pret sabiedrību, pret citām personām, to tiesībām, īpašumu utt., turpretī pārējās deviances vislielāko ļaunumu nodara pašiem deviantiem (alkoholiķiem, narkomāniem, pašnāvniekiem u. c).

Ievietošana sociālās korekcijas iestādē nav risinājums. KPL 285.pantā ir norādīts pamats tā piemērošanai – ja aizdomās turēto vai apsūdzēto nepilngadīgo nav nepieciešams turēt

¹⁰⁴ Likums Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem 13.pants. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=68489> [aplūkots 2011.gada 16.martā].

apcietinājumā, tomēr nav pietiekamas pārlicības, ka, atrodoties brīvībā, nepilngadīgais izpildīs savus procesuālos pienākumus un neizdarīs jaunus noziedzīgus nodarījumus.

Gan apcietinājumu, gan mājas arestu, gan nepilngadīgo apcietinājumu un ievietošanu sociālās korekcijas iestādē notiek uz viena pamata. Latvijas iedzīvotāju vidū pastāv viedoklis, ka noziegumus izdarījušajiem ir jādzīvo tādos apstākļos, kas neradīs viņiem vēlēšanos ieslodzījumu vietā atgriezties. Taču autore neatbalsta šādu uzskatu, jo nepilngadīgo noziedzīgu rīcību jau ir ietekmējuši ārējie faktori, pieskaitot pārējas vecuma ietekmi un smagnējos apstākļus iestādē, tas izraisīs vēl lielāku agresivitātes izpausmi.

Vietai ir nozīme, ja tajā būs cilvēcīgi un mierīgi uzturēšanas apstākļi, tas iespējams radītu nepilngadīgajiem ticību spējā mainīties, nevis censties mehāniski pāraudzināt nepilngadīgo noziedznieku. Nepilngadīgajiem apcietinājuma termiņi būtiski atšķiras no termiņiem pilngadīgajiem. Tie ir uz pusi mazāki un tikai izņēmuma gadījumā var tikt pagarināti.

Ja nepilngadīgajam apsūdzētajam piemērots drošības līdzeklis, kas saistīts ar brīvības atņemšanu, krimināllietas iztiesāšanu uzsāk ne vēlāk kā triju nedēļu laikā pēc tās saņemšanas. Ja objektīvu apstākļu dēļ nav iespējams ievērot šā panta trešajā un ceturtajā daļā minētos termiņus, tiesnesis ar motivētu lēmumu var noteikt vēlāku krimināllietas iztiesāšanas uzsākšanas laiku.

Pielaidīgo attieksmi raksturo atšķirīga un saudzīgāka pieeja nepilngadīgajam pārkāpējam, salīdzinājumā ar viņa pieaugušajiem līdzdalībniekiem. Tas atspoguļojas arī apcietinājuma termiņu aprēķinā attiecībā uz nepilngadīgo atrašanos apcietinājumā vai sociālās korekcijas izglītības iestādē.

Apcietinājuma termiņi nepilngadīgajiem:

Tabula Nr.2

	Pirmstiesas process	Tiesvedības stadija	Kopā (maksimālais termiņš līdz sprieduma pasludināšanai)
Kriminālpārkāpums	nevar	nevar	-
Mazāk smags noziegums	2 mēn.	2.5 mēn.	4.5 mēn.
Smags noziegums	3 mēn.	3 mēn.	6 mēn.
Sevišķi smags noziegums	7.5 mēn.	4.5 mēn.	12 mēn. (+3)

Sociālās korekcijas izglītības iestādē pavadīto laiku ieskaita kā apcietinājumā pavadīto laiku, skaitot vienu iestādē pavadīto dienu par vienu apcietinājuma dienu. Neviens apcietinājuma termiņš nevar tik pagarināts. Izņemot, nepilngadīgajam, kuru tur aizdomās vai

apsūdz sevišķi smaga nozieguma izdarīšanā, apcietinājuma termiņu drīkst pagarināt tikai augstāka līmeņa tiesas tiesnesis par trim mēnešiem, a attiecīgā nozieguma rezultātā iestājusies nāve vai tas izdarīts, pielietojot šaujammieročus vai sprāgstvielas¹⁰⁵.

Attiecīgi lēmumu par brīvības atņemšanu tādā veidā, pieņem izmeklēšanas tiesnesis vai tiesa pirms galīgā nolēmuma spēkā stāšanās.

Pieņemot, ka sociālas korekcijas iestāde atšķiras no ieslodzījuma vietas ne tikai nosaukumā, bet savā būtībā. Cēsu audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem brīvības atņemšana notiek neierastā veidā.

Cēsu audzināšanas iestādes nepilngadīgajiem priekšnieks Valts Kukainis norādīja: “Citu valstu pieredze pierādījusi pretējo – jo sliktāki ir apstākļi ieslodzījuma vietā un nekā netiek darīts ieslodzīto resocializācijā, jo lielāks ir risks, ka notiesātais vēlreiz izdarīs noziegumu. Īpaši vēlos to attiecināt uz nepilngadīgajiem jauniešiem, lielāko daļu no kuriem sabiedrība vēl nav neatgriezeniski zaudējusi. Tāpēc uzskatu, ka ir jādara maksimāli iespējamais, lai viņu dzīvē pirmā brīvības atņemšana paliktu arī pēdējā”.¹⁰⁶

Lai cik arī saudzīgas būtu tiesas, Latvijas cietumos notiesāti un arī apcietinājumā, vēl tikai gaidot tiesas lēmumu, ir apmēram 200 nepilngadīgo. Taču nespējot nodrošināt piemērotus apstākļus, ir absurdi cerēt, ka tikai mehāniski apspiežot personu, ierobežojot tās brīvību un saglabājot negatīvu vidi, kaut kas mainīsies. Jārisina problēma nevis ar formālu pieeju, bet izvēloties drošības līdzekli – ieviešanu sociālas korekcijas iestādē, ir jāiesaista arī nepilngadīgo speciālistus.

Apcietinājums nedrīkst būtiski ierobežot personas brīvību, tiesības uz izglītību, informāciju un fizisko attīstību. Audzināšanas mērķus nav iespējams sasniegt un nepilngadīgā attieksmi pret sabiedrību nav iespējams mainīt, ja attieksme pret viņu un apstākļi, kādos viņš tiek turēts, neatbilst civilizētiem standartiem¹⁰⁷.

Izolācija no sabiedrības nav vienīgā izeja, vajadzētu arī audzināt. Sevišķi svarīgi tas ir gadījumos, kad cietumā atrodas nepilngadīgie.

Par galvenajiem cietumā jāklūst augsti kvalificētiem sociālajiem darbiniekiem, kuriem nepārtrauktā darbā ar apcietinātiem jāmeklē iespējas palīdzēt, likt viņiem pārdomāt iepriekšējo dzīvi un pārliecināt, ka var dzīvot arī bez likumu pārkāpšanas.

¹⁰⁵ KPL 278.panta trešā daļa.

¹⁰⁶ Cēsu kolonijā uzlabo ieslodzīto dzīves apstākļus. Pieejams: <http://zinas.nra.lv/latvija/43487-cesu-kolonija-uzlabo-ieslodzito-dzives-apstaklus.htm> [aplūkots 2011.gada 18.martā].

¹⁰⁷ Apstākļi nepilngadīgo cietumos esot necivilizēti. Pieejams: <http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/208713-apstakli-nepilngadigo-cietumos-esot-necivilizeti> [aplūkots 2011.gada 18.martā].

Piemērojot audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus¹⁰⁸, ņem vērā nodarījuma un pārkāpuma motīvus, raksturu un cēloņus, bērna vecumu un dzīves apstākļus, viņa līdzdalības pakāpi nodarījumā, kā arī uzvedību izglītības iestādē vai darbavietā un sadzīvē.

Judins uzsvēra, ka cietumi nav jālikvidē un cietumi nedrīkst kļūt par sanatorijām, tomēr tās arī nedrīkst būt iestādes, kurā cilvēkiem atņem ne tikai brīvību, bet arī iespēju garīgi un fiziski attīstīties. Savukārt ieslodzījuma vietām, kurās atrodas nepilngadīgie, būtu jākļūst par iestādēm, kurās likumpārkāpējam sniedz palīdzību.

Mācību un pāraudzināšanas iestādēs audzēkņi tiek ievietoti tikai ar tiesas lēmumu. Audzēkņu ievietošanu mācību un pāraudzināšanas iestādēs piemēro tiem jauniešiem, kuri ir izdarījuši Krimināllikumā paredzētus sabiedriski bīstamus nodarījumus. Mācību un pāraudzināšanas iestādes izpilda vispārējās izglītības iestādes funkciju, veicot pedagoģisko darbu, īstenojot sociālās korekcijas izglītības programmas un nodrošinot izglītības ieguvu vai pilnveidojot tās ieguves kvalitāti. Sociālās korekcijas izglītības programma paredz organizēt audzēkņu izglītību un sagatavošanu sociālajai reintegrācijai.

Ir jāatzīst nepieciešamība pēc progresīvas noziedzības novēršanas politikas, tai vajadzētu izvairīties no bērna kriminālizēšanas un sodīšanas par uzvedību (rīcību), kas nopietni nekaitē citiem, bet sodīšana varētu nopietni kaitēt bērna attīstībai. Šādai politikai un pasākumiem jāietver: īpaša noziegumu novēršanas filozofija un metodes, kuru pamatā ir likumi, procesi, institūcijas, nodrošinājums un dienestu nodrošināts tīkls, kuru mērķis ir samazināt motivāciju, nepieciešamību un iespēju izdarīt tiesībpārkāpumu, vai apstākļus, kas to var veicināt¹⁰⁹.

Bailes norobežo un rada neuzticību, kas savukārt rada naidu. Pat tikai viena cilvēka naidis var radīt lielas ciešanas citiem cilvēkiem, kas atkal rada jaunas bailes. Šādam procesam nav beigu un cietēji ir visi. Tamdēļ pastāv ne vien Cēsu audzinošā iestādē, bet arī sociālas korekcijas iestāde "Naukšēni" (turpmāk – SKII Naukšēni).

Cēsu audzināšanas iestāde darbojas Tieslietu ministrijas pakļautībā, sociālās korekcijas iestāde „Naukšēni” darbojas Izglītības un zinātnes ministrijas pārziņā. Lai gan abu iestāžu darbība vērsta uz nepilngadīgo korekciju un iespēju integrēties, pēc izdarītiem noziedzīgumiem, sabiedrībā, tomēr tās ir pilnīgi dažādas ministrijas, kuru funkcijas ir dažādas un līdz ar to metodes būtiski atšķiras. Cēsu audzināšanas iestādē nepilngadīgie atrodas gan apcietinājumā, gan izciešot sodu, ko uzrauga Ieslodzījuma vietu pārvalde, kuru darbs tomēr vairāk ir saistīts ar soda izciešanas uzraudzību nebrīvē.

¹⁰⁸ Likums Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem 8.pants.

¹⁰⁹ Cilvēka tiesības - Starptautisko līgumu krājums: I sējums (Pirmā daļa)- Universālie līgumi; Apvienotās Nācijas, Ņujorka un Ženēva, 1994- ANO Vadlīnijas nepilngadīgo noziedzības novēršanai (Riadas vadlīnijas); ANO Ģenerālās Asamblejas rezolūcija 45/112,1990.gada 14.decembrī, 5-b.punkts;

SKII „Naukšēni” nodrošina audzēkņiem visu Valsts pamatizglītības standartā paredzēto mācību priekšmetu apguvi. Darbs tiek virzīts uz to, lai iestāde būtu dzīves skola, lai audzēkņi pēc iestādes atstāšanas būtu sagatavoti praktiskai dzīvei un spētu dzīvot saskaņā ar sevi un sabiedrību. SKII “Naukšēni” ir snieguši informāciju par audzēkņu turpmākām gaitām (2010.gada Iestādi beigušie audzēkņi):

Zināms arī, ka diviem no (2010.gadā iestādi atstājušiem audzēkņiem) par izdarītiem noziedzīgiem nodarījumiem ir ierosināts kriminālprocess.

Audzēkņu skaits	Turpmākās gaitas
19 audzēkņi	turpina iegūt izglītību
4 audzēkņi	neapmeklē skolu un nestrādā algotu darbu;
1 audzēkņis	izbraucis uz ārzemēm pie mātes
5 audzēkņi (pilngadīgi)	ziņu par viņiem nav

Rādītāji ir noteikti pozitīvi, tomēr Valsts kontrole ziņojumā norādīja, ka nav noteiktas vienotas satura prasības sociālās korekcijas izglītības programmām, IZM kā mācību un audzināšanas darba pārraugš nav izveidojusi kontroles mehānismu, lai nodrošinātu SKII „Naukšēni” noteikto uzdevumu izpildi – radīt izglītības vidi, kas rosinātu izglītojamo jaunas vērtību sistēmas un jaunu uzvedības modeļu apguvei, organizēt izglītojamā brīvā laika nodarbības, kā arī izvēlēties izglītošanas darba metodes un nodarbes atbilstoši izglītojamā vecumam, psiholoģiskajām īpatnībām un attīstības līmenim, lai sasniegtu sociālās korekcijas izglītības programmu mērķus.¹¹⁰

Cēsu sociālās korekcijas iestādē tiek apgūtas tās pašas mācību programmas, ko apgūst brīvībā dzīvojošie bērni. Taču tas nerisina bērnu uzvedības problēmas un izpratni par savu vainu paveiktajos noziegumos. Tomēr Cēsu audzināšanas iestādē 2011.gadā 9.janvārī nepilngadīgajiem Sociālās rehabilitācijas un apcietinājuma izpildes daļas kamerā viens apcietinātais fiziski iespaidojis citu apcietināto (audzināšanas iestādē uz to brīdi atrodas 52 nepilngadīgās personas).

Lai gan pēdējā laikā ir daudz runāts par noziegumiem, ko izdarījušas nepilngadīgās personas, tomēr netiek runāts par drošības līdzekļiem, kas tiek piemēroti un to efektivitātei.

¹¹⁰ LR Valsts Kontroles revīzijas ziņojums Nr.5.1.-2-8/2008.

2011.gadā pirmstiesas procesā apcietinājums kā drošības līdzeklis tika piemērots 4 nepilngadīgajām personām, bet ievietošana sociālās korekcijas iestādē – 3.¹¹¹

Cik pamatota ir 7 nepilngadīgo personu brīvības atņemšana? Korekcijas un audzinošās iestādēs atrodas ne vien bērni, kuriem piemērots ar brīvības atņemšanu saistīts drošības līdzeklis, bet arī jau notiesātās personas. Vai viņu saskarsme pozitīvi ietekmētu un palīdzētu laboties ir strīdīgs jautājums. Ir jāmeklē cēloņi, ir jārada iespēja nepilngadīgajiem, kam ir atņemta brīvība, rast ticību sev. Iespējams, kādā brīdī viņiem nav bijuši blakus pareizie draugi vai trūcis ģimenes atbalsts. Brīvības ierobežošanai jābūt galējai nepieciešamībai, pastāv audzinošās metodes un iespējamo dažādu programmu izstrāde, atkarībā no nepilngadīgā emocionāla stāvokļa un iemesliem nozieguma izdarīšanai. Eiropā, jo īpaši Nīderlandē, ir plaši pielietojamas dažādas sociālas korekcijas programmas nepilngadīgajiem.

Piemēram, projekts Halt Nīderlandē ir sociālas uzvedības korekcijas iestāde nepilngadīgajiem. Tās galvenie uzdevumi un mērķi ir apturēt nepilngadīgo noziedzību, palīdzot izprast savas rīcības motīvus, izprast savas izvēles iemeslus – kā nonākt pie izvēles un kādi ir pamat iemesli nepareizai izvēlei.¹¹² Projekta vadītāji atzīst, ka spiediens no vienaudžu puses ir par iemeslu tam, ka daudzi jaunieši nespēj patstāvīgi izdarīt izvēli par labu vienai vai otrai rīcībai. Tomēr atzīst, ka jauniešiem ir jāatbild par savu rīcību un Halt palīdz izprast atbildības cenu, taču nepiemērojot apcietinājumu vai kādā veidā ierobežojot brīvību. Projekta būtība ir vērsta uz to, lai pusaudzīm, kurš izdarīja noziegumu, tiek dota iespēja atlīdzināt nodarītos materiālos zaudējumus vai morālo kaitējumu ar paša spēkiem. Bērnam tiek dota izvēles brīvība, jo tā nav obligāta programma un bērns ir tiesīgs atteikties no tās, šajā gadījumā tiesībsargājošās iestādes pārņems nepilngadīgā lietu. Projekta efektivitāte ir ne vien apstākļi, ka tā ir individuāla pieeja, ka bērns pats brīvprātīgi izdara izvēli, bet arī Nīderlandē kriminālatbildībai ir ļoti negatīvas sekas turpmākās dzīves gaitās. Tas rada būtiskas problēmas ar iestāšanos augstākajā mācību iestādē vai iekārtošanas darbā.

Saskaņā ar noslēgto vienošanos, nepilngadīgajam ir jāatvainojas, jāatlīdzina kaitējumu, jāapmeklē audzinoša rakstura pasākumus.

ASV arī ir plašas nepilngadīgo noziedzības novēršanas programmas, jo pirmais kontakts ar tiesībsargājošām iestādēm notiek policijas iecirknī. Tieši no policijas darbiniekiem ir atkarīgs to lietu daudzums, kas nonāks līdz nepilngadīgo tiesai.¹¹³ ASV policijā darbam ar nepilngadīgajiem, tiek pieņemti speciālisti darbam tieši ar nepilngadīgajiem, kuru darbības

¹¹¹ Tiesu informatīvo sistēmas statistikas dati [aplūkots 2011.gada 10.martā].

¹¹² Police level diversion: HALT alternative sanction programme –netherlands.Pieejams: http://www.juvenilejusticepanel.org/resource/items/I/P/IPJJPolDivAltSProgramme05_EN.pdf [aplūkots 2011.gada 17.martā].

¹¹³ Бечки Ш. Молодежь и помощь несовершеннолетним в США. М.: Институт молодежи, 2004, с.120.

mērķis ir palīdzēt, nevis nodot tiesai. Latvijas pirmstiesas procesā audzinošām un korekcijas iestādēm ir laicīgs raksturs, jo nepilngadīgais tiks sodīts.

Nīderlandē, ASV, Vācija u.c. Rietumeiropas valstīs pastāv daudzas programmas, kas palīdz apkarot nepilngadīgo noziedzību, nosakot, ka apcietinājumam ir jābūt izņēmuma normai. Gadījumā, ja tāda tiek piemērota, tiek uzlikts pienākums atbildīgām iestādēm izstrādāt papildus priekšnoteikumus nepilngadīgā palīdzībai pēc atbrīvošanas.

Vairums nepilngadīgie neapmierinātības ar savu dzīvi, attiecībām ģimenē, vidē un citu iemeslu dēļ, izvēlas pretlikumīgu veidu kā izrādīt to, neapzinoties sekas un nedomājot par tām. Šausminošās metodes kā apcietinājums vai ievietošana korekcijas iestādēs, kurām netiek piešķirti nedz finanšu līdzekļi, nedz pastāv kādas vienotas izglītojošās un audzinošās programmas, pamatojoties uz individuālām īpatnībām, nerada pamatu tam, ka persona spēs arī pēc notiesājošā sprieduma sākt dzīvi bez likuma pārkāpšanas.

2.4. Kontrole par apcietinājuma piemērošanu un pārsūdzēšana

Jebkurā brīvības atņemšanas gadījumā ir jānodrošina nebrīvē esošai personai tiesības pārbaudīt šīs brīvības atņemšanas likumīgumu tiesā, kurai šis jautājums jāizskata “ātri” un jāatbrīvo persona, ja turēšana nebrīvē ir nelikumīga.

Apcietinājuma, mājas aresta kontrole notiek pēc vieniem nosacījumiem. Apzinoties, ka ar brīvības atņemšanu saistītie drošības līdzekļi ierobežo personu, kas ir svarīgākais, liedz izvēles brīvību un uzliek ievērot noteiktu kārtību.

Pastāvot tik bargam drošības līdzeklim, apcietinātām personām, tās pārstāvim vai aizstāvim ir tiesība jebkurā laikā izmeklēšanas tiesnesim iesniegt pieteikumu par apcietinājuma turpmākās nepieciešamības izvērtēšanu. Pēc iztiesāšanas uzsākšanas, minētās personas iesniedz pieteikumu pirmās instances tiesā.¹¹⁴

Pieteikumā noteikti ir jābūt norādītiem tiem apstākļiem, kurus izmeklēšanas tiesnesim vai tiesai nebija zināmi, lemjot par apcietinājuma piemērošanu vai iepriekšējā pieteikuma izskatīšanas laikā. Pieteikumam jābūt ne vien motivētam ar ziņām par faktiem, bet jābūt pagājušiem 2 mēnešiem kopš pēdējās apcietinājuma piemērošanas nepieciešamības pārbaudes. Ja kāds no minētiem nosacījumiem netiek izpildīts, to izmeklēšanas tiesnesis vai tiesa ir tiesīga noraidīt mutvārdu procesā, bet pirmās instances tiesa izskata rakstveida procesā bez procesā iesaistīto personu piedalīšanās.

KPL likuma 281.pants nosaka 2 mēnešu termiņu attiecībā ne tikai uz pieteikumu par apcietinājuma turpmāku piemērošanu, bet uzliek par pienākumu izmeklēšanas tiesnesim veikt apcietinājuma piemērošanas kontroli, gadījumos, kad apcietinātā persona, tās pārstāvis vai aizstāvis nav iesnieguši pieteikumu.

KPL 40.panta redakcija norāda, ka izmeklēšanas tiesnesim ar rajona (pilsētas) tiesas priekšsēdētāja lēmumu tiek uzlikts pienākums kontrolēt cilvēktiesību ievērošanu kriminālprocesā. Tā pienākums ir ne tikai lemt par piespiedu līdzekļu piemērošanu, grozīšanu vai atcelšanu, bet arī veikt kontroli pār tā piemērošanu, tādā veidā realizējot cilvēktiesību uzraudzību kriminālprocesā. Turpretim iztiesāšanas stadijā izvērtēšanu tiesa veic, ja tiesa tiek atlikta vai pasludināts pārtraukums. Ja krimināllietu nav iespējams iztiesāt, tiesa pieņem lēmumu par iztiesāšanas atlikšanu uz noteiktu laiku¹¹⁵. Lēmumu par drošības līdzekļa, kas saistīts ar brīvības atņemšanu, piemērošanu, atcelšanu, grozīšanu, kā arī uzraudzību, izmeklēšanas tiesnesis izskata vienpersoniski. Par apcietinājuma atcelšanu vai grozīšanu pēc nodošanas apelācijas instances tiesai līdz iztiesāšanas uzsākšanai, apelācijas tiesnesis vienpersoniski izskata rakstveida procesā.

¹¹⁴ KPL 281.panta otrā daļa.

¹¹⁵ KPL 477.panta pirmā daļa.

Persona, kurai ir piemērots ar brīvības atņemšanu saistīts drošības līdzeklis, ir tiesīga lēmumu pār tā piemērošanu pārsūdzēt, tāpat to var darīt arī pārstāvis vai aizstāvis un prokurors.¹¹⁶

Ja pirmstiesas procesā izmeklēšanas tiesnesis ir iesniedzis ierosinājumu par drošības līdzekļa piemērošanu, kas saistīts ar brīvības atņemšanu, tad tikai ar uzraugošā prokurora piekrišanu to var pārsūdzēt. Tādā veidā tiek garantēts, ka ierosinājums nebūs tikai procesa virzītāja subjektīvs viedoklis. Pēc attiecīga lēmuma saņemšanas, katra no minētām personām ir tiesīga iesniegt sūdzību par izmeklēšanas tiesneša lēmumu.

ECT prasa, lai brīvības atņemšanas likumīguma pārbaude notiktu automātiski un šādas pārbaudes veikšana nevar būt atkarīga no aizdomās turētās vai apsūdzētās personas lūguma par atbrīvošanu no apcietinājuma iesniegšanas vai neiesniegšanas tiesā.¹¹⁷

Tiesai, kas izskata brīvības atņemšanas likumīguma pārbaudi, jāizvērtē ne tikai procesuālo noteikumu ievērošana katrā konkrētā lietā, bet arī tas, vai pastāv aizdomu pamatotība un likumīgi iemesli, uz kuriem balstās personas turēšana nebrīvē. Tiesnesim ir pienākums izvērtēt tādus nebrīvē esošas personas piestādītos faktus, kuri var radīt šaubas par personas atrašanās apcietinājumā “likumīgumu”.

ECT prasa, lai brīvības atņemšanas likumīguma pārbaude notiktu automātiski un šādas pārbaudes veikšana nevar būt atkarīga no aizdomās turētās vai apsūdzētās personas lūguma par atbrīvošanu no apcietinājuma iesniegšanas vai neiesniegšanas tiesā.¹¹⁸

Likumdevējs iztiesāšanas stadijā ir norādījis laika periodu triju dienu apmērā, kad persona, pārstāvis vai aizstāvis ir tiesīgs pārsūdzēt drošības līdzekļa piemērošanu, ja nākamā tiesas sēde nav ieplānota tuvākajās 14 dienās. Lēmumu var atcelt tikai tās pašas tiesas augstākā līmeņa tiesnesis.

Lēmumi par drošības līdzekļu, kas saistīti ar brīvības piemērošanu tiek izskatīti slēgtā tiesas sēdē septiņu dienu laikā no lēmuma un sūdzības saņemšanas.

Sēdēs par drošības līdzekļu piemērošanu vai atcelšanu, grozīšanu, tiek uzklauts personas, kam tas tiek piemērots, viedoklis. Savu viedokli var paust arī pārstāvis un aizstāvis, neatkarīgi vai persona, kurai piemērots drošības līdzeklis, ir paudusi viedokli vai nav. Atšķirībā no 274.panta septītās daļas, kurā izmeklēšanas tiesnesis izsniedz pilna lēmuma kopiju vai lēmuma ievaddaļas un rezolutīvās daļas kopiju un 24h laikā – pilna lēmuma kopiju, KPL 287.panta ceturtā daļa paredz tikai pienākumu tiesnesim 24 h laikā nosūtīt lēmuma kopiju:

1. personai, par kurai piemēroto drošības līdzekli bija lemts,
2. personai, kura iesniedza sūdzību,

¹¹⁶ KPL 286.panta pirmā daļa.

¹¹⁷ ECT 2000.gada 4.jūlija spriedumu lietā *Niedbala pret Poliju*, 50.punkts.

¹¹⁸ Turpat. 51.punkts.

3. iestādei, kura izpilda lēmumu (ieslodzījuma vieta, sociālas korekcijas iestāde, policija),
4. procesa virzītājam,
5. izmeklēšanas tiesnesim, ja pārsūdzēts bija viņa pieņemtais lēmums.

Neatkarīgi no tā vai izmeklēšanas tiesnesis pieņem lēmumu vai tiek izskatīta sūdzība, tiesnesim savā lēmumā jāmotivē kāda no lēmumiem (sūdzību noraidīt, atstāt spējā pārsūdzēto lēmumu, apmierināt sūdzību u.c.) pieņemšanas iemesli. Tas ir priekšnoteikums tiesiska lēmuma pieņemšanai un tiek ievērotas personas tiesības uz taisnīgu, objektīvu un neatkarīgu tiesu.

Ja nacionālā tiesa vai Eiropas Cilvēktiesā konstatē, ka personai brīvība atņemta nelikumīgi, šai personai ir tiesības uz kompensāciju saskaņā ar KPL 22.pantu un ECK 5.panta 5.daļu. Tiesības saņemt kompensāciju par nelikumīgu brīvības atņemšanu nevar būt atkarīgas no tādiem nosacījumiem, piemēram, kā izziņas izdarītāja, prokurora vai tiesneša darbību tīšums vai prasība pēc kādu noteiktu seku iestāšanās.

3. Drošības līdzekļu reglamentācija ārvalstīs

3.1. Ukraina

Saskaņā ar Ukrainas kriminālkodeksu (turpmāk – UKK) drošības līdzekļus piemēro aizdomās turētām, apsūdzētām un tiesājamām personām (*нидсудного*), ar mērķi novērst minēto personu izvairīšanos no izmeklēšanas vai tiesas, novērst mēģinājumus traucēt patiesības noskaidrošanai krimināllietā vai turpināt noziedzīgas darbības, kā arī nodrošināt procesuālo lēmumu izpildīšanu.¹¹⁹

Tomēr 148.panta otrā daļa atrunā, ka ir nepieciešams pietiekams pierādījumu daudzums, kas apliecinātu, ka persona var izdarīt minētās darbības. UKK nosaka, ja nav pietiekamu pierādījumu, ka persona darīs minētās darbības, nevar piemērot drošības līdzekļus un no aizdomās turētā, apsūdzētā vai tiesājamās personas tiek ņemts parakstīts apliecinājums, ka viņš pildīs procesuālos pienākumus, ieradīsies pēc izsaukuma pie izmeklētāja, prokurora vai tiesas, kā arī paziņos par savas atrašanās vietas maiņu. Apcietinājumu kā drošības līdzekli piemēro ar tiesas lēmumu vai tiesas, ko ierosinājis izmeklētājs vai prokurors, ar uzraugošā prokurora piekrišanu.

Drošības līdzekļu uzskaitījums Ukrainas KK:

1. aizliegums izbraukt no valsts,
2. personiskais galvojums,
3. sabiedriskās organizācijas vai darba kolektīva galvojums,
4. apcietinājums,
5. nodošana vienības komandiera pārraudzība.¹²⁰

UKK 148.pantā ir būtiska atruna, attiecībā uz drošības līdzekļu piemērošanu aizdomās turētām personām. Proti, piemērojot procesuālos piespiedu līdzekļus aizdomās turētām, ne vēlāk par 10 diennaktīm ir jāizvirza apsūdzība. Ja tas netiek izpildīts, drošības līdzeklis tiek atcelts. KPL nav noteikts termiņš, kura laikā aizdomās turētajam ir izvirzāma apsūdzība.

Atšķirībā no KPL 244.panta, UKK 150.pants paredz, piemērojot drošības līdzekli, tiek ņemts vērā nozieguma smagums, kādā noziegumā persona tiek turēta aizdomās, apsūdzēta, tās vecumu, veselības stāvokli, ģimenes un materiālo stāvokli, nodarbošanās veidu, dzīvesvietu un citus apstākļus, kas raksturotu personu.

Apcietinājums kā drošības līdzeklis tiek piemērots tikai lietās, kurās krimināllikums paredz brīvības atņemšanu vairāk par 3gadiem. Izņēmuma gadījumos arī par noziegumiem, par kuriem paredzēta brīvības atņemšana līdz 3gadiem.

¹¹⁹ Кримінально-процесуальний кодекс України Стаття 148. Pieejams: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=2&nreg=1002-05> [aplūkots 2011.gada 24. martā].

¹²⁰ Кримінально-процесуальний кодекс України Стаття 149.

Termiņu regulējums Ukrainas KK būtiski atšķiras no termiņu izpratnes Kriminālprocesa likumā. Ukrainā pirmstiesas procesā personu nevar turēt apcietinājumā ilgāk par 2 mēnešiem. Tomēr, ja lietas sarežģītības dēļ nav iespējams iekļauties 2mēnešos, tad kodekss nosaka termiņu līdz kādam ir jābūt iesniegtam tiesā attiecīgam lūgumam:

1. līdz 4 mēnešiem – ne vēlāk par piecām diennaktīm līdz termiņa izbeigšanas,
2. līdz 9 mēnešiem – ne vēlāk kā 15 diennaktis līdz apcietinājuma termiņa izbeigšanās,
3. līdz 18 mēnešiem – ne vēlāk kā 20 diennaktis līdz apcietinājuma termiņa izbeigšanās.

Lemjot par apcietinājuma piemērošanu, tiesnesis uzklausa personu, kurai tiek piemērots apcietinājums, tā pārstāvi vai aizstāvi, prokuroru. Apcietinājuma termiņš tiek skaitīts ar apcietināšanas brīdi un tiek ieskaitīts brīvības atņemšanā pavadītajā laikā. Līdzīgi kā KPL, Ukrainas KK nosaka kārtību, kādā notiek apcietinājuma piemērošana un rīcība gadījumos, ja ir nepilngadīgie bērni vai īpašums. Nekavējoties tiek paziņots attiecīgām instancēm, kuriem ir pienākums nodrošināt nepilngadīgā nodošanu radniekiem vai ievietošana bērnu pagaidu uzturēšanas vietā. Gadījumos, ja persona tiek aizturēta, 10 diennakšu laikā ir jānosaka drošības līdzeklis, ja tāds ir nepieciešams un ir pamats tā piemērošanai. Tiesnesim izskatot drošības līdzekļa piemērošanas pamatu, ja ir nepieciešams noskaidrot par personu kādus papildu ziņas vai ievākt informāciju, tad tiesnesis ir tiesīgs pagarināt termiņu līdz 15 diennaktīm.

Mājas arests ir alternatīva apcietinājumam. Mājas arestu piemēro, ja ir pamats uzskatīt, ka citi drošības līdzekļi nespēs nodrošināt personas, kurai tiek piemērots, pienācīgu uzvedību un pienākumu. Atrodoties mājas arestā, ir aizliegts pamest pastāvīgu dzīvesvietu vai laicīgas uzturēšanas vietu bez procesa virzītāja vai tiesas atļaujas. Savā būtībā Ukrainas KK izprot kā aizliegumu pamest savu dzīvesvietu vispār vai noteiktā laika periodā. Šādā nostāja ir atzinīgi vērtējama, jo likums satur būtisku atrunu, ka citi drošības līdzekļi nespēs nodrošināt procesa netraucētu norisi un patiesības noskaidrošanu, bet nav nepieciešams piemērot apcietinājumu.

Ukrainas statistika liecina, ka 2010.gada pirmajā pusgadā apcietinājums ir piemērots 23 198 personām, bet gada laikā ap 40 000 personām.¹²¹ Kā tiek norādīts ziņojumā, ka 90% gadījumos tiesa apmierina procesa virzītāja lūgumu par apcietinājuma piemērošana un statistika apliecina, ka Ukrainā ir lielākais apcietināto skaits Eiropā. Praktiski izsaka viedokli, ka pie šādas statistikas ir jāveic tiesībsargājošo iestāžu darbinieku kvalifikācijas paaugstināšana, jo apcietinājumu piemērošana Ukrainas apstākļos ir „apspiešanas metode” kas, tiek darīts, lai piespiestu personu sadarboties ar izmeklēšanu un tiesu, tajā skaitā arī uzņemties vainu par to, ko persona nav izdarījusi.¹²²

¹²¹ Звіт речника Уповноваженого з прав людини Іван Левченко. 2010.gada 2. Novembrī.

¹²² Україна залишається лідером Європи за кількістю арештів.

Pieejams: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/2208580.html> [aplūkots 2011.gada 24. martā].

3.2. Igaunija

Igaunijā statistikas dati parāda, ka ieslodzījuma vietās atradās 3563 personas, no kurām 2706 bija notiesātas, bet 855 personām (9 jeb 1% nepilngadīgas personas) tika piemērots apcietinājums kā drošības līdzeklis. Salīdzinājumā ar Latvijas statistiku, Igaunija „apsteidz” Latviju apcietinājuma kā drošības līdzekļa piemērošanā, tomēr Eurostat dati liecina, ka Baltijas valstīs visbiežāk apcietinājums tiek piemērots kā drošības līdzeklis Eiropā.

Igaunijas Kriminālprocesa kodeksa (Turpmāk – Igaunijas KPK) V sadaļa „Drošības līdzekļi, naudas sods, piespiedu atvešana”, nosaka, ka apcietinājumu piemēro aizdomās turētajam, apsūdzētajam tikai, lai personas neizvairītos no izmeklēšanas, neizdarītu jaunus noziedzīgus nodarījumus, kā arī lai izpildītu spriedumu. Apcietinājumu aizdomās turētajam piemēro tikai izņēmuma gadījumos, saskaņā ar Igaunijas KPK 67.pantu apsūdzībai jābūt izvirzītai 10 dienu laikā kopš drošības līdzekļa piemērošanas brīža. Gadījumā, ja apsūdzība netiek izvirzīta, drošības līdzeklis tiek atcelts (līdz 30 dienām var izņēmuma gadījumos pagarināt tiesnesis).

Izvēloties drošības līdzekli, līdzīgi kā Ukrainā un Vācijā, tiek ņemta vērā nozieguma bīstamība un aizdomās turētā personība, kā arī vecums, ģimenes stāvoklis, veselības stāvoklis un citi apstākļi, kam ir nozīme drošības līdzekļa izvēlē.

Izmeklētājam jāpaziņo aizstāvim un prokuroram, kuri var piedalīties, kad tiks izskatīts lūgums par drošības līdzekļa – apcietinājuma piemērošanu. Pirms griezties tiesā ar lūgumu par drošības līdzekļa – apcietinājuma piemērošanu, ir jānopratina personu aizdomās turētā vai apsūdzētā statusā, un viņam jānodrošina aizstāvības tiesība. Personai ir tiesības lūgt tiesu, lai pats tiesnesis nopratina viņu, piedaloties aizstāvim, sastāda protokolu. Apcietinājuma pagarināšana notiek tieši tāpat kā piemērošana, bet to pagarina tiesnesis pēc apcietinājuma vietas. Ja piemērots apcietinājums, un apsūdzība nav celta 10 diennakšu laikā, tad tiesnesis var apcietinājuma termiņu pagarināt līdz 30 diennaktīm, bet, ja apsūdzība nav celta 30 diennakšu laikā, tad aizdomās turēto atbrīvo no apcietinājuma. Apcietinājuma termiņš nedrīkst pārsniegt 6 mēnešus. Prokurors vai viņa vietnieks, kā arī pilsētas prokurors vai viņa vietnieks, izņēmuma gadījumos, īpaši sarežģītos kriminālprocesos, var griezties ar lūgumu tiesā, lai pagarinātu apcietinājumu, bet ne vairāk kā līdz 1 gadam. Ja no tiesas kriminālprocess tiek atgriezts izmeklēšanas turpināšanai, bet apcietinājuma termiņš jau beidzies, tad to var pagarināt pilsētas tiesnesis, bet ne vairāk kā uz 40 dienām, skaitot no kriminālprocesa atgriešanas no tiesas. Ja kriminālprocesā atklājas jauni fakti par cita noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, tad saistībā ar

jaunatklāto noziedzīgo nodarījumu dotajā kriminālprocesā var griezties tiesā ar jaunu lūgumu piemērot apcietinājumu un termiņu skaita no jauna.¹²³

Pēc Igaunijas Tieslietu ministrijas (TM) datiem, apmēram 24% no kopējā ieslodzīto skaita atrodas apcietinājumā. Igaunijas tieslietu ministrs R. Langs atzīst, ka ieslodzīto īpatsvars ir liels un jāpārlicinās, ka tiesa rūpīgi izvērtē apcietinājuma piemērošanas pamatu. Lai mazinātu ieslodzījuma vietā personu skaitu, ministrija norādīja uz nepieciešamību ieviest elektroniskā monitoringa sistēmu.

¹²³Criminal Procedure Code of the Republic of Estonia .Pieejams:
<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> [aplūkots 2011. gada 24. martā].

3.3. Vācija

Vācijas Kriminālprocesa kodekss¹²⁴ (turpmāk – Vācijas KPK) paredz, ka apcietinājumu piemēro personai, ja ir pamatotas aizdomas, ka persona ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu un ja ir pamats apcietinājumam. Vācijas KPK IX nodaļas 112.parangrāfs paredz, ka apcietinājuma piemērošana nav pieļaujama, ja tā nav samērīga ar izdarīto noziegumu vai paredzēto sodu par izdarīto noziegumu.

Apcietinājuma piemērošana ir pieļaujama tikai ar tiesas iestādes piekrišanu, izņēmuma gadījumos ir iespējams bez tiesas piekrišanas piemērot, taču ir nekavējoties jāpaziņo tiesai un jāsaņem akcepts. Tiesas kontrole pār apcietinājuma likumību un pamatotību sākas kopš lēmuma piemērošanas brīža. Vācijas KPK 115.parangrāfs paredz, ka apcietinātais nekavējoties jānopratina, ļaujot apcietinātajam pamatot savas domas par citu drošības līdzekļu piemērošanu. Vācijas kriminālprocesā ir speciāla tiesvedības stadija – “Apcietinājuma pārbaude” (VFR KPK 117.,118.,118.a, 118.b paragrāfi). Vācijā aptuvenais apcietinājuma termiņš līdz tiesas iztiesāšanai ir 6 mēneši, izņēmuma gadījumos, lietās par terorismu, maksimālais apcietinājuma ilgums līdz 1 gadam.¹²⁵

Apcietinājuma piemēro arī gadījumos, kad:

1. persona izvairās vai slēpjas,
2. ņemot vērā apstākļus katrā konkrētajā lietā, pastāvot riskam, ka apsūdzētais izvairīsies no kriminālprocesuālām darbībām, vai
3. apsūdzētā uzvedība rada pamatotas aizdomas, ka:
 - a) iznīcinās, izmainīs, slēps vai falsificēs pierādījumus,
 - b) ekspertu, liecinieku pretlikumīga ietekmēšana,
 - c) citi iemesli un procesa virzītājam ir aizdomas, ka patiesības noskaidrošana būs apgrūtināta.

Vācijas KPK ir arī norāde uz kriminālkodeksa pantiem, ja persona ir izdarījusi minētajos pantos noziedzīgas darbības, tad apcietinājums var tikt piemērots pamatojoties uz kriminālkodeksa pantiem. Tomēr likums to nenosaka kā obligātu pienākumu, jāņem vērā arī jau minētie nosacījumi un personas individuāla attieksme pret iespējamo apcietinājumu un tās argumentēts viedoklis.

Iespēja, ka aizdomās turētā persona varētu izvairīties no izmeklēšanas vai savu procesuālo pienākumu pildīšanas, vai slēpsies, ir jāvērtē kopsakarā ar lietā esošiem faktiem, ņemot vērā gan personību, vecumu un citus apstākļus. Jo īpaši tiek izcelts proporcionalitātes

¹²⁴ The German code of criminal procedure. Pieejams:http://mpf.vavt.ru/www%5Cmpf.nsf/menu_cat/frg_kodeks, [aplūkots 2011.gada 1.aprīlī].

¹²⁵ The German code of criminal procedure

princips, proti, apcietinājumu nevar piemērot attiecībā pret tām personām, kuras ir izdarījušas noziegumu, par kuru draud brīvības atņemšana mazāk par 6 mēnešiem.

Izmeklēšanas tiesnesis (*Ermittlungsrichter*) pārbauda lēmumu pamatotību un atbilstību normatīviem aktiem, pamatojoties uz tiem, pieņem lēmumu par apcietinājuma piemērošanu vai atteikšanos piemērot.

Tabula Nr. 4

Vācija	Līdz 6 mēnešiem, izņēmuma gadījumos, lietās par terorismu, maksimālais apcietinājuma ilgums līdz 1 gadam.
Igaunija	Līdz 6 mēnešiem, īpaši sarežģītos kriminālprocesos līdz 1 gadam.
Latvija	No 3 mēnešiem -24 mēnešiem, no tiem pirmstiesas apcietinājumā no 2 mēnešiem -15 mēnešiem atkarībā no nozieguma smaguma.
Ukraina	Līdz 2 mēnešiem, ar attiecīgu lēmumu var tik pagarināts līdz 18 mēnešiem.

Salīdzinot apskatāmo valstu termiņus apcietinājuma piemērošanai, jāsecina, ka Ukrainā un Latvijā ir visilgākie termiņi attiecībā uz apcietinājumu. Ukrainā vairāki cilvēktiesību aizstāvji ir norādījuši uz problēmām, kas attiecās uz tiesas rīcību apcietinājuma piemērošanā (lielu skaitu pirmstiesas apcietinājuma), nepieciešamības izvērtēšanai. Savukārt mājas arests tiek piemērots tikai augstām amatpersonām, uzskatot mājas aresta normu par privilēģiju, piemērojot to tikai augsta līmeņa politiķiem. Latvijā termiņi tiek noteikti, pamatojoties uz nozieguma smagumu, tomēr pastāv virkne problēmu, kuru dēļ personām tiek piemērots apcietinājums bez alternatīvas mājas arestam, garās rindas uz ekspertīzi.

Iepazīstoties ar attiecīgajām tiesību normām, visu valstu likumdošanā kā galvenais un bargākais piespiedu līdzeklis noteikts apcietinājums. Pastāv tikai atšķirības tā piemērošanas kārtībā un apcietinājuma termiņu noteikšanā. Aplūkojot Ukrainas, Igaunijas un Vācijas kriminālprocesa normas attiecībā uz personu, kura atrodas aizdomās turētā statusā, jāsecina, ka minēto valstu likumdevējs ir noteicis termiņu apsūdzības uzrādīšanai. Autore uzskata, ka šāda pieeja ir atbalstāma un būtu jāievieš KPL, jo persona, kas atrodas aizdomās turētā statusā, tikai uz pieņēmuma pamata, ka, visticamāk, noziegumu izdarījusi konkrēta persona, tomēr ir tikai iespēja, nevis konkrēta apsūdzība. Personai ir tiesības zināt par ko tiek turēta apcietinājumā, gadījumā, ja pastāv aizdomas, ka persona izvairīsies, jānosaka saprātīgs termiņš apcietinājumam līdz apsūdzības uzrādīšanai. Personu nedrīkst turēt apcietinājumā nenoteiktu laika periodu līdz apsūdzības izvirzīšanai, tikai uz aizdomu pamata. Šāda pieeja ir netaisnīga tajā aspektā, ka personai, esot apcietinājumā, bez apsūdzības uzrādīšanas, tiek liegta brīvība.

Kopsavilkums

Pētījuma rezultātā autore izvirza šādas tēzes:

1. Drošības līdzekļu piemērošanas pamats ir iespējamība, ka persona pretosies kriminālprocesa mērķa sasniegšanai konkrētajā procesā vai apdraudēs sabiedrības intereses.
2. Drošības līdzekļu piemērošanas mērķi ir nepieciešams izvērtēt, ņemot vērā arī personas raksturojošās īpašības (attieksmi pret ģimeni, bērniem, pret sabiedrību , morāle), taču vainas neatzīšana nevar būt par pamatu drošības līdzekļa piemērošanai.
3. Drošības līdzekļi, kas saistīti ar brīvības atņemšanu ir cieši saistīti ar nozieguma atklāšanu, lai arī aizskar cilvēka konstitucionālās tiesības uz brīvību un privātās dzīves neaizskaramību. Pirms notiesājošā sprieduma pasludināšanas, cietumam ir jābūt izņēmuma līdzeklim personas brīvības ierobežošanai.
4. Ir jāņem vērā nevainīguma prezumpcija, lemjot par drošības līdzekļa piemērošanu jo vairāk, kad jālemj par brīvības atņemšanu, pat minimālas šaubas ir par labu aizdomās turētai vai apsūdzētai personai.
5. Ar brīvības atņemšanu saistīta drošības līdzekļa piemērošana aizdomās turētajai vai apsūdzētajai personai ir likumā paredzēta iespēja, nevis procesa virzītāja procesuāls pienākums. Brīvību ierobežojošā drošības līdzekļa izvēlei jābūt pamatotai ar lietā esošiem pierādījumiem.
6. Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 5.pants ietver galvenokārt procesuālās garantijas apcietināšanas gadījumos, jo valstij ne tikai jāatrod tiesisks pamats brīvības ierobežošanai, bet arī jāievēro procesuālās prasības.
7. Apcietinājums ietver sevī divas būtiskas funkcijas. Nodrošina, ka persona neizdarīs pretlikumīgas darbības izmeklēšanas laikā, tiesvedības stadijā, kā arī nodrošinās sprieduma izpildi. Kā arī tam ir nodrošinājuma funkcija - ar mērķi garantēt normālu, atbilstoši likumam kriminālprocesu.
8. Apcietinājuma piemērošana aizdomās turētai personai ir būtisks tās tiesību ierobežojums, jo persona tiek turēta apcietinājumā bez apsūdzības uzrādīšanas, tikai uz *iespējamību* pamata un nav noteikts termiņš apsūdzības uzrādīšanai. Apstākļos, kad apcietinājumā personas pavada ilgu laiku gaidot ekspertīzi, apcietinājums ir pieļaujams tikai īpaši izvērtējot tā nepieciešamību un nespēju aizstāt ar citu.
9. Apcietinājuma un mājas aresta piemērošanu ir jāpadara liberālāka un humānāka. Nedrīkst aizbildināties ar kriminālprocesa mērķiem un interesēm, lai nepamatoti piemērotu apcietinājumu.
10. Mājas arests pēc būtības pilda apcietinājuma funkciju, tomēr tas ir vairāk cilvēktiesību respektējošs un neizolē personu no ģimenes un citiem sociāliem labumiem.

Gadījumā, ja kriminālprocesa mērķis var tikt sasniegts gan ar apcietinājuma piemērošanu, gan ar mājas arestu – priekšroka jādod mājas arestam.

11. Mājas aresta piemērošanai jāparedz nosacījumi, kas ļautu procesa virzītājam piemērot mājas arestu lielākam personu lokam, paredzot kritērijus tā piemērošanai.

12. Mājas arests ir ne tikai humānāks, bet arī ekonomiski izdevīgs valstij ar elektroniskā monitoringa ieviešanu.

13. Valsts pienākums ir nodrošināt labvēlīgus apstākļus bērna veselībai, intelektuālai, morālai un sociālai attīstībai. Brīvības ierobežošanai nepilngadīgajam jābūt līdzeklim, kas nodrošina šo mērķu realizāciju, nevis būt par mērķi.

14. Ierobežojot nepilngadīgā brīvību, viņam tiek liegta iespēja aktīvi dzīvot un ierobežota pārvietošanas brīvība, kā arī iespēja nodarboties ar vaļaspriekiem. Tajā pašā laikā netiek piedāvāta alternatīva, nav nodrošināti ar psiholoģisko palīdzību, kas ļautu izprast savas rīcības iemeslus, motīvus.

Priekšlikumi:

1. Jānosaka termiņš apsūdzības uzrādīšanai aizdomās turētām personām, kurām kā drošības līdzeklis piemērots apcietinājums.

2. Ņemot vērā, ka pirms tiesas aizdomās turētā vai apsūdzētā persona pavada ilgu laiku gaidot ekspertīzi, būtu jāparedz īpaša kārtība ekspertīžu veikšanai lietās, kurās drošības līdzeklis saistīts ar brīvības atņemšanu.

3. Lai nodrošināt mājas aresta piemērošanu, jāparedz nosacījumi un personu loku, kam var tikt piemērots. Nosacījumi var būt – savā vai tuvāko radnieku īpašumā esošs nekustamais īpašums, drošības naudas iemaksa, kā arī izvērtēt iespēju piemērot tehniskās ierīces.

4. Ieviešot jaunas tehnoloģijas – elektronisko monitoringu, izvēlēties efektīvāko un piemērotāko ierīci, ko var izmantot ne tikai kā drošības līdzekli, bet arī pie soda izciešanas. Uzraudzības funkciju nododot policijai vai piesaistot investīcijas, izveidot uzraudzības iestādi.

5. Jāpilnveido pieeju nepilngadīgo problēmu risināšanai pirmstiesas procesā, izveidojot īpašas korekcijas iestādes vienas konkrētas ministrijas pakļautībā, kas izstrādātu izglītojošās un attīstošās programmas.

6. Piesaistot programmu izstrādei pedagogus, psihologus un sociālus darbiniekus, iesaistot nepilngadīgos dažādās jauniešu organizācijās, kas ļautu izprast savas rīcības iemeslus un motīvus, kā arī dod iespēju atlīdzināt radīto kaitējumu ar savu darbu.

Annotation

Trial detention in recent years has decreased, but its share remains high. This is not an exceptional feature, although there is an alternative - house arrest to restrict human rights, but equally effective. Criminal procedure law governing house arrest, but the statistic shows that it is non-use. House arrest is not only humane, but also can be more efficient by introducing electronic monitoring.

The purpose of the work was to explore preventive measures that are associated with deprivation of liberty to find answers to many efficiency and complies with the practice of human rights. Conclusions that the arrest did not always apply with regard to human rights and detention conditions. In Latvia, may enter the house arrest with monitoring, but there are financial difficulties and additional changes in legislation.

Анотация

Применение ареста в последние годы уменьшилось, но все же оно большое. Это не исключительная мера, хотя есть альтернатива – домашний арест который ограничивает свободу, но столь же эффективный. Уголовно-процессуальный закон предусматривает домашний арест, но статистика указывает на его не применение. Домашний арест не только гуманнее, но может быть эффективным при использовании мониторинга.

Цель работы была исследовать меры пресечения которые связаны с лишением свободы; найти ответы на сколько эффективна и соответствует практике по обеспечению прав человека. Выводы, что арест применяется не всегда с учетом прав человека и условиями содержания. В Латвии возможно ввести домашний арест с применением мониторинга, но существует трудности финансирования и дополнительных изменений в законодательстве.

Izmantotā literatūra

1. Latvijas Republikas Satversme. Latvijas Vēstnesis, Nr.43,01.07.1993. Ziņotājs, Nr.6,1994.
2. ANO Pusaudžu tieslietu administrēšanas Minimālā Standarta noteikumi (Pekinas noteikumi) (pieņemti 1985. gada 29. novembrī).
3. ANO nepilngadīgo likumpārkāpumu novēršanas vadlīnijas 1990. gada 14. decembra
4. Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 9.pants, 1.daļa.Pieņemts 1966. gada 16. Decembrī.
Stājies spēkā 1976. gada 23. martā. Latvija nosūtījusi depozitārijam 1992. gada 24. martā.
5. Eiropas Savienības pamattiesību harta; Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/lv/treaties/dat/32007X1214/hm/C2007303LV.01000101.htm>
6. Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. Pieejams: <http://www.humanrights.lv/doc/regional/eckkons.htm>.
7. Kriminālprocesa likumi pēc 1926.gada izdevuma ar vēlākiem grozījumiem un papildinājumiem, izsludinātiem līdz 1934.gadam, Rīga, 1934.g.
8. Latvijas Kriminālprocesa kodekss. Ar grozījumiem, kas izsludināti līdz 2005.gada 22. jūnijai. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=90971>.
9. Kriminālprocesa likums.7.izdevums. Rīga: TNA, 2009.
10. Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem 13.pants. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=68489>.
11. Likumu Par izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu.Pieejams:<http://www.likumi.lv/doc.php?id=48719>.
12. LR Valsts Kontroles revīzijas ziņojums Nr.5.1.-2-8/2008.
13. Sociālās korekcijas izglītības iestādes iekšējās kārtības noteikumi. Ministru kabineta noteikumi Nr.88, 2011.gada 1.februārī.
14. Criminal Procedure Code of the Republic of Estonia .Pieejams: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.
15. The German code of criminal procedure. Pieejams: http://mpf.vavt.ru/www%5Cmpf.nsf/menu_cat/frg_kodeks.
16. Кримінально-процесуальний кодекс України Стаття 148. Pieejams: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=2&nreg=1002-05>.
17. Устав уголовного судопроизводства. 20 ноября 1864 г. (Sk.06.01.2011). Pieejams: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Article/ust_ugprav.php
18. звіт речника Уповноваженого з прав людини **Іван Левченко**. Pieejams: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/2208580.html>

Zinātniskās literatūras avoti

19. Aloizs, V. Vai drošības līdzeklis vienmēr ir pamatots cilvēktiesību ierobežojums. Jurista Vārds, 2010. gada 23. Novembris, nr.47 (642).
20. Balodis, R. Francijas Republikas savdabīga konstitūcija. Jurista vārds, 2004.gada 2.novembris, nr. 42 (347).
21. Broks, J. Tiesības filozofija.Doktrīnas, koncepcijas, diskursi. otrais pilnveidotais un papildinātais izdevums. Rīga: Turība, 2008, 432 lpp.
- 22.Feldhūne, G., Kučs, A., Skujeniece, V. Cilvēktiesību rokasgrāmata tiesnešiem. Rīga: LU Juridiskās fakultātes Cilvēktiesību institūts, 2004, 94 lpp.
23. Jansons J. Valsts kompensāciju nodrošināšanas mehānisms cietušajiem, Jurista Vārds, 2007.gada 25.septembris, nr. 39 (492).
24. Judins A. Aiz restēm pirms tiesas – cik pamatoti? Pieejams: <http://www.politika.lv/temas/cilvektiesibas/4823/>
25. Judins A. Apcietinājums Latvijas kriminālprocesā. Rīga, Providus, 2011, 95 lpp.
26. Judins A. Ar brīvības atņemšanu nesaistītie drošības līdzekļi. Rīga: Providus, 2008, 120 lpp.

27. Judins, A. Valsts līdzdalība recidīvā. Pieejams: http://www.politika.lv/temas/tiesiska_valsts_un_korupcija/18896/.
28. Kipāne, A. Noziedzība sabiedrības drošības kontekstā. Jurista Vārds, 2010.gada 1.janvāris, nr. 3(598).
29. Krauss, D., Pastile, J., Rusanovs, E. Strasbūras tiesu prakse apcietinājuma piemērošanā. Spriedumu fragmentu izlase. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004, 375 lpp.
30. Liede, A. Kriminālprocess un tiesu pierādījumi. Rīga: Zvaigzne, 1970, 396 lpp.
31. Meikališa, Ā. Kriminālprocesa tiesības. Vispārīgā daļa. 1. grāmata, Rīga: RaKa, 2000, 577 lpp.
32. Meikališa, Ā. Krastiņa U. redakcija „Procesuālais taisnīgums”, LU zinātniskie raksti, Rīga: TNA, 1998.
33. Meikališa, Ā. Apcietinājuma tiesiskās reglamentācijas reforma. Jurista Vārds, 2006.gada 21.marts, nr.12 (415).
34. Meikališa, Ā. Drošības līdzekļu kriminālprocesuālā reglamentācija Latvijas likumdošanā. Rīga: LPA, 1995, 158 lpp.
35. Meikališa, Ā. Kriminālprocesa tiesības. Vispārīgā daļa. Shēmas. Autoru kolektīvs. Rīga: P&K, 2001, 188 lpp.
36. Meikališa, Ā., Strada-Rozenberga, K. Tiesneša loma apcietinājuma piemērošanā pirmstiesas izmeklēšanā. Jurista Vārds, 2003.gada 3.augusts, nr.29(334).
37. Meikališa, Ā., Strada-Rozenberga, K. Pārmaiņu laiks kriminālprocesā, Procesuālie piespiedu līdzekļi un sankcijas, Jurista Vārds, 2006.gada 4.jūlijs, nr.26 (429).
38. Meikališa, Ā., Strada-Rozenberga, K. Kriminālprocess. Raksti. 2005-2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 833 lpp.
39. Velga, G. Izmeklēšanas tiesneša kompetence. Jurista Vārds, 2006. gada 14. februāris Nr.7 (410).
40. Ziemele, I. Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā. Rīga: Izglītības soļi, 2000, 323 lpp.
41. Ziemele, I. Starptautiskās tiesības un cilvēktiesības Latvijā: abstrakcija vai realitāte, rakstu krājums: TNA, 2005, 377 lpp.
42. Electronic Monitoring John Howard Society of Alberta Pieejams: <http://www.johnhoward.ab.ca/pub/A3.htm#Pre-tri>.
43. Harris, D., O'Boyle, M., Bates, E., Buckley, C. Law of the European Convention on Human Rights. Oxford: Clarendon Press, 2009, 914 p.
44. Willens K. Judge wonders if Madoff is a 'danger'. Pieejams: http://www.boston.com/business/articles/2009/01/07/judge_wonders_if_madoff_is_a_danger/.
45. Lapidos J. How do you qualify for house arrest? Pieejams: <http://www.slate.com/id/2209984/>.
46. Police level diversion: HALT alternative sanction programme –netherlands. Pieejams: http://www.juvenilejusticepanel.org/resource/items/IP/IPJJPoIDivAltSProgramme05_EN.pdf.
47. Reasons for Juvenile Crime. Pieejams: http://www.studyworld.com/newsite/reportessay/SocialIssues/Political%5CReasons_for_Juvenile_Crime-84.htm.
48. Than A. House Arrest and Electronic Monitoring. Essay - II International Summer School on European Peripheries. 2-15 July, Santander, Spain.
49. What is reasonable suspicion? Pieejams: <http://www.legal-database.com/reasonable-suspicion.htm>.
50. Белова, Г. А., Куренкова, А. Н. Из истории Всероссийской Чрезвычайной Комиссии. 1917—1921 гг. Москва, 1958, 512 с.
51. Бечки, Ш. Молодежь и помощь несовершеннолетним в США. М.: Институт молодежи, 2004, 179 с.
52. Васильева, Е.Г. Меры уголовно-процессуального принуждения. Монография. Уфа: Издательство Башкирского государственного университета, 2003, 136 с.
53. Викторский, С.И. Русский уголовный процесс. Москва, 1912, 448 с.
54. Гольцов, А.Т. Заключение под стражу. Москва: Р.Валент, 2004, 80 с.
55. Жога, Е.Ю. О понятии и сущности ареста как мере пресечения в уголовном судопроизводстве. Следователь, 2000, №. 3.

56. Зинатуллин, З.З. Уголовно-процессуальное принуждение и его эффективность (Вопросы теории и практики). Казань. 1981, 68 с.
57. Лившиц, Ю.Д. Меры пресечения. Юридический мир. 2002, № 6.
58. Михайлов, В.А. Меры пресечения в российском уголовном процессе. Москва: Право и закон, 2006, 296 с.
59. Розин, Н.Н. Уголовное судопроизводство. Томск, 1997, 547 с.
60. Попов, В.А., Громов, Н.А. Совершенствование и правовая природа ареста как меры уголовно процессуального пресечения. Российский следователь, 2001, № 5.
61. Строгович, М.С. Курс советского уголовного процесса. Том 1. Москва, 1968, 352 с.
62. Трунова, Л.К., Трунов, И.Л. Меры пресечения в уголовном процессе. С.:П.Юридический центр Прес, 2006, 356 с.
63. Коваленко, Н., Шерстюк, Н. Україна залишається лідером Європи за кількістю арештів. Pieejams: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/2208580.html>.

Tiesu prakse

The Prosecutor v. Stanislav Galic, Case No. IT-98-29-T.

ECT 1989.gada 30.marta spriedumu lietā *Lamy v. Belgium*.

ECT 1997.gada 2.aprīļa spriedums lietā *Michael and Brian Hill v. Spain*.

ECT 1997.gada 28.oktobra spriedums lietā *Murrey v UK*.

ECT 1998.gada 23.septembra spriedums lietā *Steel v. United Kingdom*

ECT 2000.gada 4.aprīļa spriedums *Witold Litwa v. Poland*.

ECT 2000.gada 4.jūlija spriedumu lietā *Niedbala v. Poland*.

ECT 2000.gada 6.aprīļa spriedums lietā *Labita v. Italia*.

ECT 2003.gada 9.janvāra spriedums lietā *Shishkov v. Bulgaria*.

ECT 2005.gada 8.novembra spriedums lietā *Khudoyorov v. Russia*.

ECT 2009.gada 12.marta spriedums lietā *Makarov v. Russia*.

Satversmes tiesas 2003. gada 27. jūnija spriedumu lietā *Nr. 2003-04-01*.

Satversmes tiesas 2010.gada 20.decembra spriedums lietā *Nr.2010-44-01*.

Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2007. gada 11.janvāra Lēmums lietā *SKK –15/2007*.

LR AT Senāta Administratīvo lietu departamenta 2010.gada 16.decembra Spriedums lietā *Nr.A42494008*.

Rīgas rajona tiesas izmeklēšanas tiesneses 2011.gada 9.aprīļa Lēmums *Nr. KPL 33024111*.

Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas tiesneses 2011.gada 17.janvāra Lēmums krimināllietā *Nr. 11088..1811*.